

MÚZEUMI KURÍR

1971. DECEMBER

7. SZÁM

MÚZEUMI KURÍR

7.

DEBRECEN
1971. DECEMBER

A kölni Wallraf-Richartz Múzeumban 1970 nyarán

SZ. KÜRTI KATALIN

Köln Nyugat-Európa egyik legszebb műemléki és modern városa. A világhírű dómon kívül kb. húsz igen rangos, nemzetközileg is jelentős műemléke van, ugyanakkor ultramodern városrészei, középületei, s a régít, újat mesterien összehangoló építményei, restaurált épületsportjai révén egyik legmodernebb német város. Kilenc múzeuma, tizenhárom galériája, három nagy kiállítócsarnoka és számtalan kis bemutatóterme igen gazdagon, sokrétűen tárja fel Köln múltját, jelenét és ad kitekintést pl. a nemzetközi művészeti élet, a technikai haladás felé.

A római kori maradványok közül legjelentősebb a dóm melletti lakóház, melynek mozaikpadlója dionüszoszi jeleneteket ábrázol. Az Apostol, a Szt. Gereon, S. Maria im Kapitol, Nagy Szt. Márton, Szt. Pantaleon templomok középkoriak. Legszebb a világhírű dóm, amely – mint 700 éves fennállása alatt szinte mindig – most, 1970 nyarán is restaurálás alatt állt. (1248-ban kezdték építeni, 1880-ra fejezték be teljesen! Jelenleg az ún. dóm-lottóval gyűjtik össze egy teljes restaurálásra a pénzt.)

A múzeumok közül a Keleti Művészetek Múzeuma, az Iparművészeti, a Városi mellett legjelentősebb a Wallraf-Richartz Múzeum és a jelenleg Cecilia-templom mellett működő Schnütgen Múzeum. Az utóbbi a kölni-rajnai középkori ötvösség és szobrászat, iparművészet remekeit őrzi.

A képzőművészeteket bemutató *Wallraf-Richartz Múzeum* alapját 1823-ban E. Wallraf vetette meg gyűjteménye átadásával. 1861-ben készült el a múzeumépület J. H. Richartz adományából. A múzeum kettőjük nevét viseli ma is.

A régi képtár anyaga elsősorban a kölni és németalföldi mesterek műveit mutatja be, pl. „Szt. Veronika története”, „Mária élete Mestere”, „Szt. György legenda Mestere”, ismeretlen XIV. sz.-i mesterek. Lucas *Granach*, *Dürer* stb. jelentős művei. (Részben a kölni múzeumi, templomi, részben több európai múzeum anyagából összegyűjtve, 450 művet bemutató rendezték meg 1970 nyarán a kölni Kunsthalleban a „Herbst des Mittelalters” (A középkor ősze, alkotnya) kiállítást, a késő gótika alsó-rajnai és kölni alkotásai-ból. Az 1450–1530 közti korszakot bemutató kiállítás remekül egészítette ki a múzeumban levő táblaképeket, szárnyas oltárokat, könyv-, textil-, fémművészeti és faszobrászati alkotásokkal.)

Az olasz–spanyol–francia festészet is színvonalas művekkel van képviselve a kölni múzeumban a XIV–XIX. századból pl. *Simone Martini*, *Canaletto*, *Tintoretto*, *Murillo*, *Gericoult*, *Boucher*, *Delacroix*, *Corot*, *Millet* stb. A németalföldiek közül *Van Dyck*, *Rembrandt*, *Frans Hals* portréi mellett a *Rubens*-anyag a legnagyobb és legszínvonalasabb. Itt van pl. „Juno és Argus”, „A csodálatos halászat”, „Szt. Ferenc stigmái”, „Önarckép”, „Szt. család Erzsébettel és Jánossal” stb.

A régi képtárban kapott helyet több teremnyi anyaggal a kölni születésű *W. Leibl*, *Munkácsy*, *Szinyei*, *Paál* barátja. Mellette a XIX. sz.-i nemzeti

művészetet reprezentatívan képviseli A. E. Hildebrand kisplasztikáival és C. David Friederich romantikus festményeivel.

A modern kép- és szobortár 1946-ban alakult az ún. Haubrich-gyűjteménnyel. A XX. századi nemzeti gyűjteményben az impresszionista Liebermann, az expresszionizmusba hajló L. Corinth, az expresszionista Kirchner, S. Rottluf, E. Nolde, O. Mueller, O. Dix festményei, M. Beckmann és M. Ernst absztrakt művei, K. Kollwitz és E. Barlach szobrai láthatók.

A Németországban élő nem német nagy avantgarde művészekről (akik a „Hid”, a „Kék lovas” vagy „Bauhaus” csoporthoz tartoztak) szintén jelentős anyagot látunk a Haubrich-gyűjteményben: pl. Moholy Nagy, Jawlenszkij, Kandinszkij. Az európai nagy modernektől, mind a Haubrich-, mind a Ludwig-gyűjtemény értékes műveket juttatott a múzeumba. Renoir, Van Gogh, Utrillo, Courbet, Cezanne művei mellett itt van Munch: Négy lány a hídon, O. Kokoschka: Portré, J. Ensor: Kislány babával, Chagall: Mózes, Szombat, Picasso: Melanéziai fej (1967-es!), Muskétás és Amor (1969-es) c. műve és még öt korábbi festménye, Braque, Leger, Klee, Mondrian, Picabia, Miro több műve, Maillol, Bourdelle, Laurens, Zadkine szobrai. A múzeum gazdagságát, vásárlási kerete nagyságát már azon is megítélhetjük, hogy 1967-es és 1969-es Picasso-juk van. Még inkább ezt húzza alá a „hipermodern” anyag; op pop-mobil art nagyszámú megléte.

Az informel művek sorában a legkorábbi a tasizmust előkészítő Hans Hartung kalligrafikus kompozíciója 1948-ból és G. Mathieu 1958-as vastagon festett, indultatás tasista képe. A híres, romantikus életű, fiatalon elhunyt Yves Kleintől is látni Kölnben egy jelentős művet, a „Monogold”-ot, amely a szín szépségét és „tisztaságát” hangsúlyozó korszakából való. Hozzá hasonló magányos egyéniség Antonio Tapiés és Dubuffet, az előbbinek homok, cement objekt-jét, az utóbbinak belső víziókat tükröző alkotását láttuk. Az op-artot a magyar származású V. Vasarely, Keneth Noland, Frank Stella képviseli a kölni múzeumban.

A Wallraf-Richartz Múzeum tulajdonában levő, és az ott 1970 nyarán „ifjúsági tárlat” keretében bemutatott pop-art anyag ennek a különleges, Amerikából jött művészetnek szinte minden „fázisára”, változójára mutatott be példát. D. Spoerri, A. Fernandez, H. Christo művei valóságos tárgyakat, ill. tárgyrészeket szerepeltetnek, szinte átalakítás nélkül, pl. Spoerri az 1961-es „Robert asztala”, egy asztallap konzervdobozsal, csikk- és ételmaradékokkal, Christo 1963-as „Eligért csomag”-ja képkeretre kötött piszkos vászonkötég, Fernandez kopott, elhasznált zománcos kannákat halmoz üvegdobozba. M. Rayssé, G. Segal, R. Lichtenstein szinte életnagyságban „állít élő” tárgyakat, sőt figurális jeleneteket, az utóbbi őrjáts és precíz komicokkal, képregényzerű rajzokkal, Rayssé műfivon, eredeti takaróval borítja „Ülő nő”-jét, Segal életnagyságú gipszalakokkal kelti a groteszk, s néhol iszonyatos hatását. 1967-es „Etterem ablaka” gipsz térszobor; imitált étteremtárlat előtt elhaladó férfi, s belül asztal mellett ülő nőalakokkal. Életnagyságú gipsz nőalakja valódi mosdókagylóban mossa lábát. A cinikusság, groteskség, szatirikusság hatáskeltése a művek célja.

A fiatal venezuelai művésznő, Escobal Marisol „manökenjei”, életnagyságú alakjai festői-szobrászi kombinált megoldásban jelennek meg. A Kölnben levő „Vizit” c. műve eredeti fakanapen üve ábrázol falabú, hordóhasú, de eredeti cipőt, kabátot viselő és festett, rajzolt papírfelületű nőket, gyermekket.

Kölnben igen gazdag írásos ismertető anyag áll a múzeumlátogató közönség tájékoztatására, a drága katalógusok mellett több ingyenesen is. A Kölni Élet c. heti városi műsorfüzet a praktikus hirdetések, városvezető

tudnivalók mellett közli a színházi, hangversenyműsört. Részletesen, címekekkel ellátva felsorolja a múzeumokat, kiállítótermeket, galériákat, azok állandó, illetve időszakos kiállításait, a hozzájuk csatlakozó előadásokkal, tárlatvezetésekkel. Kétoldalas műemléki és múzeumi térkép is van e kiadványban, fedélképpjén pedig a legjelentősebb kiállítás egyik szép reprodukciója.

A kölni múzeumok és kiállítások c. félévenként megjelenő kis zsebfüzet a múzeumok adatait közli, az állandó kiállítások mellett a fél év során megrendezésre kerülő időszakos kiállításokról tudósít, város térképet ad a múzeumok bejelölésével.

Havonta jelenik meg a Múzeumok Kölnben c. füzet (bulletin), amely 5-6 műretek reprodukciójával kis tájékoztató tudományos cikkeket jelentet meg a kiállításokról, illetve egy részutatásról.

A Wallraf-Richartz Múzeum hatoldalas kis összehajtható szóróanyagot készített német, angol, francia, holland nyelven „Tizenkét műretek a Wallraf-Richartz Múzeumban” címmel, amely a XIV. századi ismeretlen kölni mester szárnyas oltárától Rembrandt Ónarcképig, Rubens Juno és Argus-áig, W. Leibl, Renoir, Chagall, Klee művein át Kirchner Öt nő az utcán c. alkotásáig vezet el a szöveg-, képelemzés.

Az időszakos kiállításokat színes reprezentatív figurális plakátok hirdetik, amelyek 5-12 márkáért megvásárolhatók (50-110 Ft!). Igen gazdag a reprodukcióválaszték nemcsak az állandó, de az időszakos kiállítások legszebb műveiről is. A drága katalógusok mellett ingyenes szóróismertető van. Pl. a „Herbst des Mittelalters” c. kiállításról 5 fekete-fehér, egy színes reprodukciós szöveges tájékoztató volt, az ugyanabban az időben rendezett „A rajzolás nagy mesterei – Mestergrafikák Dürertől Picassóig” kamarakiállításról csak egy stencilezett, de igen szépen megírt lap.

A fenti ismertetőket bárki ingyen elveheti és tárlatvezetőként, városvezetőként alkalmazhatja.

Igen jó ötlet, hogy műemlékeknél is alkalmazzák az írásos ismertetőt, részben az ajtónál elhelyezett táblával, részben rövid, 4 oldalas nyomdai szóróanyaggal. Pl. az Antoniusz-rendiek középkori templomában német, angol, francia nyelvű prospektusokat helyeznek el a portánál. Ez a kis feljegyzés tartalmazza az építés, renoválás dátumait, a templomot és a templomban levő műtárgyak alkotói neveit (itt látható pl. E. Barlach függő angyal szobra és a régi díszes üvegablakok helyébe tett modern, absztrakt díszítésű üvegfestés).

A hajdúnánási Móríc Pál-émlékünnepség

Az 1970. évi múzeumi hónap keretében nagy sikerrel zajlott le Hajdúnánáson Móríc Pál születésének 100. évfordulójára rendezett emlékünnepségünk. A Perczel u. 12. számú házban történt emléktábla-leleplezés (dr. Dankó Imre, Tarr Sándor és Filop Lajos) színvonalas emlékünnepélyt tartottunk (Czövek Lajos, dr. Dankó Imre, Tóth Sándor, dr. Péter László, dr. Vargha Balázs, dr. Molnár József, Hegedűs Mária, a debreceni Maróthi kórus közreműködésével). Az emlékünnepség kimagasló mozzanata volt az, hogy ekkorra készült el A boglyakemence mellől... címmel egy válogatás Móríc Pál munkáiból.

Magyarságtudat – Magyarországon kívül

(A Hungarológiai Intézet tudományos közleményei)

CSORBA CSABA

Az utóbbi negyedszázadban a magyarságtudat hovatovább fokozatosan leszűkült az 1945 után kialakult határok között élő népesség vizsgálatára. A világ többi részén élő, velünk egyazon nyelvet beszélő emberek millióinak múltja, mai élete – úgy tűnt – sokáig közömbös volt a magyar társadalom-kutatás számára.

Az 1960-as években, mint annyi másban, ezen a téren is bizonyos fordulat következett be. De most is aránytalanul sok szó esik a nyugatra szakadtakról, a nemrégiben megjelent „Magyarok a nagyvilágban” c. kötet is csak velük foglalkozik. A szomszédságunkban, a velünk *baráti* viszonyban levő *szocialista* országokban élők sorsáról alig ejtünk szót, sokáig szinte tabuként kerülgettük a problémákat.

Ma már, negyedszázad távlatából világosan látható, hogy a szocialista társadalmi rend, az országok közötti baráti, internacionalista jellegű kapcsolatok még önmagukban nem jelentik azt, hogy a nemzetiségi kérdések *automatikusan* megoldódnak. Ma is hiányzik a szavak és tettek összhangja.

Az idegenforgalom, a kulturális termékek cseréje stb. kapcsán a mindennapok embere kézzel foghatóan láthatja azt, ami valójában a jelszavak mögött van. Csak egyetlen példát: magyarországi újságok és folyóiratok általában a napi újságárusi forgalomban nem találhatók meg a környező országokban (elsősorban Romániára gondolunk itt) – megrendelésük is csak korlátozott számban lehetséges az ott élő magyarok számára. Nálunk valamivel jobb a helyzet, mert az országos napilapok általában megkaphatók. Magyarországi szépirodalom, ismeretterjesztő és tudományos irodalom sem jut el kielégítő mértékben Csehszlovákiába, Jugoszláviába, Romániába. Úfőbbba – bár számbeileg ott él a legtöbb magyar – abszolút és relatív mércével mérve is a legkevesebb sajtótermék jut el. Fordítva sem kielégítő a helyzet, bár az elmúlt két-három évben jelentős a javulás. A nemzetiségi magyar könyvtermelés jelentős hányada nem vásárolható meg nálunk, illetve csak minimális példányszámban. A terjesztésüket segítő propaganda is szinte teljesen hiányzik. Egy-egy év termése leginkább a könyvheteken mérhető le a nemzetiségi kiadók könyvsátraiban, Budapesten, de ott is csak a Váci utcán. A vidéki olvasók tehát még ebből a lehetőségből is ki vannak zárva.

A szépirodalmi életnél sokkal bonyolultabb és nehezebben megítható a tudományos kutatás helyzete.

Jelenleg a társadalomtudományok területén ma határainkon kívül eső, a Kárpát-medencén belüli területekre részben, vagy egészében specializálódó kutatóknak alig van. Számuk egyre fogy, mert a meglevők többsége is annak az idősebb nemzedéknek tagja, aki a mai országhatárokon kívül született, ill. két-három évtizede még ott dolgozott. Az utánpótlás ritka, mint a fehér holló. Pedig tennivaló akad bőven, mert az 1918 előtti kutatás eredményeinek jelen-

tős része – szükségszerűen is, az idők múlásával – elavult, ill. a mai jugoszláviai, csehszlovákiai, romániai területek kutatása addig is viszonylag elhanyagolt volt.

Most az a helyzet, hogy a fenti államok elsősorban nem a nemzetiségek – így a magyarok – múltja és jelene társadalmi stb. kutatásait helyezik előtérbe. Ennek több oka is van. Egyrészt a csehszlovák, román és jugoszláv kutatók többsége – pusztán nyelvi nehézségek miatt is – eleve nem foglalkozik magyar anyaggal. Másrészt számukra elegendő gondot jelent saját népük vizsgálata, hogy pótolják a múltbeli tetemes hiányokat. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi sorban élő magyarság kutatása döntően két tényezőtől függ. Egyrészt attól, hogy Magyarország kutatói milyen mértékben akarják és tudják kivenni részüket a munkából. Illetve a környező államok magyar származású társadalomkutatói mennyiben tudják és akarják vállalni nemzetiségük múltjának és jelenének tanulmányozását.

Nyilvánvaló, hogy az utóbbiak helyzete és lehetőségei a meghatározók az intenzitás és színvonal tekintetében.

Lássuk, hogyan is áll a jelenlegi helyzet: Szlovákiában magyar *tudomány* folyóirat nincs. A nagyobb, új anyagot hozó monográfiák általában szlovák nyelven jelennek meg kizárólag, sok esetben még minimális terjedelmű magyar rezümét sem találunk. Csak az utóbbi időben változott némileg a helyzet. Romániában hasonló a körülmények. A Babes–Bolyai Egyetem évkönyvei hosszú idő óta sem magyar *nyelvből*, sem magyar *vonatközlésű* tanulmányt nem közölnek – legfeljebb elvétve. De utóbbi esetben is magyar tartalmi kivonat nélkül, ami azért sajnálatos, mert igen kevesen tudnak a magyarországi kutatók közül a környező országok nyelvében, így a megjelenő kötetek közvetett, illetve közvetlen felhasználása ugyancsak korlátozott.

A kutatás szervezése, összefogása és folyamatossá tétele szempontjából legelőször szükség egy tudományos folyóirat irányában mutatkozik Csehszlovákiában, Romániában. Jugoszláviában 1969 óta megoldódott a helyzet. Újvidéken ugyanis megalakult a Hungarológiai Intézet, amely rövidesen folyóirattal is jelentkezett, az intézet „Tudományos közleményei”-vel, melynek immár 3. számát tarthattuk 1970 augusztusában a kezünkben.

Mielőtt a jugoszláviai helyzet taglalására kitérnénk, egy elgondolkodtató tényre szeretnénk felhívni a figyelmet, Ausztria példájára. Ott ugyanis Burgenland szövetségi tartomány – mely 1918-ig Magyarország része volt – a legkorábbi időkől kezdve nagy súlyt fektetett a társadalom-és természet-tudományi kutatásokra saját területére vonatkozólag, sőt a szomszédos magyar területeket is figyelembe veszik. Az elenyésző számú magyarságra való tekintettel érthetően kiadványaik nem magyar, hanem német nyelvűek. Viszont például a helytörténet területén, a forráskiadás és topográfia terén, olyan magas szintű munkát végeznek, amely mélységében felülmúlja még a magyarországi kutatásokat is. A Burgenländische Heimattblätter c. folyóiratuk is kiállja a versenyt bármelyik hasonló tematikájú magyarországi kiadvánnyal. Mindez egy olyan *kapitalista* országban, amellyel a legutóbbi időkig *feszült viszonyban* álltunk. Az együttműködés lehetőségei eleve kisebbek voltak, illetve ma is azok, mint a szocialista országokkal.

A jugoszláviai viszonyokat kevésbé ismerők számára váratlanlanként és merésznek tűnhetett a Hungarológiai Intézet létrehozása. Valóban, ha egy ilyen intézmény létrehozásának *szubjektív* feltételeit vizsgáljuk meg Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában, kétségtelenül az utóbbi áll legnehezebb helyzetben. Ugyanis az előbbi két országban meglehetősen erős és nagyszámú volt már 1918 előtt is, és maradt is még 1945 után is a társadalomtudománnyal foglalkozó magyar értelmiség. Addig a jugoszláviai Vaj-

daság – ahol az ottani magyarság tömörül – fentiekhez hasonlítható kulturális, illetve tudományos hagyományokkal sokkal kevésbé rendelkezett. A vidék már csupán kutatottság fokában is mélyen Erdély vagy Szlovákia alatt marad. Tekintélyes múltú egyetemek, főiskolák, könyvtárak sem voltak itt. Így nem csodálkozhatunk, hogy az intézet alapításakor a szakemberhiány volt és maradt a legnehezebben leküzdhető nehézség. Az induláskor, 1969. február 1-én még csak három állandó munkatárs volt. Nem állt rendelkezésükre sem munkahelyiség, sem felszerelés, sem könyvtár – s nem voltak lebecsülhetők a pénzügyi nehézségek sem. Mindezek ellenére rövidesen színvonalas kiadvánnyal jelentkeztek, irodalomtörténeti, néprajzi, nyelvészeti, könyv- és könyvtártörténeti tematikával.

1970-re a belső munkatársak száma ötre nőtt, akiket tizenhat szerződéses külső munkatárs segített. Az egyes kutatócsoportok vezetői a következők: Bori Imre (jugoszláviai magyar irodalom), Penavin Olga (jugoszláviai magyar nyelv), Mikes Melánia (magyar–szerb–horvát összevető nyelvvizsgálatok), Andelic Magdolna (magyar–délsláv összehasonlítható irodalom). Folklorkutató egyelőre nincs, és helytörténetet is hiába keressünk.

Az intézet fokozatosan egyre több külföldi intézettel keresett és talált kapcsolatot. Legnagyobb segítséget számukra természetesen a magyar tudományos fórumok nyújthatnak. A Magyar Tudományos Akadémia, egyetemeink szakkönyvek ajándékozásával és szakmai tanácsadással már eddig is sokat tettek. De a *szükségletekhez és lehetőségekhez képest ez még mindig kevés.*

A „Közlemények” három száma alapján még messzemenő következtetéseket nem vonhatók le a munka értékére és távlataira vonatkozóan.

A jugoszláviai magyar irodalom jelenével foglalkozók számára kétségtelenül a legtöbbet Pastyik László jugoszláviai magyar folyóiratokat és lapokat felőlelő, az 1968. és 1969. évre vonatkozó magyar irodalomtörténeti repertóriumra jelenti, mely a „Közlemények”-hez kapcsolódóan külön füzetekben jelent meg. De a bibliográfia nemcsak szűken értelmezett irodalomtörténeti tárgykörű, hanem magában foglalja a könyv és könyvkiadás, a könyvtárgy, a nyelvtudomány, a folklór, a színművészet és film irodalmát is.

Kiemelkedő fontosságúak Penavin Olga közleményei, akinek nyelvjárás-kutató munkássága igen nagyra értékelhető [pl. a Szlavóniai (kórogyi) Szótár]. Remélhetőleg a földrajzi nevek gyűjtését szorgalmazó írása sem marad hatástalan.

Fried István historiográfiai, Lőrinc Péter társadalomtudományi, Bosnyák István irodalomtörténeti tanulmányai és sorolhatnánk tovább a többieket, mind-mind jelentősen gazdagították eddigi tudásunkat.

Külön említést érdemel a magyar szakirodalom figyelemmel kísérése, recenziálása – kiválasztva az ottani kutatás számára leginkább hasznosítható műveket.

A „Közlemények” eddigi számai kisebb terjedelmű cikkeket közöltek a terjedelemez mértékben – nagy számban. A szerzőgázó tárgykörű írások részletesebb ismertetése nehezen lenne megoldható, de nem is lehet feladatunk.

Célunk az volt, hogy felhívjuk a figyelmet erre a nagy jelentőségű jugoszláviai kezdeményezésre. Várjuk, követésre talál-e a példa és mikor a többi szomszédos országban.

De a további esetleges kísérletektől függetlenül is szükséges lenne az, hogy egyrészt központi kutatóintézetünk nagyobb figyelmet szenteljenek a nemzetiségi sorban élő magyarság kutatásának, és a lehetőségekhez mérten a munkában tevőlegesen részt is vállaljanak. Másrészt a vidéki intézetek (főleg egyetemek, főiskolák, múzeumok), a területileg hozzájuk közelebb eső ország hasonló intézményeivel fokozzák kapcsolatukat és kísérreljék meg a munkák bizonyos összehangolását.

Természetesen döntő változások csak az országok közötti kulturális és tudományos egyezmények adta lehetőségek növelése révén érhetők el. (Készült 1970 augusztusában.)

1970 gyászkrónikája

Az 1970-es esztendő különösen sok gyászt hozott számunkra. A már előzőleg említettek kivül (*Veres Péter, Szabó Pál*) elhunytak még a következők: *Asztalos Sándor* író, szerkesztő, Debrecen város volt szabadművelődési felügyelője; *dr. Sárdy Brutusz* festőművész, restaurátor; *dr. Erdélyi Gizella* régész; *dr. Bóna Istváné Vágó Eszter* régész; *Kecskés József* tudományos kutató, Hajdú megye volt szabadművelődési felügyelője; *Veress Géza* festőművész; *dr. Székessy Vilmos*, a Magyar Nemzeti Múzeum–Természettudományi Múzeum főigazgatója; *dr. Tóth Endre* volt egyetemi tanár, egyháztörténész; *dr. prof. Milenko Filipovic* egyetemi tanár, a nagy hírű szerb etnológus.

Belorusz iparművészeti kiállítás

Gyarmati Kálmán, a Városi és Megyei Művelődési Központ igazgatója, a belorusz művelődésügyi miniszterhelyettes vezetésével jelen lévő belorusz küldöttség jelenlétében, 1970. október 29-én nyitotta meg a Déri Múzeumban a Beloruszia üveg- és népi szövötművészete című időszaki kiállítást.

Nyugdíjazási krónika

1970-ben nyugdíjba mentek *dr. Fél Edit* etnográfus, a Néprajzi Múzeum osztályvezetője, *dr. Morvaj Péter* etnográfus, a Néprajzi Múzeum osztályvezetője, *dr. Lükő Gábor*, a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum igazgatója, *dr. Vargha László*, a Budapesti Műszaki Egyetem docense, a népi építészet ismert kutatója, *dr. Iorwerth C. Feate*, a híres St. Fagans-i szabadtéri néprajzi múzeum igazgatója.

Kodály-emlékkiállítás a Déri Múzeumban

1971. január 31-én nyitotta meg *dr. Keresztúry Dezső* a több intézmény rendezésében készített Kodály-emlékkiállítást. A kiállításhoz négy nyelvű vezető is készült. A kiállítást február 8-án meglátogatta *Kodály Zoltán* is.

Egy karcagi család sorsa a múlt század elején

BELLON TIBOR

Néprajzi gyűjtőútjaim során gyakran kerül elő egy-egy család múltjára, életére, gazdálkodására vonatkozó megsárgult százados levél, könyv. Ezek összegyűjtése fontos múzeumi feladat, mert bepillantathatunk általuk a múlt mindennapjaiba.

Szűcs Kovács Mihály volt Karcagon az utolsó céhatyamester, s a Céh-
artikulus türes lapjaira jegyezte be fia apjának élete történetét. Tanulságos ennek az élettörténetnek a végigolvasása. A szövegből kitetszik, hogy a családban századok óta szokásban volt a krónikairás, mely firől fira hagyományozódott.

Kismarjáról került a család Karcagra, valamikor a XVII. század folyamán. Gazdálkodó emberek voltak, a krónikairó apja tanult csak mesterséget. Innen örökölte a ragadványnevét is. Kapcsolata Debrecennel a Kollégiumon és a mesterségen keresztül igen tanulságos, és nem is egyedi eset. A két város között rendszeres volt a gazdasági és kulturális kapcsolat. Elég, ha Csokonai többszöri karcagi látogatására utalok. Ezért is lesz tanulságos itt közreadni ezt az élettörténetet:

Az Édes Atyám volt Szűcs Kovács Mihály és azér nevezetett szűcs Kovács Mihálynak, mert szűcs mester volt és született 1788 május 16-án felesége volt édes anyám Csáni Kovács Sára született 1798-iki esztendőbe...

11 testvérek közt 3-an maradtak meg életbe mikor az atyok elhaltak oly árva kegyesen éltek olyat kívánni se lehetett mert ha elő sorolom csudálkozásra méltó még az utóbi maradéknak is. Váltak olyan esetben hogy három napse volt az házoknál egy betívő falat kenyér és az három kis árva össze fogózva úgy sirtak az édes anya meg szánván őket kj ment az istállóba ott sirtt hogy ne láttván hogy meg halnak az árva gyermekei éhen és osztán az édes anya a legkisebb testvérít Pétert az ölibe vette és Debreczenbe vite az testvérihez, és onan hozott az árváknak egy kegyerett. Nem irnim vigig ezek árvák elősorolását hanem elő sorolom rövideden hogy lett az atyámnak gyarapodása.

Azután iskolába járt ki tanult itthon minden iskolált mikor itthon végre hajtotta az tanulást bement Debreczenbe a kollégiomba ott volt kétt évig és hogy olyan nagy szegénységben voltak az édes anya haza sirta ritta hogy legyen itthon és dolgozzanak. Ugy is lett. Dolgoztak ebe is beleuntaztán édes apám se nézett ki az élet viszontagságaibul semmit és juhász bojtárnak állott és juhász volt egisz 20 esztendő koráig azután abba is beleunt. Elszigyltelte magát hogy senki szeme előtt tovább nem fekszik kapta, bement Debreczenbe szűcs inasnak állott aztán a mesterséget meg tanálta és céhes mester lett még hires, mert az iren (Éren) körül való falukban is igen édes atyám dolgozott. Eszt nem sorolom tovább még volna amitt mondanék és leirni is tudnék a ki el olvassa meg tudhatja ebül hogy eszik a keserű kegyerett mert az árva kenyér az.

Azután mikor mindenem keresztül ment 32 éves korában megházasodott és úgy vette el édes anyamott Csányi Kovács Sáratt 1821-ben pálnap hetiben esküdtek szerdán és gyerekek lettünk 6 János Mihály Juliánna ez a három első meghalt azután lettünk megint hárman akik megmaradtunk nevezetesen születés szerint Juliánna Mihály és Péter és azután élete gyarapodásában gyarapodott lassanként mindene mihejt az testvérjeink külön lettek és az után 10 öl portát váltott a várostól csak igen ezt ahon én lakom azután házat épített mikor már jobban gyarapodott. Eszt osztán nem szerette, le-
rotolta.

34-re kelvén hogy nagyobb csinál és meg is lett. Mikor tavasszal felalazták a házat egy 9 öleset akkor délben amikor az mester emberek ettek édes apám az padláson járkált és meg látta hogy az pápista városon az Benesóczki udvarán tűz támadt elkialította magát hogy emberek tűz van és nem sokára oda irt az a tűz és meg igett mindene amitt adig gyütött. (Itt arról a nagy tűzvézről van szó, mely a város egyharmadát elhamvasztotta. A nagy szél pillanatok alatt vitte tovább a tüzet, nem lehetett megfékezni. A város mai térképére nézve láthatjuk, hogy mely rész vált ekkor a tűz martalékává, ugyanis ezt már mérnöki tervek szerint szabályos elrendezésben építették újjá. B. T.)

Ugy maradt mint az ujjam nem maradt semi így osztán megint szegény lett, lakó lett. Az mesterséghez látott és úgy kezdett megint gyarapodni és úgy csináltatott megint egy 9 öles házatt azután lassan úgy gyarapodott. Azután mikor a ház csinálása vige ment úgy kezdett földet szerezgetni annyira ment hogy 12 láncaza földet vett mire mink felcseperedtünk és mikor mink dolog alá kerültünk az után napról napra gyarapodtunk. Édes atyám az szűcs mesterséget folytatta és mink pedig az paraszti dologba foglalatokdunk és így osztán mikor édes atyám elhalt 78 éves korában volt 19 láncaza tőke föld és réti föld 17 láncaza (egy láncaza föld Karcagon 2 katasztrális holdnak felel meg B. T.). 49 sor szőlő. Ez az örökség maradt 3 riszre és most bevigem szüleinknek az élett viszontagságait elősorolhattam volna még többeket is de mihaszna meg értheti eből aki eszt elolvassa.

Tudományos ülészek a Hajdúsági Múzeumban

A hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum 1971-ben ünnepli fennállásának 50. évfordulóját. Ebből az alkalomból a városi tanács, a megyei múzeumigazgatóság és a Hajdúsági Múzeum tudományos ülészeket rendezett. A február 12-én megtartott tudományos ülészakon közreműködött dr. Gyarmati József kandidátus, dr. Dankó Imre kandidátus, dr. Bencsik János, M. Nepper Ibolya, Nyakas Miklós, illetve dr. Újváry Zoltán kandidátus, dr. Kalicz Nándor kandidátus, dr. Szendrey István kandidátus, valamint Lévai Sándor országgyűlési képviselő és dr. Gunda Béla, a történettudományok doktora.

Li Dong Szon látogatása a Déri Múzeumban

Li Dong Szon, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nagykövete és kísérete 1971. február 26-án megtekintette a Déri Múzeumot. A látottakról és a fogadtatásról elismerőleg nyilatkozott.

Ady Endre Hajdúböszörményben

KÖVÉR SÁNDOR

Ady Lajos, Ady Endre öccse, 1923. évben megjelent Ady Endréről írt könyvében olvasható, hogy *Ady Endre* 1897-ben egy napot töltött Hajdúböszörményben. Ez az adat, minden közelebbi megjelölés nélkül, az *Ady Endre* utazásait feltüntető térképen (itinerarium) szerepel. Az 1896-ban érettségizett *Ady* 1896/1897. iskolai évben Debrecenben tartózkodott, mint elsőéves joghallgató, valószínű tehát, hogy Debrecenből látogatót ki Bőszörménybe.

De kihez?

Erre útbaigazítás *Kovalovszky Miklós*: Emlékezések Ady Endréről című, 1961-ben megjelent könyvében olvasható, mert többször említi *Ady Endre* zilahi osztálytársai közt *Kozma Imre* nevét, de arról nem tesz említést, hogy hová való volt ez a *Kozma*? Érdeklődtem a *Kozma* család itt élő tagjaitól és megtudtam, hogy *Kozma Imre dr.* bősörményi ügyvéd a gimnázium VII–VIII. osztályt Zilahon végezte és 1896-ban érettségizett. Ez annál meglepőbb volt, mert *Kozma Imre Kozma Sándor* bősörményi gimnáziumi igazgató fia volt és a bősörményi gimnázium abban az időben csak hatosztályos volt (1904-ben volt az első érettségi), de itt volt a közelben Debrecen és miért ment *Kozma Imre* pont Zilagra?

A bősörményi gimnázium igazgatói szobájában van egy régi fénykép a gimnázium tanári karáról, köztük *Szekely Töhötöm* nevű tanár, aki felünnem nekem akkor Árpád-kori Töhötöm nevével. *Kovalovszky* említett könyvében *Szekely Töhötöm* neve többször szerepel, mert Zilahon *Ady Endrét* a gimnázium V–VI. osztályában mennyiségtanra tanította, valamint osztályfőnöke volt a VII. osztálynak is, de 1895. július 1-én meghalt, 33 éves korában.

Érdeklődésemre megtudtam, hogy *Szekely Töhötöm* 1887-től 1890 karácsonyáig tanított Hajdúböszörményben, majd innen Zilagra ment. Bősörményben ismerkedett meg igazgatója: *Kozma Sándor Erzsébet* nevű leányával, akit – mint a helybeli református egyház anyakönyve tanúsítja – 1891. július 14-én feleségül vett. Tehát már zilahi tanár korában esküdött meg *Kozma Erzsébettel*. (Az anyakönyvi adatokból megtudjuk, hogy *Szekely Töhötöm* 1862. május 30-án Tövisen, Erdélyben született; az esküvőn tanúk voltak *Szekely Bendegúz* gimn. igazgató *Sepsi-Szentgyörgyről* és *Szeremlei József* esperes.)

Kozma Erzsébet *Kozma Imréné*kel féltestvére, apjuk *Kozma Sándor* gimn. igazgató, aki *Imre* fiát a VI. osztály elvégzése után azért küldte Zilagra, mert itt tanította a veje: *Szekely Töhötöm* és itt lakott a lánya: *Szekely Töhötömmel Kozma Erzsébet*.

Dr. Kozma Imre ügyvéd Hajdúböszörményben 1936. január 8-án halt meg, s így nem jelenhetett meg az 1936. június 28-án Budapesten tartott

40 éves érettségi találkozón *Ady Endre* sirjánál, amit *Zilahy Tibor* is megemlíti a sírjánál tartott beszédében, s ez *Kovalovszky* könyvében is olvasható.

Dr. Kozma Imre ügyvéd *Imre* fia úgy tudja, hogy édesapja és *Ady Endre* egy padban ültek Zilahon a gimnázium a VII–VIII. osztályában. Arról is tud, hogy *Ady Endre* és *Ady Lajos* jártak Bősörményben a nagyszülei házában, de ezt csak hallomásból tudja, mert akkor még nem volt meg. Az azonban kétségtelen, hogy *Ady Endre* Bősörményben felkereste volt osztálytársát, *Kozma Imrét* és esetleg volt tanárának özvegyét: *Szekely Töhötöm*-né, aki férje halála után hazaköltözött.

Előadás a színes koporsókról

A Magyar Néprajzi Társaság 1971. március 3-án ülést tartott Budapesten. Az ülésen *Vöös Imre* előadást tartott a szigetzentmiklósi festett sarkövekről és koporsókról. Az előadáshoz felkért hozzászólóként *dr. Bencsik János* szolt hozzá. *Bencsik János* az előadottakat hajdúböszörményi adatokkal egészítette ki, jelezve, hogy a színes koporsókról készült tanulmánya sajtó alatt van, a Déri Múzeum évkönyvében fog megjelenni.

Befejeződtek a múzeumbaráti szakköri foglalkozások

Március 30-án befejeződtek a múzeumbaráti kör szakosztályi foglalkozásai. A három héten összesen 21 előadás hangzott el, amit minden esetben megbeszélés követett.

Tudósok, gyűjtők — írók, költők című kiállításunkról

Dr. Bán Imre egyetemi tanár, a Déri Múzeum baráti körének elnöke március 7-én nyitotta meg a Tudósok, gyűjtők — írók, költők című metszet-és éremkiállításunkat a Déri Múzeumban. A kiállításhoz illusztrált vezető is készült. A sok ismeretlet közlő, izléses kiállítást a későbbiek folyamán másutt is be akarjuk mutatni.

Szerelmem, Párizs-est a Déri Múzeumban

Március 27-én tartotta meg a Kossuth Lajos Tudományegyetem Francia Intézete a Déri Múzeumban kétrészes Szerelmem, Párizs című irodalmi estjét a múzeummal közös rendezésben. A nagy sikerű est sikerén felbuzdulva terv született arra vonatkozóan, hogy hasonló irodalmi estet mutassuk be Moszkvát, Leningrádot, Londont, Varsót, Rómát, a világ metropolisait.

Eredmények és feladatok a magyarországi nemzetiségek néprajzának kutatásában

KOSA LÁSZLÓ

Miért fontos a nemzetiségek néprajzi kutatása?

1. A néprajzi ismeretek lényeges összetevői a nemzetiségek ismeretének. Jó és hatékony nemzetiségi politikát a nemzetiségek pontos és teljes ismerete nélkül aligha lehet folytatni.

2. A néprajz önismereti tudomány. A nemzetiségi kulturális élet szerves része a népi kultúra ápolása. Gyakran nagy jelentősége van, mert sok esetben a nemzetiségek a népi kultúrát tartják kultúrájuk reprezentánsának, legjellemzőbb részének.

3. A nemzetiségek néprajza fontos vizsgálódási területe az interetnikus és összehasonlító tudományos kutatásnak. Ugyanis azok a nemzetiségek, amelyek hosszabb ideje távol élnek az anyanemzettől, attól külön fejlődnek és vele nem tartottak fenn állandó és szerves kapcsolatokat, olyan régies népi kultúrát őriznek, amely másutt már nem lelhető fel. A nemzetiségek sziget és perem jellegű települései gyakran megőriztek a körülöttük élő többségi nép kultúrájából is egyes olyan jelenségeket, melyek már másutt eltűntek.

4. A nemzetiségek kutatása a szomszéd népek megbecsülése is. Internacionalista kötelesség. Ha mi nem kutatjuk nemzetiségeinket, nem adunk segítséget népi kultúrájuk ápolásához, hogyan várhatjuk, hogy szomszédaink a határon túl élő magyar nemzetiségeknek biztosítsák a minél teljesebb kulturális kibontakozást.

Nemzetiségek néprajzi kutatása Magyarországon

A nemzetiségek néprajzi kutatásának Magyarországon igen szép és jó hagyományai vannak. Az együttélő és szomszédos népek és nemzetiségek népi kultúrája iránti magyar érdeklődés a XVIII. század végén indult, a múlt század hatvanas éveitől programszerűen folyt és leíró-ismertető szinten jelentős eredményeket hozott létre. A két világháború között ez a munka a németek és részben a szlovákok kutatása kivételével erősen visszaesett. Német néprajzi kutatások ebben az időben a szegedi és a budapesti germanisztikai tanszékek irányításával folytak. Többnyire meghaladták a leíró szintet, azonban nagy részükben fokozatosan áttolódott a magyarországi németiség őshazához (Mutterland) fűződő kapcsolatainak egyoldalú kereséséhez. 1945 után a magyarországi nemzetiségek kutatása ismét más irányt vett. Írásom az azóta eltelt két és fél évezetet, különösen a legutóbbi néhány esztendőt tekinti át vázlatosan.

A néprajzi kutatást két fő területen vizsgáljuk:

- anyaggyűjtés (kik gyűjtötték és hol található anyaguk),
- földolgozás (milyen formában történt eddig a publikálás).

Anyaggyűjtés

1. Tudományos intézmények (Magyar Tudományos Akadémia népzene-kutató csoportja, Magyar Tudományos Akadémia néprajzkutató csoportja, Néprajzi Múzeum) és oktatási intézmények (egyetemek és főiskolák nyelvi és nemzetiségi tanszékei) tudományos dolgozói jelentős mennyiségű nemzetiségi néprajzi anyagot gyűjtöttek. (Pl. Manga János, Martin György, Domokos Sámuel, Varga Károly.) A gyűjtések az illető intézetek archívumaiban megtalálhatók.

2. Az egyetemek és főiskolák nyelvi és nemzetiségi tanszékein, valamint a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékein készült nemzetiségi tárgyú szakdolgozatok. A főiskolák szakdolgozatok elsősorban dialektológiai tárgyúak, néprajzi adatokat bőven, de járulékosan tartalmaznak. (Pécsi Pedagógiai Főiskolán 1969-ig 102 ilyen szakdolgozat készült.) A néprajzi tanszékek ritkán adtak ki nemzetiségi témát. A mondott szakdolgozatok az illető tanszékeken hozzáférhetők.

3. A nemzetiségi szövetségek. Mind a négy nemzetiségi szövetség megalakulásától munkájának tartotta a népi kultúra ápolását. Népművelési feladataik közé tartozott a nemzetiségi együttesek támogatása és műsorral való ellátása. Gyűjtéseik többnyire ilyen indíttatásúak, kampányszerűen folytak és elsősorban népzenei és néptáncgyűjtések voltak. Mivel mind a népzenei, mind a néptáncgyűjtés komoly felkészültséget követel, zömét szakemberek végezték. Anyaguk megtalálható a szövetségeknél, a Népművelési Intézetben és a Magyar Tudományos Akadémia népzenei kutatócsoportnál.

4. Műsorának bővítésére a Magyar Rádió és a Pécsi Rádió nemzetiségi szerkesztősegei is gyűjtöttek nemzetiségi folklórt. Az anyag feltehetőleg megtalálható a rádióállomások hangarchívumaiban.

5. Múzeumok. A tudományos intézetek mellett a legfontosabb néprajzi kutatóhelyek Magyarországon. Különböző korban gyűjtött nemzetiségi tárgyú néprajzi anyag található pl. Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeumban (szlovák), Gyulán az Erkel Ferenc Múzeumban (román), Mohácson a Kanizsai Dorottya Múzeumban és Pécsen a Janus Pannonius Múzeumban (délsláv és német) stb. A múzeumok adatait feltehetőleg folklórgyűjtéseket is rejtenek.

6. Magángyűjtemények – magánmúzeumok. Ide soroljuk az iskolák, a művelődési intézmények (kulturházak), az egyházak és magánosok gyűjtéseit. Az előbbi csoporttól azért különítjük el, mert nem szakemberek munkájának eredményei, következésképp az anyag tárolása, restaurálása, kiállítás és nyilvántartása nem szakszerű, nem felel meg az előírásoknak. Ilyenformán a gyűjtemények állaga veszélyeztetett. Ezek a gyűjtemények abban különböznek a múzeumok anyagától, hogy általában kifejezetten nemzetiségi tárgyúgyűjtésre specializálták magukat (pl. a haitai vagy keresepi falumúzeum). Pontos feltérképezésük, nyilvántartásba vételüket mielőbb el kellene végezni.

7. Nemzetiségi iskolák néprajzi és honismereti szakköröi (pl. az Eleki Gimnázium német szakköre, a hertai és hajósi általános iskolák szakköröi stb.). Kéziratok dolgozataik az évente meghirdetett országos társadalmi néprajzi gyűjtőpályázaton és a két évente megrendezett országos diákünnepségeken sikerrel vesznek részt (Sárospatak, Szentendre, Gyula, Keszthely). A pályamunkák megtalálhatók a Néprajzi Múzeumban az etnológiai adattárban és a megyei múzeumok archívumaiban.

Feldolgozás

A gyűjtést kiadásnak és földolgozásnak kell követnie. A magyarországi nemzetiségek néprajzi kutatása vizsgált korszakunkban kevés színvonalas kiadvánnyal dicsekedhet.

1. Egyedülálló jelenség Domokos Sámuel kötete, melyben Vasile Gurzú méhkeréki mesemondó mesekincsét adta közre (Domokos Sámuel, 1968.). Pontos szövegpublikációja miatt páratlan teljesítmény a román forráskiadványok között. Rangját emeli, hogy mivel a hasonló, magyar nyelvű mesekötetek színvonalát követi, az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg.

2. Különböző tudományos folyóiratokban és periodikákban az elmúlt időszakban kb. 15–20 tanulmány jelent meg, mely tárgyat egészben vagy részben a nemzetiségi néprajz tárgyköréből vette. (Pl. Banner József–Mester György 1962, Kiss Mária 1964, Péterdi Ottó 1965, Eperjessy Ernő 1968 stb.) Legtöbb tanulmány az Ethnographiában és a Békés megyei helyismereti folyóiratokban, a Körös Népben meg a Békési Életben jelent meg. A tanulmányok jellegzetessége, hogy többnyire egyetlen jelenségre vagy jól körülhatárolható jelenségcsoportra figyelnek. Vizsgálódásuk általában lokális-regionális. Túlnyomórészt leíró jellegűek, tárgyakat elsősorban funkciójában írják le. Összehasonlító, interetnikus vagy távolabbi összefüggéseket feltáró kutatásokba nemigen fognak bele.

3. Népművelést és ismeretterjesztést szolgáló kiadványok. Több-kevesebb tudományos hozzájárulással publikált leírások és szövegek, adatközlések, melyeket a tudományos földolgozás is hasznosíthat megfelelő kritikával. Akadnak közöttük dalosfüzetek (pl. Vyletel Vtak. Magyarországi szlovák népdalgyűjtemény 1955, Pod istim nebom. Magyarországi délszláv népdal- és balladagyűjtemény. Bp. 1958. stb.), amatőr etnográfus kismonografiái (Sinkovitsné Kalina Julianna 1958), nemzetiségi kalendáriumok és a nemzetiségi sajtó cikkei, melyek felsorolása oldalakat tenne ki.

A helyzet általános jellemzése. Eredmények és hiányosságok

Összefoglalóan megállapítható, hogy az elmúlt 20–25 évben folyamatos gyűjtés folyt és viszonylag nagy néprajzi anyag került lejegyzésre. Egészében véve a gyűjtést mégis tematikai és földrajzi rendszertelenség jellemzi. Azt aligha állíthatjuk, hogy egyik nemzetiség jobban lenne kutatva a másiknál. A németek előnye a korábbi kutatások alapján kétségtelen, de a mai helyzetben, a háború utáni problémákkal és a szakemberhiánnyal terhesül, kevésbé érvényesül. Egy nemzetiségen belül egyes csoportok kutathatósága már igen eltérő. Nagy vonalakban elmondható, hogy a gyűjtők azokat a községeket keresték fel, melyeket a szövetségek is számon tartanak, tehát azokat a csoportokat, amelyek valamilyen formában még aktívan részt

vesznek a nemzetiségi kulturális életben. Pl. jobban kutatott a baranyai németiség és a békési meg a nógrádi szlovákság, akik leginkább többen élnek.

A néprajz részterületei szerint vizsgálva a gyűjtést, szintén nagy egyenlenséget találunk. A folklór túlsúlyra természetes, hiszen az anyagi kultúra jóval kevesebb etnikus sajátoságot hordoz. A folklórban találják meg a különösnek tudott, vagy valóban etnikus bélyegeket, a folklór esztétikus és mutatós, könnyebben népszerűsíthető, a népművelésben sokkal inkább felhasználható, hiszen a népi együtteseknek dalra és táncra van szükségük. A magyarországi nemzetiségek összegyűjtött népi kultúrája tehát túlnyomórészt népzene, néptánc, népdal, általában népköltészet. Ezután következik a díszítőművészet, a szokások, a hiedelmek, népi játékok. A múzeumok és minden rendű, rangú gyűjtemények anyaga is elsősorban díszítőművészeti szempontok szerint gyűjtődött össze, jóllehet egy-egy táj, vagy csoport bemutatása igényli a teljes anyagi kultúra ismeretét, még akkor is, ha az a magyar anyaggal többé-kevésbé egyezik.

Alapvető kérdésekre koncentrált kutatás mindaddig nem indult meg, s ennek következtében átfogó-leíró munkák sem születettek (gondolunk itt olyan monográfiára, mint a pozsonyi szlovák etnográfus – Bedarik Rudolf – két esztendője megjelent könyve a jugoszláviai szlovákokról. Olyan alapvető kutatások hiányoznak, mint a magyarországi nemzetiségek elhelyezkedésének pontos feltárása, csoportjainak számbavetele, településtörténetük megírása. Ez alól kivétel Sarosác György nemrég elkészült kézirat munkái jelentenek, melyek történeti-néprajzi módszerrel igyekeznek rendet teremteni a délszláv nemzetiségek csoportjai között. Kétségkívül igaz, hogy részvizsgálatoknak kell megelőzniük az összefoglaló munkák megírását, viszont a részvizsgálatok is levegőben lógnak addig, amíg néhány alapvető kérdés nem tisztázódott és nem készültek pl. alapos falumonografiák.

Az elmúlt huszontöt évben két ízben történt kísérlet a nemzetiségi néprajzi kutatások értékelésére és feladat kijelölő összefoglalására. Először 1961 nyarán a Magyar Néprajzi Társaság gyulai vándorgyűlésén, ahol két előadás szlovákokról, egy-egy a románokról, a délszlávokról és a németekről szólt. Másodszor 1969 novemberében a Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatócsoportja által e kérdés megvitatására rendezett kétnapos tanácskozáson. Ez alkalommal a németekről, románokról, szlovákokról és délszlávokról szóló előadásokat felkért hozzászólók referátumai követték. Mindkét esetben mind az előadók, mind a résztvevő hallgató-hozzászólók sürgették a szervezett és rendszeres nemzetiségi kutatások megindulását, kifejezték készségüket a munkában való részvételre. A tanácskozásokat mégsem követte a várt eredmény és a nagyobb munkálkodás. Ennek oka elsősorban és majdnem kizárólagosan a szakemberhiány, illetőleg a központi irányítás hiánya. Az előadók között magát öntudatosan nemzetiségi állampolgárnak valló alig akadt (Sarosác György, Vujcics D. Sztóján), de olyan is kevés, aki apai vagy anyai ágon nemzetiségi származású. Külön csoportot alkotnak a szakemberek között a szomszédos országokból, áttelepült magyarok, majd azok, akiket semmiféle származási kapcsolat nem köt nemzetiségi témához. Mind-ebből következik, hogy mindössze egy-két etnográfusról tudunk, aki fő hivatásának tekint a nemzetiségi néprajzi kutatást (Sarosác György, Tábori György), mások elsősorban magyar néprajzban vizsgálódnak és nemzetiségekkel csak érdeklődésük mellékágaként foglalkoznak. A helyzetet ismerve, nem látszik valószínűnek, hogy ma felnőtt kutatónemzedék tagjaiból újabb kezdenének intenzív nemzetiségi kutatással foglalkozni. Sőt inkább megfigyelhető, hogy idősebb korban elfordulnak a témától (Lükő Gábor, Vajkay Aurél).

Az érdeklődő embereket általában a nyelvtudás hiánya tartja távol a nemzetiségi kutatástól. Ha beszélnek is pl. az irodalmi németet vagy szlovákot, nem érik annak magyarországi nyelvjárásait. Bár a magyarországi nemzetiségek magyarul jól beszélnek, a néprajz annyira nyelvhez kötött tudomány, hogy a magyar nyelv nem elégséges közvetítő eszköz az adatközlő és a gyűjtő között. Így is születtek dolgozatok, melyek azonban nélkülözvén pl. a nyelvjárás lejegyzést, csak szűkebb szempontú kutatásoknak használnak tanulságot (Jávör 1969).

Szakemberek helyett a nemzetiségi nyelvjárásokat többé-kevésbé ismerő lelkes társadalmi gyűjtők dolgoznak. Tőlük azonban nem követelhetünk rendszerező, értékelő, tudományos munkát. Tevékenységük így is hasznos és nélkülözhetetlen, nélkülük aligha lehetne eredményekről beszélni.

Feladatok, javaslatok

1. A gyűjtés

Minden néprajzkutatónak ma első számú feladata a gyűjtés. A hagyományos népi kultúra pusztulása, amit a nemzetiségeknél az asszimiláció is tetézt, sürgeti a még fellelhető néprajzi anyag megmentését. A gyűjtés fontos feladat marad akkor is, ha a jövőben sem folyhat nagyobb erővel a mainál. Mindenképpen szorgalmazni kellene pl.:

I. Magyarországi szakemberek hiányában nagy fontosságú lenne a környező országok szakembereinek bevonása a magyarországi kutatásokba. Kísérlet és megállapodás már nemegyszer történt erre. Pl. kölcsönös megállapodás alapján magyarországi és szlovákiai kutatók monografikus gyűjtést végeztek Tótkomlósnál a szlovákok és a csehszlovákiai Rudnán a magyarok között. A magyar kutatók tótkomlói taunmányai évek óta készen állnak, a szlovákiaiak tíz év óta késlekednek. A németekkel is született hasonló egyezség (Ingeborg Weber-Kellermann 1959), de valóra nem váltották. A jugszláv néprajzi atlasz magyarországi, a magyar néprajzi atlasz szlovénországi jugszláviai és csehszlovákiai adatgyűjtései a kölcsönös megértés jegyében, kulturális csereegyezmény keretében zajlottak le. Ezek a lehetőségek (a románok kivételével) ma is fennállnak. Ha arra gondolunk, hogy illegális német és szlovák néprajzi gyűjtésre az elmúlt évtizedben esetenként sor került, a hivatalos tanulmányutak számát feltétlenül gyarapítani kell.

II. Pályázatok hirdetése: az országos társadalmi néprajzi gyűjtőpályázatokon nemzetiségi különdíjjakkal lehetne serkenteni a nemzetiségi anyaggal foglalkozókat. Hirdethetnek néprajzi pályázatokat esetenként a nemzetiségi újságok és rádióadások is. Pl. véleményünk szerint újságok segítségével tekintélyes anyag gyűlhetne különféle kisebbségi műfajokból: szólások, közmondások, találós kérdések, kiszámolók, mondókák. De meg lehetne kísérteni – szövegváltozat és gyűjtési útmutatás közzétételével – egy-egy ballada gyűjtését is.

2. Szakemberképzés

Ej kellene érní, hogy minden nemzetiségnek legalább egy (optimálisan kettő) fő hivatású néprajzi kutatója legyen, aki természetesen jól ismeri az illető nemzetiség nyelvét és néhány dialektusát megérti. Enélkül komolyabb tudományos munka nem folyhat, s a nemzetiségi kutatás nem léphet ki a ma jellemző esetlegességből és rendszertelenségből. A szakemberképzést másképp nem tudjuk elképzelni, mint úgy, hogy a nemzetiségi pedagógusoknak kell kiválasztaniuk néhány rátermett és kedvet érző nemzetiségi nyelvet beszélő fiatalot és az egyetemeken néprajzi tanszékekre irányítani, vagy le-

hetővé tenni számukra, hogy szomszédos országok néprajzi tanszékein tanulhassanak. Természetesen üdvös lenne, ha magyar származású néprajz szakos egyetemi hallgatók is kedvet kapnának nemzetiségi nyelvek tanuláshoz és kutatáshoz. A tanszékek bizonyára támogatnák ezeket a törekvéseket, hiszen a magyar néprajztudománynak évtizedek óta központi problémája a kelet-európai összefüggések vizsgálata.

A társadalmi néprajzi gyűjtőket – a gyűjtés jelenlegi fő erejét – még szorosabban be kellene vonni a honismereti mozgalomba, s még tudatosabbá kell tenni részvételüket az országos pályázatokon, mint erre a kiemelt díjak javaslatánál már szólunk. A társadalmi gyűjtők számára nyaranként néhány napos továbbképzést lehetne szervezni, ahol alkalmuk nyílna szakemberek előadásait meghallgatni és közös gyűjtőúton részt venni.

3. Központi irányítás megszerzése

Korábban is igény volt, hiányt máig sinyli a kutatás. Alapfokú irányítóként megfelelő lehet a nemzetiségi szövetségekben alakított néprajzi szaktanács vagy szakbizottság is. Feltehetőleg ösztönző hatást tudna kifejteni, szemmel tarthatná a gyűjtést és képviselhetné a néprajz ügyét. Elképzelhető szaktanács alakítása a nemzetiségi szövetségek és más szakemberek összefogásával a Művelődésügyi Minisztérium nemzetiségi osztályának támogatásával is. Ilyen tanács csak igen jó kétoldali kapcsolatokkal (szövetségek és tudományos intézmények felé) tudná ösztönözni és irányítani feladatát végre vinni. Viszont a helyzet már régen megérett arra, hogy a nemzetiségek kultúrájának kutatását (történelmük, nyelvük, néprajzuk), speciális problémáikkal való tudományos munkálkodást önálló intézmény vezesse és végezze. Nemzetiségi intézetek sora működik a szocialista és kapitalista országokban. Ilyen profilú kutatócsoport vagy -intézet megszervezését mi sem nélkülözhetjük sokáig, különben a magyarországi nemzetiségi kutatások egy bizonyos szinten megrekednek, nem tudnak jelesebb eredményeket produkálni. A magyarországi nemzetiségek különleges helyzete és a szomszédos országokban élő nagyszámú magyarság egyaránt sürgeti.

4. Nyilvántartás

Kutatók számára, akkor földolgozható és hozzáférhető a néprajzi gyűjtés, ha szakszerűen rendezve, archiválva van. A tudományos intézmények adattáraitban a nemzetiségi gyűjtések a magyar anyaghoz hasonló rendben találhatók. Soron következő feladat volna a másutt fellelhető anyag rendezése, mutatósítása is. Amíg ez hiányzik és a kutatás nem ér el szervezetesebb fokot, hiábavaló munka lenne központi nemzetiségi archívumot vagy folklorikatasztert készíteni. Erre most senki sem vállalkozna, s amíg központi nemzetiségi intézmény nem áll fenn, helye sem nagyon lenne.

5. Kiadványok

I. Tudományos publikációk:

a) Az eddig tapasztalt ütemben feltehetőleg továbbra is megjelennek nemzetiségi néprajzzal foglalkozó tanulmányok. Sűrűsödésük a szakemberek számának megnövekedéséig alig várható.

b) Az adatközlések rendszeressé tételére, a kiadatlant anyag hozzáférhetősége érdekében szükségesnek látszik kiadványsorozat indítása. Elsősorban nagy mennyiségű folkloranyag vár kiadásra.

Meg lehet indítani „A magyarországi nemzetiségek néprajzi tára” című sorozatot. A kisebb-nagyobb terjedelmű kötetek egy-egy kutató vagy gyűjtő érdemesebb anyagát adná közre. Az anyag természetétől függően vagy csak

nemzetiségi nyelven, vagy két nyelven jelennék meg a kötetek, de minden esetben magyar és világnyelven fródot resumékkel. A kiadványsorozat adatközlő jellegű lenne, olyan formában, hogy mind a tudományos kutató, mind a nagyközönség forgatni, olvasni tudja.

Évente 1-2 kiadvány látna napvilágot. Egyes kötetek finanszírozásában a szövetség, az illetékes megyei vagy községi tanács és a község termelőszövetkezetének kulturális alapja vehetne részt. Egy ilyen füzetesorozat nagymértékben emelhetné a magyarországi nemzetiségi politika tekintélyét.

II. Népművelési kiadványok:

a) Feltehetőleg a nemzetiségi naptárakban és a nemzetiségi sajtóban tovább folytatódik a kisebb-nagyobb adatközlő cikkek megjelenítése.

b) Szorgalmazni kell népszerű dalosfüzetek kiadását.

c) Ide tartozik a rádió, a televízió és a népi együttesek nemzetiségi műsora is. Ezeknek megítélésére a szerzőnek nincsenek megbízható adatai, s így javaslatai sem.

Irodalom

Korántsem áll szándékomban még csak tájékoztató bibliográfiát sem adni a magyarországi nemzetiségi kutatásokról. Írásomat az 1969. november 26-27-én az MTA néprajzi kutatócsoportban megtartott nemzetiségi néprajzi tanácskozás anyagára és ennek szervezése folyamán kapott információkra alapoztam. Ezen túl az alant felsorolt tanulmányok és kötetek a tanulmány illusztrációjául szolgálnak.

A tanácskozás anyagából

Domokos Sámuel: A román folklórkutatás eredményei és feladatai.

Sarosász György: A hazai délszlávok néprajzi kutatása.

Vargha Károly: A magyarországi németek néprajzi kutatása.

Hocpán Sándor és Tábori György hozzászólásai.

Egyéb tanulmányok

Banner József-Mester György: Farsangi hagyományok az eleki németeknél. Ethn. 1962.

Eperjessy Ernő: Borbála-napi hiedelmek, szokások és a nyelvcsere kérdése. Ethn. 1968.

Kiss Mária: Adatok a pomázi szerbek karácsonyi ünnepköréhez. Ethn. 1964.

Jávor Kata: Asszonyfarsang Mátraalmáson. Népi Kultúra-Népi Társadalom 1968/69.

Krupa András: A természeti jelenségekhez fűződő babonák Békéscsabán és környékén. Békési Élet, 1970.

Manga János: Egy magyarországi szlovák falu. Népi Kultúra-Népi Társadalom 1968/69.

Péterdi Ottó: A féltelkes jobbágy életszínvonala Bakonypéterden 1800 körül. Ethn. 1965.

Sinkovitsné Kalina Julianna: Rákoskeresztúr. Bp. 1958.

Tábori György: A tótkomlói szlovák asszonyok ihlicka-ja. Körös Népe, I. (1956).

Weber-Kellermann, Ingeborg: A magyarországi németek néprajzi vizsgálata. Néprajzi Értésítő, 1958.

Domokos Sámuel: Vasile Gurzau magyar és román nyelvű meséi. Bp. 1958.

Tudósok, gyűjtők – írók, költők

(Grafikai kiállítás megnyitója a Déri Múzeumban, 1971. március 7.)

Elmondta: DR. BÁN IMRE egyetemi tanár

Tisztelt Közönség!

Jó két és fél éve már, hogy a Déri Múzeum gazdag grafikai anyagából történelmi metszetsorozatot szemlélhettünk. Ez a mai tárlat egyenes folytatása az említettnek. Akkor a történelem politikai, katonai ábrázolásai, államférfiak képei kerültek a közönség elé, ma a szellemi élet kiemelkedő alakjait bemutató grafikai ábrázolásokban, éremanyagban gyönyörködhetünk.

A szép metszetsorozat a stílusfejlődés rendjében szemlélve, határozottan három csoportra oszlik: a reneszánsz-barokk, a rokokó-klasszicista és a romantikus-realista fogantatású művekre. A legrégebb lap a sebencioi Martino Rotái és a történetíró Verancsics Antal érseket ábrázolja. Korban közel áll hozzá a luzerni születésű, de élete második felében Bécsben működő Nicolaus Hautt rézmetszete a világhírű magyar humanistáról, Zsámboki Jánosról. Magas művészeti értékek tüntetik ki a neves augsburgi Kiliem familia legnagyobb tagjának, Lucasnak, Pázmány Péterrel készített rézmetszetét.

A magyar szellemi életnek a XVIII. század utolsó harmadában történt megpezsdülése a vezető egyéniségek meggazdagodó arcképcsarnokában is jelentkeztek. Régebben jórészt csak az államférfiak, legfeljebb a nagy tudósok juttattak portréfestőhöz, ekkor viszont az érdeklődés már az irók és tudósok szélesebb rétegére is kiterjedt. Számos közéleti tekintélyt is a szellemi életben elfoglalt rangja emelt a közérdeklődés első sorába. Előbbi állításunk bizonyítására hadd mutassunk rá Horányi Elek, Schwartner Márton vagy Kovachich Márton György arcképmetszeteire – egyikük-másikuk már festmény nyomán készült! –, a második rendbe tartoznak a Teleki-grófok; az Orczy-bárok vagy a nagy Széchenyi Ferenc képei. Ők is már jórészt íróként vagy mecénásként szerepeltek a köztudatban. Az irodalom rangemelkedését azonban mi sem mutatja inkább, mint Batsányi Jánosnak, a plebejus forradalmi költőnek Kininger gyönyörű rajja nyomán készült acélmetszete, valamint Romy Károly György szerény tudóseyéniségének megörökítése. Ismeretes, hogy Batsányi európai hírnévre tett szert – bámulatos tehetséggel művelte a német és latin költészetet is –, egy császári birodalor tartotta ellenfelének, Rumyt viszont csak Kazinczy Ferenc barátsága és szíves támogatása emelte a korabeli ismeretség fényébe. De odaemelte! Nagy kár, hogy a kor szellemi erőközpontjának, Kazinczynak egyetlen arcmását sem láthatjuk, noha több mint 30 egykorú portré készült róla. Ő szokta volt mondani és írni barátainak: „Festésd magad kérlek! Megbecsülhetetlen kincs lesz a maradék számára.” Es szinte mindenki hallgatott rá, még a magányba húzódbó Berzsenyi is, sajnos csak Földi János, a Hajdú-kerület tudós orvosa nem.

A bemutatott felvilágosodás kori arcképsorozat ábrázoltjairól regénybe illő érdekességeket lehetne elmondani. Szinte valamilyen ott szerepelnek Kazinczy Pályám emlékezete c. remekbe készült emlékiratának lapjain. A tu-

Népi elbeszélések Hajdúnánásról Molnár József gyűjtéséből

dós piarista Horányi Elekről még azt is feljegyzti az író, hogy többnyire tisztátalan reverendában járt; a kis termetű, nyájas Orczy Lőrinc egyik irodalmi pártfogója és irányítója volt a későbbi széphalmi vezérnek. Szerdahelyi György Alajos, a nagyérdemű esztétikus tuskés egyéniségéről is keveset tudnánk Kazinczy emlékező tanszékén nyomába lépett, mint ismeretes, az első magyar női folyóirat, az Urania szerkesztésében segédkezett Kármán Józsefnek.

A magyar romantika és a népies realizmus nagy korszakát csekély anyag képviseli. Tompa Mihály és Lisznyai Kálmán arcmásai már Barabás Miklós képei nyomán készültek, az új technikával, a könyomattal (lithographia). A legkésőbbi közülük Arany János óregkori portréja Elischer rajza nyomán.

A kiállításon szereplő éremgyűjtemény csaknem kizárólag modern alkotásokat tartalmaz, így történelmi dokumentumértéke kisebb, mint a metszeteké, művészi becsé viszont annál nagyobb. A legrégebbi közülük Kazinczy Ferenc jubileumi érme 1859-ből. Ismeretes, hogy az irodalmi vezér születésének százados évfordulója az abszolutizmus ellen tiltakozó nemzet egyik nagy megmozdulása, politikai tüntetése volt. Az Antonio Fabris által készített érem maga is történelmi nevezetesség. Ugyanígy Karl Radnitzkinek Toldy Ferencről mintázott emlékérmé 1871-ből; ekkor unepeltek a nagy irodalomtudós ötvenéves írói jubileumát. Beck Ö. Fülöp nagy művészi értékű Arany János ezüstérme 1917-ből szintén jubileumi megemlékezés, akárcsak Ispánki József Berzsenyiről mintázott bronzérme 1936-ból. Mikszáth Kálmánról halála (1910) alkalmával készült Murányi Gyula bronzérme. Felhívom a figyelmet Berán Lajos alkotásaira is, Ipolyi Arnold tiszteletré mintázott érme szintén jubileumi tisztelgés. Modern művészeink közül Pátzay Pál (Pázmány P.), Madarassy Walter (Bolyai Farkas), Borsos Miklós (Petőfi S.), Beck András és Csücs Ferenc szerepelnek, ez utóbbi több alkotással, pl. Fazekas-plakettjével. Kiállításunk legújabb darabja tavalyi Comenius-jubileumra készült bronzérem alkotója sajnos, nincs jelezve. Debreceni érdekesség Lőfkovits Artúrnak, a Déri Múzeum első igazgatójának Csokonai-érme 1905-ből.

A magyar szellemi élet kiválóságainak ez az anyagában nem nagy, de értékében figyelmet érdemlő áttekintése, úgy véljük, jól szolgálja nemzeti múltunk megbecsülésére irányuló törekvéseinket. Köszönet érte a múzeumnak, a kiállítás rendezőinek. Kérem a tisztelt közönséget, hogy ily gondolat jegyében tekintse meg tárlatunkat, amelyet ezennel megnyitottnak nyilvánítok.

Elhunyt Bánszky Tamás

Az éveken át Debrecenben rajztanárként működött *Bánszky Tamás* festőművész Földeákon, 78 éves korában elhunyt. Bánszky több művét őrzik Debrecen különböző intézményei, köztük a Déri Múzeum is. Művészi munkássága mellett mint pedagógus is beírta nevét a debreceni művelődéstörténetbe.

Területi tavaszi tárlat a Déri Múzeumban

Dr. Gyarmati József, az MSZMP Debrecen városi Bizottságának titkára nyitotta meg 1971. április 29-én a területi tavaszi tárlatot.

Batta László hajdúnánási parasztgazda elbeszélése. 1942-ben volt 80 éves

Iletemben sok mindenfélét összeolvastam, olvastam én a Föld és lakói című könyvet is, ezt Sven Hedin még másik szettik össze. Ott van a Körbe *Móricz Pál könyve is a Boglya kemence mellől*. Derik dolog benne a Diószegi legények története.

Ez a Móricz Pál, tuggya a tanár úr, nánási-ember vót. Az apja gazdálkodó vót, oszt regáleberlő lett, olyan idős vót mint az én apám. Vót tisztessiges vagyona, de eladósodott, oszt a város kegyelembé fogta, otán osztám a birtokosságánál vót felügyelő. Az öreg Daróczi híres árendás vót, mezőbíró vót úkeme, oszt annak a jánya vót a felesége, ettől való vót az író Móricz Pál.

Ismertem ütet diákkorában, cleven gyerek vót, kivált mán akkor az a hajlam belőle, az osztálybuli is kivált Móricz Pali. Csiha Elek is akkor vót diák. Engem elnevezett Batu vezérnek. En adogattam a loptát, ojan szerencsés kezem vót, ha akartam hátbavágtam. Ennek a Csihának az apja vót az a Csiha tanító, aki niha jól elvert bennünket. Sokszor annyira berúgott, hogy elalult a kedrába.

Az öreg Daróczi, a nagyapja, azt hiszem Istvánnak híjták, derék ember vót irogatott ü oszt arrul mikor mán országos lett. Nagy híre tett ü szert, hogy ilyen író lett. Mongyák, hogy Móricz Pál pályzott vón a képviselőség-re, de nem kapta meg, mer sokáig Rákosi Viktor vót a mi követünk.

Kőseiről nem nagyon tudok, mongyák Nánáson, hogy böcs, mint Vak Kőcsei. Biztosan ez is üvele van kapcsolatba. Ezt is a Csihaktul hallottam oda-elő mondogatni, ami fíjatalok, mán nem tudnak semmit. Mer mások is vót esős idő, nemcsak az iccaka. 1884-be a Pusztán kapáltunk, mán hat évig vót akkor vizes idő, csak a föld háta termett. Ásót vittünk, löktünk egy kis kutasat, oszt abbul ittunk. Szép tiszta víz vót benne.

Hogy szavamat ne felejesem, az a Móricz Pál középtermetű, jóarcú, jó megjelenésű gyerek vót, kivált az a többi közül. Sokat hallottam, hogy feljárt a rokonokat, jól töltötte az idejét mindig, mikor Nánáson vót, kérdezgette az öregeket, otán meg megírta. Az öreg Szűcs a nagyapja nagyapja vót attul sokat hallott. Ott laktak ezek a Móriczok a másik oldalon, most Perczel utcának híjják azt az utcát, egy telek vót az övék a Móricz kisasszonykéval.

Özv. Varga Lászlóné Radó Zsuzsanna, szül. 1867, elbeszéléseiből.

Hajdúnánás, 1940.

– Mit csinál Varga néném?

– Hozzáfogtam a kalapkötsibe, de nem vállalja a kezem. En nem hajtom magam, elüldögélek, oszt majd csak elbeszélgetünk kettesbe. Megférünk itt egymás mellett a lócán, hiszen a világnak a fele se szereti egymást, mégis

megvannak. Úgyis kinek mi a foglalkozása asztat csinálja. Tanár úr, maga csak írogat mindég, mi a fenét tud annyit összefirkálni, tán póz pizt kap írte?

- Csak kíváncsi vagyok a régi dolgokra, Varga néném meg jól ismeri a régi nánási életet, azért szeretem hallgatni.

- Na hajja én csak beszilek füt-fát, de annak semmi haszna, az ember csak veti a szót oszt telik vele az idő. Mer a régieket tudom is én, a mai dógok más nem igen érdekelnek. Rígen úgy vót a, hogy ídesapámnál, az öreg Radó Józsepnél (írastudónak csúfolták, szeginyt, pedig nem is tudott írni) sose láttam a tékát pájinka nélkül, az üveget se, mer az üvegbe mindig vót pájinka, oszt megkínálta vele a vendéget. Ma már nem így van, nem telik a pájinkára. Vót olyan látogató, akinek kotty-fitty se vót egy liter pájinka egy nap. Monta is eleget, ígygl sógor, oszt beszild ki magadat jól. Én is így vagyok csak beszilgetek.

Tuggya maga azt, hogy vót egy Csokonai. Pap vót a, oszt nagyon szeretett mulatni, Ecceer is reggelig mulattak a pajtasokkal, cimborákkal, jó bodros kedvek vót, oszt csak azt hajják, hogy harangoznak reggelre. Eszébe jutott Csokonainak, hogy ű a soros, oszt igyekezett a templomba. Ahogy be-megy már éppen befejezték az éneket. Ű is felmegy a katedrába, oszt imádkozik, ahogy az illi, ótan meg fogja a bibliát, ami ott vót mindig fére téve, hogy felveszi a leckét. Kinyitja, hát kezd olvasni, de szakácskönyv vót, oszt valami ecetes ugorkárról szóllott. Eszébe kapott, osztán mondja, hogy mikor Krisztus szenvedett ecettel kenegették a száját. Oja prédikációt tett oszt erről a leckéről, hogy még a hátramaradtaknak is eszibe jut. Ezt beszilgetik az öregek.

Erdélyi János 80 éves hajdúnánási juhász elbeszéli életét (1942. július)

Könnnyü fiú vótam én, elugrottam a száztü hosszát. Úgy csináltuk azt, hogy megmirtünk egy tüt, oszt lemirtük százsor a földön. Aki azt elugrotta, a vót a leginy. Én elugrottam. Mindig vót ameket híjtam, csak hadd ugorgyik, én mindig túllettem rajtuk. Meg vót egy jó, hajlós, görcsös pálcám, olyan vót, hogy meg lehetett kötni. Mindig azt montam: mék tőri el a botomat a vállán, mer így versenyeztünk mi odaelő. Elkírte egyik-másik, de úgy vigig húzott a hátán, hogy némelyiknek csak vige lett, le is ájult.

Ha apám a juhok mellől beengedett a városba, akkor vót szüret. Kocsma előtt gyűltek össze vasárnap dilután a fiatalok. A Kaszáközbe ecceer is így bál lett, táncoltuk. A vin asszonyok hozták a székét oszt leülték, körülültik a táncolókat, csakhogy már vige fele nem fértünk túlök. Vót ott egy fakturás ember, Vak Kola, mindenki úgy híjta keresztapám. Mongya az egyik: Nem térünk már itt ezektől a vinasszonyoktól. A se soká teketóriáját, ihutt egy félmesszely pájinkát, oszt elkezdett táncolni, közbe meg megódta a gatyáját, mikor a gatyá lecsúszt rulla, a vin asszonyok felugrottak, nem mertek többet bejönni az udvarba. Átkozták Kolát, de mindenki csak röhögött.

Mikor tizenhóé éves lettem, nagy gazember vótam, jányok után, korcsma után jártam, úgy tötöttem el a napjaimat. Egyik nap le vótam zárva, másík nap kiengedtek. Elzüllöttem a korcsmán. Összegyűlötettem oszt az én bajom, úgy hogy Debrecenbe kerültem, ngy esztendeig rab vótam, de ez mind csak a verekedisír vót, meg a fejeárselédér, meg a pájinkájér. Nánás tútta, hogy ki vagyok én. Sokat fizetgetett értem anyám, mer apám meghótt, hogy szavamat ne felejcsem, azír lettem olyan. Míg ílt is, apám elhúzza a lábát, egy-két birgét eladtam. Mikor oszt hazajöttem hozzáfogtam a

szolgálathoz, mer már ember lettem. Az öreganyámmal kint ítem a legelőn, megházasodtam. Előbb elvettem Mónár Klárit, annak egy gyermeke lett, ótan Balog Juliánnát, attul lett nyóc. Az elsővel 11 hónapig ítem, meghótt a gyermekágyban. A gyermek megmaradt, az anyám gondozta negyedfél hónapig, akkor az is meghótt. Ngy esztendeig magányosan vótam, akkor vettem el a feleségemet.

Templomba nem jártam, csak a korcsmába. Nem vagyok olyan kicsinítü ázért oszt szoktam hinni, amit látok. Az Isten titkába nem tud senki bekaparászni.

Juhászokdtam én sok úrnál, sok gazdánál. Takács László úrnál 21 évig. Az kegyetlen ember vót, de a szeginy embernek valóságos ídesapja vót, ott lakott a Vásárközön. Otán Oláh Emil naccságos úrnál 3 évig vótam juhász. Akkor annyira mentem, hogy a magam juhával próbálkoztam, de nem ment jól, el kellett adni a juhokat. Akkor Csohány László úrnál állottam juhásznak, ott vótam egy évig két hónapig. Két esztendőt Kállay Istvánnál juhászokdtam, négy esztendőt Kállay Bálintnál, öt esztendőt Nagy Kálmány úrnál. A többit egész mostanig a magam juhával tötöttem, de mindig a juh mellett. Tavaly öszön elattam a juhokat, nem vót hé lelkennek hova lenni.

Sok urat, sok gazdát kiismertem, egyik jól bánt, a másík meg Káin vót. Nem vótam cseleggye senkinek se, amig az apám megvót. Sokszor Káinabb vót az apám, min az idegen, mer én igen eleven fattüv voltam. Szígyeltem az apámat már olyan nagyobbacska legény koromban, mert hosszú haja vót, ké ódalit felcsavarta zsirral kente, oszt én már olyan formásabb szerettem vóna lenni, meg hogy ű is mennyen a világgal, de nem lehetett vele sem mire se menni. Ű csak viselte a maga megszokott viseletit, mer a ruhája is olyan öreges vót.

Mikor oszt megházasodtam, jött a sok gyermek egyik a másík után. Kilenc lett vóna ettől az asszonytul, de meghótt. Született, kereszteltük, temettük. Ű kicsi korába meghótt, jól tette, nem eszi ezt a keserves kenyeret, amit most kell enni.

Mer nekem mindig jól vót, csak mostán nem jól van. Olyan kenyeret eszünk amit a kutyának se adtam vóna. Elrontották a búzát ebbe a Csíha-malomba, de el is rontyák azt. Rígen vót a jó világ. *Most sziggyák-átkozzák Kossutot*, hogy odaelő a szabadságot akarta tán a magyarnak. Én imádom, kit imágyunk, a mostaniakat akik éhen akarnak kinyújtóztatni. A nemességét eltúrte, annyit legalább meggett. *Az a Petőfi nagy ember vót*, sokat ír rulla a krónika, Ferenc Jósárrul csak igaz a jót tidom. A magyar iteti a tehenet, a magyar feji meg, monták rígen. De most még a tehenet is megette az idegen nimet. Nem szeretek rulla beszélni se, mer elsőzölöm magam, oszt rákérdenek. Ferenc Jóska keze alatt bort ittunk annyit, hogy most vízet sem iszunk annyit.

Én mindig a függetlenség pártoltam. Vótak odaelő nagy verekedisek, még ember is hótt a választáskor. A katonaságnak is ki kellett jönni, mikor Nánáson követválasztás vót. Most nem jól van. Vin embernek a földbe a helye.

Most, hogy eladtam a juhokat, egyet azír meghagytam. Most már csak a liba után állök, de ott egye meg a fene, nem érzem én magamat jól a városban, ott vót jó a juh mellett. Az vót az ílet. Paraszt sose vótam, takarni nem tartakam, kapálni nem kapáltam, juhász vótam, pásztor. Az vót az uraság. Most már csak az az egy rossz juhom van az ólba. Esténként eleresztem hadd lássam a mozgását, hadd halljam a hangját. Ott vagyok én mindig a juh mellett. De egy legalább most is kell, hadd érezzem a szagát,

hadd tuggyam, hogy ez vót az életem... Be szíp ílet vót. Most mán semmi. Ott a juhok mellett az vót az ílet.

A gyermekeim is pásztorok lettek. Egyik gulyás a tarka gilyát örzi, Gábor juhász a maga juha mellett, Laci gulyás lett, de ü mán nem olyan ember mint én. Ütet mán nem híjják semminek, ü mán takar is, most is odavan, én ilyen sose tettem. A jányom Máró Sándor gulyásho ment, mert a pásztorok egymáshoz húznak. Ne is keveregyenek össze.

Lassan mán legelő se lesz, nem ír e mán semmit. Megyek hazafele a libával, esteledik, hadd lássam a juhomat, hadd érezzem a szagát, hadd hajjam a hangját, lássam a mozgását. Ennyi mán az enyém úgyis, ótán majd megszija a sárgaföd a nánási temetőbe. Elmegyek a többiek után, oszt megpihenek. E kell mán nekem. Jó éccakát!

Elhunyt Tamássy Imre

1971. április 29-én, 73 éves korában, hosszas betegség után elhunyt *Tamássy Imre*, a Déri Múzeum hosszú időn át volt gondnoka. Munkatársai nevében a sírnál *dr. Dankó Imre* múzeumigazgató búcsúztatta.

Országos múzeumigazgatói értekezlet Debrecenben

A Művelődésügyi Minisztérium 1971. május 3–5. között Debrecenben rendezte meg az országos múzeumigazgatói értekezletet. 5-én az értekezlet megtekintette az álmosdi Kölcsey-emlékkiállítását, valamint a nagykeréki várat, ahol ekkor nyitotta meg az új állandó kiállítást *Kiss Imre*, a megyei tanács elnökhelyettese. Múzeumbaráti körünk aktív részese volt a múzeumigazgatói értekezletnek. Az országos múzeumigazgatói részére fogadást adott, végül látta az értekezlet tagjait, és érmet készített az értekezlet emlékére.

Ecsedi-emlékünnepek Sumenben, majd Debrecenben

Május 10-én nagyszabású Ecsedi István-emlékünnepek voltak Sumenben, a Bolgár–Magyar Barátság Kossuth Lajos Múzeumában. Az ünnepségen előadással szerepelt *dr. Dankó Imre*, *dr. Varga Gyula*, *Sz. Kúrti Katalin* és *Nyákas Miklós*. Az emlékünnepeket megelőzően került sor Ecsedi István két nyelvű bronz emléktáblájának a leleplezésére. *Jurij Avramov*, a városi tanács elnöke tartott avatóbeszédet, majd *dr. Hristo Vakarelszki* egyetemi tanár beszélt Ecsedihez fűződő emlékeiről. A debreceni küldöttség részéről *Ditróiné Sallai Katalin* leplezte le az emléktáblát.

Május 30-án került sor az Ecsedi-emlékünnepek debreceni részére. Ezen *dr. Hristo Vakarelszki*, *dr. Ljubomir Dukov*, *Szizianus Papazjan*, *Ivan Popovszki*, *Rasko Telbizov* és *dr. Gunda Béla* szerepeltek. Az ünnepséget megelőzte Ecsedi István köztemetőbeli sírjának megkoszorúzása (*Ivan Popovszki*).

Ajánlás

Debrecen irodalmi múltjának kutatása – néhány ritka kivételtől eltekintve – hosszú ideig abban merült ki, hogy feltárja Debrecenben járt nagy íróink itteni életadatait, illetve klasszikus alkotásaikban keresse a helyi jellegzetes vonásokat. Jórészt adós maradt azonban az irodalomtörténet annak kibontásával: itt-tartózkodásuk idején nagy alkotó művészeink milyen hatással voltak magára Debrecenre, hogyan illeszkedtek bele városunk irodalmi életébe, hogyan s mennyiben járultak hozzá a város szellemiségének gyarapításához? E hiányosságokból következők, hogy adós a kutatás a város szellemi-irodalmi életének, s szellemi igényeinek teljesebb megrajzolásával is.

E tanulmánnyal indítani tervezett sorozatunkban elsősorban ilyen és hasonló szempontokat szeretnénk szem előtt tartani; s adatokat, adalékokat szolgáltatni egy, a XX. század Debrecenjének szellemi képét, szellemi életét megrajzoló munkához.

Elsőként Nagy Zoltán egy verscsoportjával foglalkozunk, amely a költő első debreceni tartózkodását lezáró párizsi tanulmányútig (1904-ig) irodalmi munkásságának értékelése is kíván lenni.

Nem véletlenül esett választásunk éppen Nagy Zoltánra. Egyike azon kevés, s jelentős költőinknek, akiknek Debrecen nemcsak elbocsátója, elküldője, s átmeneti szállásadója, de szellemi dajkája és módszeres-tudós nevelője is volt, s aki itt-tartózkodása alatt: gyermek- és tanulóévei (1894–1904), majd ügyvédi gyakorlata hosszú idején (1911–1921), élénken részt vett városunk irodalmi-szellemi életében.

Mintegy száz esztendeje annak, hogy megjelent Thaly Kálmán híres nép-költési gyűjteménye: „Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez” címmel, mely első lépés volt a kuruc korszak rehabilitációja útján, amely az irodalmi köztudatba új fogalmat iktatott: a kuruc költészetét. Igaz – Thaly kegyes csalással, nagyobb beavatkozási szabadsággal élt munkájában, mintsem azt a szerkesztői szigor és etika megengednék, s az is kétségtelen, hogy éppen ennek a gesztusának lett aztán legtöbb másolója – mégis – ez a szemfényvesztő mozdulat biztosította azt a feltétlen csodálatot, mely csak a nagy büvészeknek járja. Minden szépséglátás kissé magunk elvezése, Thaly pedig a krónikák keserű magvához kora édesb gyümölcsseit kínálta.

A milleniumi ünnepségek, melyek rendezésében, előkészítésében, s az emlékoszlopok felállításában Thaly az oroszánrészt vállalta, szépívű lendületet adtak a kuruc kor iránti csodálatnak, a kuruc szellemiség hatékony továbbfejlesztésének. Ez a nekiiramodás ugyanis nem lankadt el a millenniumi események után sem, sőt a XX. század elején – 1901–1906 között magas hullámmal tetőzött.

Erre az időszakra esnek a Rákóczi-szabadságharc kétszázados évforduló-jának előkészületei, az ünnepségsorozat, melyben valamennyi város – akár erején fölül is – igyekezett kitüntetni magát, majd hangulati lecsapódásként a nemzet és uralkodója kibékülése a kétszázados perben: a király leirata a miniszterelnökhez, melyben véglegesen rehabilitálja a felkelőket, s engedélyt ad a bujdosók hamvainak hazaszállítására, majd a hamvak útja a hazafelé, s végső nyugalomra helyezésük.²

Nem volt mentes ez a hazafias buzgás aktuális politikai tartalmaktól sem: az ország Ausztriával szembeni ellenzéki magatartásától, s az obstrukciós nyakas ellenállásától. Thaly mint politikus is, s 1882 óta Debrecen első kerületének megszakitás nélküli országgyűlési képviselője – épp e csakazértis politikai magatartás bravúros leszerelésével aratja legnagyobb közéleti sikert. Az ő munkája és végső felszólalása vetett véget a hosszadalmas parlamenti huzavonának. Népszerűsége ekkor csap igazán magasba, megválasztása helyén különösen. Nem kis mértékben neki köszönhető, hogy a kuruc szellemiség iránti rajongás erősebb itt, mint legtöbb helyén az országnak.

Thaly évente kétszer látogatott vissza választóihoz. Ilyenkor útja valóságos diadalmenet volt. Mintha a daliás idők tértek volna vissza vele, egy darabka múlt. Vele és általa a régi dicsősége: a daliás kuruc harccokat, s 48-at is ünnepeket; ahogy az utolsó 48-as honvédekre, úgy néztek fel áhítattal a Rákóczi udvarából ideöregedett hű krónikásra. Thaly és a Rákóczi-kor – egyébként a történetíró leghebb óhajta szerint is – egygylettek. Neve mindig jó ürügy volt az 1700-as évek szabadságharcát idézni, s viszont Rákóczi neve Thalyét asszociálta. Nem véletlen, hogy éppen Debrecen rendezett először kétszázados évfordulót, s az sem, hogy éppen ezen a napon, illetve ünnepségen választották meg egyhangúan Thaly Kálmánt a város díszpolgárává.³

Mindez jól látható a kor hangulatát híven tükröző helyi sajtóból. A kuruc témák a debreceni újságok legrangosabb helyeit foglalják el. A vezércikk és tárcairovatok bujdosók sorsáról regélő románcokat tálnak az erre éhes nagyközönség elé, a hírek legfőbb témája a Rákóczi-ünnepek előkészületei. De a kuruc szellemiség hatása, a Rákóczi-szabadságharc romantikája nyomon kísérhető az élet más területeiről hozott cikkekben is. Az írók kurucos keretet, sujtást vagy kontúrokat kapnak, az évforduló apropóján születnek stb.⁴

A szépirodalom, Debrecen poétái nem kis részt vállaltak az ünneplésből. Az országos fórumokról jól ismert Lévy József, Lampérth Géza, Ábrányi, Szabolcskán vagy Telekes Bélán kívül⁵ a helybeli lapokban Oláh Gábor versei és prózai írásai, Möricz Pál kuruc legendái, s regényes történetei a leggyakoribbak. Népszerű a Kisfaludy Társaság igényeihez simuló Szávay Gyula, a „bokréta” Gyökössy Endre, a liberális szellemű papköltő, Jánošy Zoltán, aki különösen ódáival jeleskedett. De a korszak kedves kurucpoétái közé tartoztak a feledés rostjain immár kihullott Mészár László, a könnyű dalok jelese, a fiatal Kató József, Milotay István, a csak verselgető Bódogh Zsigmond, Draskóczy Gábor. A város nagy tekintélyű irodalmi egyesülete: a Csokonai Kör elsősorban ezekre az erőkre apellált, midőn a szabadságharc emlékének hódolva, évi rendes pályázatát a kuruc versekre írja ki.⁷

Az ünneplésből természetesen a város szellemi utánpótlásának biztosítása: a főiskolai ifjúság sem maradtatott ki. Az 1902–1903-as Akadémiai Évkönyv tanúsága szerint: „Ez év Rákóczi esztendeje volt. Megemlékezett erről a (Magyar Irodalmi) társaság rendes heti gyűlésein is, amennyiben működésének jelentékeny része nagy Rákóczi Ferenc fejedelemre és az ő halhatatlan kurucaira vonatkozott. Megemlékezett róluk a társulat ifjúsága

szavalatokban, felolvasásokban, beszédekben, költeményekben. Felölték ennek a kornak irodalmát, történetét, sőt még hadi irodalmát is. Több gyűlést teljesen ennek a kornak szentelt a társaság”.⁸ De ugyanez mondható el a következő évekről is, hiszen a társaság legnagyobb összegű és tekintélyű díjait – a Bulyovszky Lilla és a Szikszai Dániel pályadíjakat – kuruc versekre tüzi ki.⁹

Ebben a hazafias buzgóságú, kuruc romantikára érzékeny környezetben – a Csokonai Kör s a főiskola kurucvers-pályázatain aratta első jelentős poétai sikerét Nagy Zoltán, a Nyugat későbbi rendszeres munkatársa, jogakadémiai hallgató. Ekkor már évek óta versel. Még a gimnázium padjai közt esküdött fel az írói mesterségre. Meglehetősen korán, hiszen az a tény, hogy 1899/1900-ban, VI. osztályos korában már három pályadíjat nyer, azt mutatja, hogy ennél régebben foglalkozik költészettel, műfordítással, s bírálatok írásával. VIII. osztályos korában az önképzőkör elnöke,¹⁰ s mint jogakadémiai hallgató az irodalmi társaság legszorgalmasabb tagjai között szerepel.¹¹ Valószínűleg a debreceni lapoknak is dolgozhatott jurátus korában: a Debrecen 1904-ben munkatársként emlegeti.¹²

Kuruc versei nemcsak azért jelentések, mert első magasabb lépcsői a költői útnak, bár pusztán ezért is figyelmet érdemelnének. De egyrészt bizonyítják, hogy Nagy Zoltán sem készen, s teljes fegyverzetben lépett az irodalom mezéjére: első kötetének megjelenését a kísérletezés hosszú évei előzték.¹³ Másrészt magyarázzák azt, hogy nyugatos költőink közül miért éppen nála legerősebb a régi, XIX. századi költészet hatása.¹⁴ Nagy Zoltán nem volt olyan radikális egyéniség, s költőkarakter, mint Ady, vagy a más úton próbálkozók közül Füst Milán, s akár Babits. Éppen ezért jobban tetten érhetőek verseiben a hagyomány munkáló erői, mint kortársainál. A pálya kezdetén írott versekre fokozottan érvényes ez. Ami kuruc verseinek az a potenciális lehetőséget biztosítja, hogy belőlük általános verstani, s irodalomtörténeti következtetéseket vonhassunk.

Cinka Panna

Első verse a kuruc témakörből a Cinka Panna című páros rimű, alexandrinusokban írt leíró jellegű költemény.¹⁵ Még a gimnázium padjaiban születik, s nem találjuk nyomát, hogy kuruc témájú pályázatra vagy ünnepélyre írta volna, bár tudjuk, hogy pályadíjat nyer vele.¹⁶ Valószínűnek látszik: a kuruc kor romantikája a fiatal diákot is magával ragadja, hatalmába vonja és spontán írja a költeményt. Ezt bizonyítja a megírás dátuma is, mely a kuruc szellemiség kezdetére tehető.

A verset a költő külső szemlélőként írja. Meglehetősen szokványos képet mutat be: a fáradt, pihenésre vágyó tábor estéli nyugalomra térőben. Mindenki otthonára gondol, idézgeti a béke csöndjét. Ekkor jelenik meg Cinka Panna.

„Lanyha szellő száll át a bús esti tájon,
Susognak a lombok erdőn, bokron, fákön,
S lanyha szellő szárnyán, mintegy álomképen,
Síró hegedűszó zendül meg az éjben.
Cinka Panna húzza, búbájosan, fájón,
Mintha fülemüle zokogna az ágon,
Sír ír a hegedű, minha szíve volna,
Sebet behegesztve, fájdalmat elolva...”

(2. versszak)

Ahogy hegedűjén, úgy játszik a cigánylány az egész tábor lélekúrjain.
Könny, majd remény, majd szilaj tűz csillan a szemekben, míg a nótahullá-
mokon álomba ringnak a katonák.

A fokozás illetően módja Petőfi Dalaim című költeménye óta meglehető-
sen sokat, s gyakran ismételt költői fogás – kevés újdonsággal bír tehát.
Ugyanezt mondhatjuk el a monoton ragmirekről (keblében-szemében, tájon-
fákon, éjben-szemében, fából-szavából stb.), melyet csak itt-ott tarkít meg
egy-egy más természetű, de szintén gyakori a korábbi irodalomban (erdő-
szellő, este-este). A sormetszetet szigorúan tartja, a mondatokon belül ugyan-
az a szavak kapcsolási rendje (Megszállott a tábor, Ledől a zöld füre, Néz
a csillagokba, Bebámul a tűzbe stb.), melyek a vers monotonitását fokozzák.

Őszi harmat után...¹⁷

A verset Arany ritmusával indítja, s természeti képével. (Hullatja levelét
az idő vén fája, Terítve hatalmas réteget alája stb. Nagy Zoltánnál: Bánato-
san zúg-búg az erdő sok fája, Bús ősi enyészet nehezedik rája stb.) A vers
további folytatása azonban már Petőfi híres – ekkor már megzenésített for-
májában általánosan ismert betyárnótáját idézi:

„Hervadó levele szomorúan száll... száll...
Hej, mégis szomorúbb, ki alatta járklak.
Bujdosó kurucnak jaj de bús az útja,
De sötét a bánat, amely szívét dúlja!”

A vershangulat eddig egységes; a verslejtés, az előadás simul a tárgy-
hoz, s a költő szemlélődve leíró alapállásához a tárgy kívülről alapos körül-
írással való megközelítése. Itt azonban hirtelenül, hetykén, magasan csat-
tan a költő hangja. Felsoroló hatosok, koppanó raggal és ragmirekkel kö-
vetkeznek, melyeket a szakaszáró hatos végi jól sikerült, telt hangzású rim
sem feledtethet. Éppen azért nem tartjuk itt szerencsésnek a (valószínűleg)
Szabolcskától átvett sorvariációt. (Lásd erről bővebben alább.)

„Trencsényi csatának, Majthény mezejének,
Hazája vesztének
Éj fekete bújá!”¹⁸

A továbbiakban már önmagát ismétli. A megzendülő tárogató (lásd:
Cinka Panna hegedűszólója) reménnyel tölt, s biztatja a bujdosókat:

„Tárogató zendül őszi erdő mélyén,
Felretten a kuruc szerzte-szjejjel névén.
Hisz ez nem szomorú, szívszorító nóta,
Ez a nagy Rákóczi harci riadója.
Nem bujdosó hollók, akik itten jönnek:
Szálló keselyűi magas bércetetőnek.”

A tárogató szóval együtt elszáll a vigasz, a reménység:

„Szomorúan zúg-búg az erdő sok fája,
Mint ha az susogná: Hiába, Hiába!
Álmodok valóra – bizony sose válik,
Jaj, de sok könny hull még hajnaihasadásig!”

A költemény itt már tulajdonképpen véget ér, ezzel a sóhajto mondat-
tal, a költő azonban tovább bogozza-fejtegeti még ugyanezt a gondolatot:

„Hiába a szívben a haza szerelme,
Nem segítsz te már itt, bús Magyarországnak
Kuruc katonáknak
Sokszor megsíratott, dicső fejedelme!
Szegény bujdosó lész, sokáig... örökké!
Szép Magyarországot sose látod többé!
Idegen föld hantja lesz a fejed alja,
Haló porodat is más égbolt takarja...”

Emlékszel-e?

El nem zengett árva dalok
Ködben¹⁹

E címekek a Debreceni Főiskolai Lapokban és a Debrecen-ben közzé-
tett verseiről – mintegy zárójelben – említést kell tennünk, bár nem kuruc
témájúak. Az El nem zengett árva dalok dalszerű formája és hangja a ku-
ruc dalokéra emlékeztet, míg a másik kettőn elsősorban Reviczky hatása
érezhető, mind a téma és tárgy, mind a verselés tekintetében. Különösen az
utóbbit tartjuk erősnek: időmérték és hangsúlyos vers együtt való jelent-
kezését, az előbbi javára. Az első vers, az Emlékszel-e? a főiskola Bulyo-
vicsky-pályázatán megosztott első díjat nyert.²⁰

Az ezután elemzendő verseket – Kuruc nóták és Mikes levelei címmel
laza egységbe fogva – pályázatra küldi a költő. Születési időpontjuk egy
időszakra, 1903 végére, 1904 elejére tehető. Ez azt is jelenti, hogy keletke-
zésükre nemcsak a pályázati kiírás, hanem az ebben az időben Debrecen-
ben legerősebb kuruc szellemiség is hatott. Közös jellemzője mindkét versnek,
hogy a költő a kuruc vitéz szerepében (előbb egy ismeretlen katona, majd
Mikes maszkját öltve magára) jelenik meg. Az előbbi költemény a főiskola
Bulyovicsky-pályázatára érkezett, utóbbival a Csokonai Kör díjért versen-
gett. Mindkettő – tartalmi és formai tekintetben egyaránt – jelentős költői
fejlődést bizonyít; mindkettővel első díjat nyer. Az akadémiai pályázaton
kilenc pályázó közül, Baja Mihály és Keéki István előtt, tehát nem is
akármilyen mezőnyben, utóbbin a tragikus sorsú Vályi Nagy Gusztávot előz-
ve meg.²¹

Kuruc nóták

A költemény három, egymáshoz lazán fűződő részből áll.²² Az első, a
kuruc legény nehéz búcsúja nyeregbeszállás, s táborba indulás előtt; a máso-
dik Ocskay és Borbély Balázs híres tiszabecsi csatájának leírása; a harmá-
dik – feltehetően – a csata utáni pillanatokot örökíti meg, a legények jó-
kedvű hejehujáját. – Hosszabb, nagy időt átfogó történetet mesél el
tehát a költő, de nem egyetlen versben: három képet, pillanatfelvételt ké-
szít olyan eseményekről, melyek egymással logikai kapcsolatot állanak.
Nem szükséges tehát előadás közben sürtenie, az egyes képeket jól kiszinez-
heti. Így áll elő az a románcos forma és előadásmód, mely a XIX. század
második fele óta kedvelt a magyar irodalomban, de amely főleg az Arany-
féle idő- és eseménysűrítő balladák költői értékeinek devalválódásával lett ál-
talánossá.²³ A bíráló bizottság (S. Szabó József, P. Nagy Zoltán és Csürös
Ferenc) véleménye szerint: „Mind a három szerencsés tapintattal találja el
a népi-naiv előadásmódot. Az első és a harmadiknak ügyes, pattogó verse-
lése is nyagban emeli a költemények értékét. A második balladaszerű dal...
szintén sikerült költemény.”²⁴

A bíráló első két megállapítása helytállónak mondható maj itész szemé-
vel nézve is: a költő nagy fejlődést tett Cinka Pannához viszonyítva verse-
lési téren, sőt – némi túlzással ugyan – azt is mondhatjuk: ami megtanul-

ható a költői mesterségből, mindannak birtokában van. Ismervén azonban a két és fél évvel korábbi kezdeményét, meg kell jegyeznünk azt: a valóban pattogó alaprítmus sok mindent feledtet a rímek gyöngéségéből (szállók-állók, társom-várom). Monotonná mégsem válik ez a rímelés, mint a Cinkla Panna esetében: a 6, 6, 12, 6, 6 szótagszámú sorok X a y a rímeléssel (az utolsó sort megismétli) nem ad erre módot. A sorismétlésnek, a szakasz-záró sorok ismétlésének a szigorúan, tudatosan szerkesztő Nagy Zoltánnal a későbbiekben is jelentős funkciója lesz, bár az ismétlésnek sohasem gondolati, inkább csak hangulati szerepet juttat. Pl.:

„Hervad már, hervad már
A virág a száron,
Láttad-é, láttad-é virágos kis kerted
Kökényszemű párom,
Kökényszemű párom.” (I. rész)

Friss, változatos ritmusban írott a harmadik költemény, az Ugrós nóta, ahol – ha a nyomdai betűszedésnek hinni lehet – megpróbálkozik kevert ritmusú sorokkal is:

„Sárga, sárga, jó lovam sárga,
Itt van, itt a Betekints csárdá.
Jó kuruc legények
Itt tanyáznak,
Az labancz torára
Lakomároznak.”

Az Ugrós nóta hangulata, amely erősen emlékeztet a Csinom Palkó hangvételi hetekességére, a Falusi lakodalom tétel, s az Öreg csont mulatós sorairban tér majd vissza.²⁵

Gyöngén sikerült – s nem utolsósorban azért, mert hangulatban távol áll a költőtől – a tiszabecsi harcra való ének. Az effajta tényszerű, realitáshoz kötött előadásmóddhoz már itt is kevés érkezik. A orosz hangulati megválasztás fokozott mértékben hozza elő költői gyöngéségeit is: bizonyos képeket agyondolgoz, hézagpótló sorokat, illetve szakaszokat iktat közébe, ami annál feltűnőbb, hisz a későbbiek során éppen a szigorú szerkesztettség lesz rá a jellemző, s az önkontroll. Pl.: a csata sikertelensége felett kesergő Rákóczi így fakad ki:

„Pedig nincsen táborunkban
Tétlenül ki nézné,
De sok ifjú nem lesz immár
A rév miatt vénné!”

Megjegyzésre érdemes, hogy ez a groteszk vagy – legyünk őszinték – rímikvánta, keresett és erőltetett megoldás, ez a hézagpótló négy sor a leglényegesebb közlendője a csatáról.

Mikes levelei

A Csokonai Kör Kazinczy pályázatára küldött Mikes levelei már egészében nevezhető sikeresnek.²⁶ A költemény öt részén elégséges hangulat húz át, Nagy Zoltán legszebb – mert egyéniségének megfelelő – költői magatartásából fakadó. „A beérkező versek közül az első díjat (12 aranyat) lapunk jeles tollú munkatársa, a nagy jövőre jogosító fiatal poéta nyerte el, aki csak két héttel ezelőtt vitte el a főiskolai Buljovszky-alapítvány első díját is gyönyörű kuruc költeményeivel. A pályadíj költemény címe Mikes levelei,

s a bíráló mind a vers pompás technikáját, mind kitűnően megválasztott és stilszerűen feldolgozott tárgyát dicséri.”²⁷

Az első rész a fiatal Mikes és szerelme, Julianna idilljét jeleníti meg, s a haza és a lány védelme között ingadozó ifjú szerelmesének fogadalmával zárul: mindhaláláig mellette marad. A másodikban a költő, az ágyasháza ablakában merengő lány éjszakáját írja le, miközben a hadiszóltól nyugtalan Mikes titokban nyergel, kantároz. A harmadik résztől kezdődnek tulajdonképpen a levelek: az első a tiszabecsi táborból indul hazafelé, reménységgel, győzelem mámorával, harci kedvvel csurig. A második a kibujdosás előttről keltezt: ekkor lesz a szerelmesből a fiktív édes némém (nyegyedik rész), végül az utolsó levél: a fejedelmé halála után irhatta légyen Mikes. Egy megfáradt és magamaradt öregember sirja itt el élete panasztát (ötödik rész):

„Az az ének! Az szolt valamikor, nyáron,
Virágokkal ékes zágoni határon,
Reménykedőn, vigan, közepén az éjnek,
Nincs annál szomorúbb temetési ének.”

„Tavaszi volt. – Azóta mindig az ősz járom!
Csupa remény. – Hej, hogy emlék sincs immárom!”
„Akkor kied... Most meg azt sem tudom, él-e?
De sokat, de sokat temettem el véle!

Azt sem tudom, él-e kied s milyen sorban,
Csak írom, csak írom, leveleim sorban,
Bolond öreg ésszel, tudom bár hiába,
Nem kiedhez jutnak: a láda fiába.”

Az utolsó szakaszban vastagabb a tolla, s megváltozik addigi hangja, hangulata:

„Egész halom immár! Olvasgatom őket...
Vissza-vissza hozzák az elmúlt idöket,
Csak az ifjúságot nem hozza el semmi...
– Bolond könnyű... Ejj! Másképp most se tudnék tenni!”

A versfüzér kevésbé változatos ritmusú, mint a Kuruc nóták. A harmadik vers 6, 6, 8, 6 szótagszámú és x a y a rímiképletű, a többi ének páros rímű alexandrinusokban írott. De az egyre igényesebb költőnek ezen belül is nyílik módja variációkra. A IV. versben a szakaszról felsorokat változatlanul vagy nyomatékosítószóval erősítve megismétli. („Most meg nagy Rákóczi bujdosását írom, Bujdosását írom.” IV/2. szakasz, illetve: „Bukott ügynek nem volt, nem is lesz barátja, Sose lesz barátja.” IV/3. versszak). Ez a Szabolcskánál különösen gyakorta alkalmazott forma a későbbiekben csupán egyszer bukkan elő Nagy Zoltánnal (Violino soló.²⁸), nyugatos költőink nem szívesen alkalmazták ezt a formai megoldást – talán mert Szabolcska és követői túl gyakran éltek vele.²⁹ Ugyanennek további variációjával azonban a későbbi Nagy Zoltánnal, s nyugatos költőinknél gyakran találkozunk. Nagy Zoltán általában a páros szótagszámú sorokat rövidebb páros szótagú sorokkal zárja. (Lásd: A csendességhez, Altató, Rondó páros zárlatait³⁰), Ady párosokat páratlanokkal, mely nála a kevert ritmus egyik előidézőjévé lesz.³¹

De variációs lehetőség Nagy Zoltánnal a sorok párbeszédesség szaggatottsága (I. rész), vagy a belső rímek alkalmazása a nagy érzelmi hőfokú, töredezett felsorokban (Réteken futkároz... repül a párjához; Rózsát dobál rajta... édes csók az ára. II/10. és 11. versszak). Egyik sem újszerű meg-

oldás, de mind azt mutatják: a költő bátran merít a rendelkezésére álló eszközök tárából. Szembetűnő a rimtechnikai fejlődés, valamint az is: mondati felépítésében nagyobb variációra törekszik. Különösen jelentős a fejlődés a két és fél év előtti Cinka Pannához viszonyítva.

Feltűnő viszont: a tárogató hol felrikoltó, hol elcsukló hangja mennyire hasonlít a Cinka Panna hegedűszólójának érzelmi hullámzásához és hullámoztatásához, illetve az Őszi harmat után... biztatójához, és hogy milyen biztos a költő zenei kérdésekben. (II. és III. rész. Lásd: későbbi versy között: Álmomban zene, Emlék, Mezők zenéje stb.)³² De az is kiderül az összehasonlításokból: erről a témáról voltaképpen mindig azonos a mondanivalója.

Mégis, a költeménynek egységes s *bensőből* fakadó hangulata van, s ez a költő egyénisége erősbödésének jele.

A versek vázlatos ismertetése is mutatja, milyen erős szálakkal kapcsolódott elődeihöz Nagy Zoltán. Szembetűnő ez a tartalmi vonatkozásoknál. Alakjában, a versek beállításában, a megjelenített képekben sok az innepélyesség, a teatralitás. A kuruc vitéz mint tudatos, fegyelmezett, ideális harcos jelenik meg mindenkor, aki csak a csaták után engedhet meg magának – mintegy kikapcsolódásképpen – néhány percnyi ellágyulást, néhány kupa bort, de eközben sem feledkezik meg kötelességéről, hazájáról.

Verselési-poétai gyakorlatában hasonlóan jó követőnek bizonyul: erősen kötődik a hagyományoshoz. Elsősorban Aranyhoz (epikus előadásmód, alexandrinusok) és Reviczkyhez (monotónia), sőt az eszményítő realizmus felhívóhoz: Szabolcskához, Endrődihez, Farkas Imréhez is (refrénnek alkalmazása, ismétlések, románcforma). Petőfi csak az előbbieket közvetítéssel érzékel el hozzá, illetve ami belőle közvetlenül hat: a korai, szentimentális-romantikus dalköltő (lásd: Őszi harmat után...). Nagy Zoltán hagyománytisztelője a későbbiekben is erősen dolgozó, annyira kötött formában, rimelésében, nyelvi archaizmusában mindig domináns marad, s új költészetünkhöz hangban alkalmazkodva, csak szigorú szerkesztéssel, túlfeszített intellektussal tudja ellensúlyozni.

Az itt tárgyalt versek nagyobb részét alkalomra írja, ami szokatlan a későbbi Nagy Zoltánnál. Témakörük a kuruc kor, illetve pontosabban azok elégikus hangulata azonban nem idegen tőle. Alkati sajátossága, mélabúra hajló kedélye keresett és talált bennük rokonságot, költői mintát. Az alkalomnak és aalkatnak szerencsés találkozását igazolja a Cinka Panna egymagában is, ezt a rezignált El nem zengett árva dalok, Emlékszel-é? s a Ködben, s ezt az a tény: a dalok közül az elégiához legközelebb állók a legsikerültebbek. Ahol kizökken ebből a hangnemből, mással – egyéniségétől távolabb állókkal – kísérletezik, csak üres retorikára, átismételésre képes. Ilyen a Mikes-vers vége, mely csattanóival rontja a vers hangulatát, bár akkoriban hatásos befejezésnek számított. Mai szemmel azonban szónokias, színpadias fogás. Ilyenek az „Őszi harmat után...” említett szakaszárásai is.

Mind ezek ellenére azt kell mondanunk, hogy éppen hangvételi kérdésekben nagyobb önállóságot tanúsít, mint egyéb poétai erényekben, s ebben a vonatkozásban sokat előlegez későbbi költői egyéniségéből. De csak előleg ez, néhol még annak sem mondhatni, hiszen a hagyományos eszközök a tartalmi hagyományokkal párosultak, meg túlságosan kötöztek, semhogy egyéniségének teljes hangulatartalmát ki tudja fejezni. De egyéniségének megfelelő példát választ. S ha meggondoljuk, bizony ez nem kis dolog, jó önismeretre, biztos esztétikai érzékre vall.³³

A kettős ritmusú versek már többet meg tudnak szólaltatni ebből a hangulatartalomból (lásd: Emlékszel-é?, Ködben). Ennek alkalmazására azonban a kuruc versek esetében nem került sor, csupán a stivicsky hangvételű, utánérző verseknél: a kuruc versek esetében nem állt minta rendelkezésére. Ez a fejlődési folyamat egyébként párhuzamos a szavak valójára, színtérre felismerésével, s tudatos fel- és kihasználásával, melyet mélyít a szavak kettős vagy kevert ritmusú hullámzása.

Ádya a maga harminc körüli kuruc verseivel, melyek 1909-től egész életén át végigkísérik – új szint és szintézist ad a kuruc témának. Rá is nagy hatással van a Rákóczi-kultusz, különösen a debreceni fokozott méretű,³⁴ s nem szabad elfelejtenünk, hogy a millenniumkor is Debrecenben tartózkodik. Az Ádya-féle kuruc verset nem köti annyi szabály, megkötöttség, mint a kuruc románéok mintájával szolgáló Arany-féle balladát. Könnyebb és szabadabb, felhasználja a „lazítás”, sőt „higitás” eredményeit Endrődi és Farkas Imre nyomán, s cselekményében sem fog át olyan hatalmas időt, mint Arany. A felszabadításra lehetőséget biztosít neki a tárlat, mely kuruc verseit a milleniumi hangulattól, a Rákóczi-ünnepektől, egyszerűen a közvetlen aktualitástól elválasztja, miközben átértékeltet, leghiggadhatott, s művét meg tudta szabadítani a sallangoktól. Nem utolsó sorban pedig hozzá tudta adni új magyarságtudatát. De élt vele, s megőrizte a korábbi hagyományok velejét, a kurucos tartást, csak a nyalka jelzőt választotta le róla. Korábbi „régí” költészetünk (Endrődi Sándor, Szávay Gyula, Szabolcska, Ábrányi stb.) legfőbb hibája: át nem gondoltsága, retorikussága, amely elődök gondolatainak átismétlései, korábbi tartalmak frazeológiává válása – nem kismértékben az alkalmasszerűségből, végső soron társadalmi és közéletünk struktúrájából fakadt. Az alkalmasszerűség eltűnése pedig a költészetből párhuzamos folyamattal a társadalmi konvenciók tagadásával.

Nagy Zoltán ehhez jelent átmenetet a maga szerény kuruc dalaival. Elsősorban *magát* igyekszik belehelyezni a hagyományos stílusba, ami nála azt jelenti: a hangulatának, egyéniségének megfelelő állítja a vers középpontjába, s ezt a magot díszíti fel azáltal a megmagyással. Így fogant versei, illetve versrészei a legsikerültebbeknek mondhatók. Ahol hiányzik a hangulati mag vagy clymója a ráaggatott sujtásoknak súlya, ott csupán az elődökét képes megismételni.

JEGYZETEK

- ¹ Sőregi János: Vezető a Déri Múzeumban. Debrecen, 1939. 334. l.
- ² Pap Illés: II. Rákóczi Ferenc élete. Bp. E. n. Magyar Kt. 464.
- ³ Schöpfung Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Bp. 1937. Grill K. 38–39. l., illetve Esze Tamás: Az igaz kuruc költészet. Csillag 1953., 1212. l.
- ⁴ Sőregi János: Vezető a Déri Múzeumban. 335. l.
- ⁵ A dolgozat írásához a Debrecen és az 1903-ban induló Debreceni Független Újság című napilapokat, a Debreceni Protestáns Lapot, a Debreceni Főiskolai Lapokat és a theológus ifjúság Közönyét tekintettük át.
- ⁶ Ld. ehhez Vende Ernő: II. Rákóczi Ferencről szóló költemények gyűjteménye. Magyar Könyvtár 462–463.
- ⁷ Debrecen, 1904. február 11. Pályanyertes versek.
- ⁸ Debreceni Református Kollégium Főiskolájának Évkönyve 1902–03., 129. l. és Zsigmond Ferenc: A debreceni Kollégium és a magyar irodalom. Tiszántúli Református Egyházkerület 1940., 169–170. l.
- ⁹ A Debreceni Református Kollégium Főiskolájának Évkönyve 1903–04., 78. l.
- ¹⁰ A Debreceni Főreáliskola Évkönyvei 1899/900. — 36., 1900/01. — 36–37. és 1901/02. 61–65. l.
- ¹¹ A Debreceni Református Kollégium Főiskolájának Évkönyve 1903–04., 76–78. l.

- ¹² Debrecen, 1904. február 11. Pályanyertes versek.
- ¹³ Babits Mihály: Könyvről könyvre. Nyugat, 1924. I., 143. l. Nagy Zoltán első kötete Hónapos szobákból címmel 1907-ben jelent meg az Athenaeumnál.
- ¹⁴ Babits Mihály: Könyvről könyvre. Nyugat, 1924. I., 143. l. 1907. május 19. Kardos Pál: N. Z. Bevezető az Ének a magasban című kötethez. Bp. 1962. Magvető 6-9. l.
- ¹⁵ Debrecen, 1903. február 11.
- ¹⁶ A Debreceni Főreáliskola Évkönyve 1900/901., 36-37. l.
- ¹⁷ Debreceni Főiskolai Lapok, 1903. január 31.
- ¹⁸ Párhuzamként lásd erre a megoldásra: Lampérth Géza: Rákóczi halála — 1733. Nagypéntek, és Szaboicska Mihály: A Grand Caféban című verse.
- ¹⁹ Emlékszel-e? Megjelent: Debreceni Főiskolai Lapok, 1903. március 5. El nem zengett árva dalok. Megjelent: Debrecen, 1903. május 23. Ködben. Megjelent: Debreceni Főiskolai Lapok, 1903. október 4.
- ²⁰ Debreceni Főiskolai Lapok, 1903. január 31.
- ²¹ Ld.: Debreceni Református Kollégium Főiskolájának Évkönyve 1902-03., 96-98. l., illetve Pályanyertes versek. Debrecen, 1904. február 11. Megjelent: 1904. február 4., a Debrecen, illetve 1904. március 20., a Debreceni Főiskolai Lapokban.
- ²² Ld. ehhez: Arany: A méh románcá, Gyulai Pál: Éjl látogatás, s a népszerű Hadnagy uram, Tolnai Lajos: A szegény vándorló legényről, Kiss József: Czobor Erzsike, Tóth Kálmán: Két ruha, Kozma Andor: A fecskékhez, Szaboicska Mihály: Dal a kis Demeter Rózsikáról című verseket.
- ²³ Debreceni Református Kollégium Főiskolájának Évkönyve 1903-04. 78. l.
- ²⁴ Almöbän zene. Költemények 1924-1944. Bp. E. n. Hungária, 61., 63. l.
- ²⁵ Megjelent a Debrecen, 1904. február 15-16-i számaiban.
- ²⁶ Ld.: 7. sz. jegyzet.
- ²⁷ Csend! Aranymadár! Bp. 1913. Nyugat, 41. l.
- ²⁸ De lásd: Adynál a korai Dankót.
- ²⁹ Lásd: Csend Aranymadár! 18., 38., 73. l. stb.
- ³⁰ A második fél sor ismétlése, s a rövid sorok használata egymást váltják költészetünkben. Ez arra enged következtetni bennünket: a kettőle megoldás között kapcsolat áll fenn, kapcsolat keresendő. További következtéseink — bár még esleki bizonyítványokkal odáig vezetnek: ez a kétségtelen újszerű, s a XX. század eleji költőinknél általánosságá váló rövidsoros megoldás egészen a magyar nódtáig vezethető vissza, s már Szaboicskára, Szaboicska dalszövegvevőire, verseléseire is ez hatott elsősorban. (Lásd a magyarnóták újabb korszakát: izometrikus ritmus felváltása heterometrikussal.) Lásd: Arany: Hej, iharla, juharka c. népdalversét, Dóczy József általánosan ismert dalából: Hull a zápor kinn a pusztán, Darumadár utánk indul, a kanyargó Tisza partján. (De vö. Arany: Kondorosi csárda mellett.) Szaboicska: A Szajna partján, Ha a világot stb. stb.
- ³¹ Almöbän zene című kötet. 25., 57., 74. l.
- ³² Ld. ehhez korabeli kritikáit: N. Z.: A Csokonai Kör felolvasó üléséről. Debrecen, 1902. december 22. N. Z.: Két ösvény. Bárdos Artúr verseskötete. Debrecen, 1903/I. N. Z.: Kossuth százada. Glósz Gyula verseskötete. Debrecen, 1903. szeptember 29.
- ³³ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Király István által említett kurucverselő, a Rákóczi vén harangja (1897), nem II. Rákóczi Ferenc, de Rákóczi György harangjára vonatkozik. Ld. Király István: Ady Endre. Bp. Magvető. 1970/II. 704. l.

Kubai vendégek a Déri Múzeumban

Augusztus 30-án a Debrecenben járó kubai kommunista pártküldöttség meglátogatta a Déri Múzeumot.

A XVII. század első fele és közepe Pápa virágkora. A kuruc-labanc sza-
badágharc leverése után és a török veszély megszűnésével más hasonló hely-
zetű városainkhoz képest Pápan az élet gyorsabban indul meg. A fejlődést
azzal magyarázzák, hogy korábban a város és a vár természetes védelméül
szolgáló Tapolca és a Bakonyér felszabaduló energiája lehetővé tette a helyi
ipar kibontakozását, fejlődését. Ezzel szemben Pápanak már a XVII. század-
ban viszonylag virágzó ipara és kereskedelme van. A város sajátos fejlődé-
sét végvárrá alakulásának köszönhetette. Ugyanis a városfalak felépítésével
a város élete a falakon belülre szorult, ennek következtében olyan jellegű
tevékenységre összpontosult, mely a falak között folytatható. Ilyen foglal-
kozási formáknak tekinthetők az ipar és a kereskedelem különböző ágai.

A XVIII. századi pápai iparban még mindig jelentős szerepe játsza-
nak az önellátás céljait szolgáló tevékenységformák, mint pl. a különböző ru-
házi iparok vagy a fazekasság, mely Pápan még a XVIII. században is
virágzott.

A közvetlen szükségleten túlmenően a fában, ércben és különböző anya-
gokban gazdag Bakony-vidék is közrejátszott a pápai fazekasság életének
alakulásában. A XVIII. század végén az Európa-szerte, így hazánkban is,
mutakozó fahiány következtében számos Bakony környéki üvegghuta szün-
tetni be működését. Ekkor szűnik meg a lóktú, pénzesküti és a két város-
lődi üvegghuta. Az üveghez szükséges koválelőhelyek átmeneti szüneteltetése
irányította egyes területek — így Pápa felé is — a keménycserép gyáralapítók
figyelmét.

A XIX. század első éveiben, még a tatai fajanszgyár virágzásának kor-
szakában, 1802-ben alakul meg a pápai kerámiagyár. A gyárat Schneller és
Postbichal alapította. Az első gyáralapítási kísérlet azonban nem volt tartós.
A gyár végleges alapításának és újjáépítésének 1805 tekinthető, amikor
Schneller Ferencen, Postbichal Jánoson és a gyár törzsgárdáján kívül az
őreg Windschügel Karl August is átjött Holicsról Páparra, hogy megkezdje
a gyár végleges kiépítését és a folyamatos kőedénykészítést. Windschügel
kiváló szakértelmével ostromla maradt a gyárnak akkor is, amikor az 1810-zel
kezdődően Winter Mátvás tulajdonos lett. Az ő tervei szerint indul el a ma-
nufaktúra újjáépítése. Ot olyan kör alakú, új angol kemencét építenek, ami-
lyenek Sankt Pöltenben találhatók. 1811-ben Winter Mátvás gyárának privi-
légiumot kér, melyet meg is kap, miután gyárában olyan mennyiségű kő-
edény készül, melynek összege eléri a 138 592 forintot.

Winter Mátvás idejében és tevékenységeként számos olyan üzemszép-
épül, mely növeli a gyár termelékenységét. Mindenekelőtt a masszamalom
figyelemre méltó, mely — Kunits szerint — egyszerre 9 ember munkáját pó-
tolja. Az egykori leírás szerint olyanféle alkotmány volt, mint a pápai Kluge-
féle kekfestőműhely egykori lóhajtású mángorlója. Később a gyárhoz közel
folyó Tapolca-patak hajtotta a kőedénygyár máz- és masszamalját.

Kunits Mihály 1819 késő őszén keresi fel a gyárat és 1824-ben számol be a látótájról. Megállapítja, hogy a pápai gyár nemcsak az ország egyéb, hanem számos külföldi gyárral is kiállja a versenyt. Árúinak keresettsége nagy. 1818 mérlege igen jó: 56 000 vft. értékű edényt állított elő és 50 000 vft értékű sikerült eladnia. Nemcsak árúinak minősége kielégítő, hanem választéka is. Gyárt étkészleteket, kávékészleteket, puncsos edényeket, korsókat, vázakat, fazekakat, kisebb-nagyobb tálat és tányérokat. A gyár 1819-ben 51 dolgozót tart nyilván.

Kunits könyvének megjelenésekor, 1824-ben már nem az a helyzet Pápan, mint 1818–19-ben. A gyár fokozatos hanyatlását mutatják azok az évenkénti árengedmények, amelyekkel nemcsak 1821-ben találkozhatunk, hanem 1823-ban, 1824-ben, 1825-ben és 1827-ben is. A gyár hanyatlására utal az is, hogy többben, köztük 1824 júniusában Windschügel Antal válik ki a pápai kerámia-gyár kötelékéből és a tatai Fischer Mózes kezén levő, újonnan alakult keménycserépgyárba szerződik művezetőként. Ugyancsak a pápai gyár viszonylagos nehézségeivel függhet össze az is, hogy a Fischer Mózes áskálódásai miatt Tatáról elkerült, korábban pápai, majd évekig ugyanitt lakó Stingl Vince sem válhatott Winter Mátyás alkalmazottjává, hanem a Bakony kellős közepén – Herenden – a pápai Miklós-család telkén alapított keménycserépgyárat. E kisszerű üzemével vetette meg a később világhíre emelkedő herendi porcelángyár alapjait.

Winter Mátyás az ügyes kereskedő és gyáros, hallatlan erőfeszítésekkel mozgatta pénzét, növeli, erősíti, előteremti azt a tőkét, mely gyára működéséhez és hasznosításához elengedhetetlen. A 20-as évektől kezdődően azonban mintha zavar mutatkozna pénzügyleteiben. Világosan kiderül ez azokból a kölcsönökből, melyeket 1828 és 1834 közt vesz fel intézményektől, magányosoktól. Winter Mátyás 1834. február 17-én halt meg Pápan, 75 éves korában. Míg élt, ha mutatkoztak is problémák a termelésben, ügyes pénzügyi machinációkkal sikerült úrrá lennie a nehézségeken. Halála után özvegye, Kőnczöl Klára és veje, Drachszitz János azonban már képtelenek megbirkózni a helyzet támasztotta nehézségekkel. Amikor 1837. március 5-én 46 éves korában hirtelen meghal: a gyár a csőd szélén áll. Felesége (Winter Anna) már előbb elhunyt, 3 gyermeküket özvegy Winterné neveli, aki most az eddigi könyvelőt, Rikotty Károlyt bizza meg az üzem igazgatásával. Forgatókéje a gyárnak már nincs, a befolyó jövedelem alig haladja meg a munkások fizetését. A pár éve még jómódú özvegy apró kölcsönökből tengődik. Végül is 1837. augusztus 31-én Fischer Móríc vette bérbe a gyárat 5000 vft-ért és ugyancsak 5000 vft kölcsön biztosítása ellenében.

Fischer Móríc, a későbbi herendi gyáralapító, 1832-ben tűnik fel Pápan, és a már említett Fischer Mózes Áron tatai keménycserépgyáros unokatestvére volt. Legidősebb fiát, Lipótot – mint ecetgyárost – ugyancsak az 1830-as évek közepétől emlegetik pápai forrásaink. Fischer Mózes sok mindennel foglalkozott. Volt urasági kocsmabérlő, ló- és gubacskereskedő egyaránt. Akkor teremt Drachszitzal kapcsolatot, amikor Winter Mátyás halála után a gyár szinte vezetők nélkül marad. Fischer elsősorban a gyár üzleti részén biztosítja befolyását, ezért elvállalja a kintlevőségek behajtását. Így szerez fokozatosan mind nagyobb befolyást a gyárra.

Fischer Móríc 1837 végétől 1839 első napjait bérelte a gyárat. Működésével a város sem lehetett elégedett, mert helyi részről már 1839-ben komoly kritikában részesült. A kritikus nem kisebb alak volt, mint Tarczy Lajos főiskolai tanár, aki az 1839-ben megjelent „Természettan”-ában – az első ilyen tankönyvben Magyarországon – kerekén állította, hogy „a pápai ügynevezett kőedény, nem egyéb fajansznál, mely éppen azért a meleg hirtelen

változataira megrepedez, máza lepatog stb.”. Noha 1839 elején Mayer György veszi meg a gyárat, a kritika hullámai még 1842-ben is gyűrűznek a városban s az országban.

Mayer György pápai gyárának készítményei az 1842-es iparmű-kiállításon – az első iparművészeti jellegű kiállításon – is szerepeltek. Kossuth Lajos jelentésében a következőket olvashatjuk a pápai gyárról: „Mayer J. G. pápai gyárából is valának úgy porcellán-, mint kőedény-példányok kiállítva: és ámbár a kőedény a kőmőcsözéhez avagy iglőhöz minőségben nem hasonlítható, porcellán gyártása pedig még gyermekibb korban van, mintsem hogy becseről alaposan ítélni lehetett volna, mindazáltal nagy valószínűséggel remélhetni, hogy a gyár, új birtokosának Mayer úrnak buzgósága által mindinkább tökéletesedni fog”.

Mayer György kőedénygyáros az 1850-es években Pápa egyik legzadgabb embere. Az 1852-ben kiállított vagyoni kimutatás szerint 40 000 forintot érő tiszta értékkel rendelkezik. Egykori leírások szerint a kőedénygyár eddig nem látott módon virágzik. Oldal József leírása szerint a nagy négyszög alakú épület a város egyik díszje. Ot kemencéje és számos melléképülete mintegy 180 embernek a munkáját és foglalkoztatását biztosítja. Mayer halála után – 1860 táján – a gyár örökösai tulajdonba jut. 1864 és 1866 között Pápan az üzemeltetést beszüntették, s a gyárat Városlődre helyezték át, ahol már 1846-tól működik kőedénygyár.

Ha Ke Tan látogatása a Déri Múzeumban

1971. június 20-án meglátogatta a Déri Múzeumot *Ha Ke Tan*, a Vietnami Demokratikus Köztársaság vizsgálódó miniszter *Dégen Imre*, az Országos Vízügyi Hivatal elnöke kíséretében. A miniszter és kísérete nagy megelégedettségnek adott kifejezést a látottak fölött.

A Déri Múzeum ötvenedik évkönyve

A közvetlen megjelenés stádiumában van a Déri Múzeum 1968. évi évkönyve. A sajnálatosan hosszas késéssel megjelenő kötet a múzeum 50. évkönyve. Eltekintve a késés kellemetlenségétől, megállapíthatjuk, hogy nagy teljesítmény az 50. évkönyv megjelenése. Az egyetlen magyar múzeum vagyunk, amelynek folyamatosan, 50 éven át törésmentesen jelenik meg évkönyve. Az impozáns kötet méltó csereanyag külföldi cseretársaink számára, nemcsak kielégítő, hanem várt, már többszörösen sürgetett, reklamált kiadvány. A kötet ezúttal is összképet nyújt a Déri Múzeumban folyó munkáról, minden muzeológiai szakterület szerepel különféle közleményekkel.

A II. debreceni országos nyári tárlat a Déri Múzeumban

1970. július 19.–augusztus 9. között került bemutatásra a Déri Múzeumban a II. debreceni országos nyári tárlat.

Madártelepítési tapasztalatok II.

SÓVÁGÓ MIHÁLY

A második madárvédő telepet már csak egyedül rendeztem be, mégpedig 1950 év legvégén. A Madártani Intézet ekkoriban több helyen létesített az országban kísérleti telepeket, azoknak a módszereknek a kidolgozása céljából, amelyek a gyümölcsösökben és a mezővidéki erdősávokban a hasznos rovarirtó madarak megtelepítése, védelme és ezen át a növényvédelem érdekében a legalkalmasabbak.

Az intézettel való levelezés során úgy állapodtunk meg, hogy az odvakat öreg gyümölcsösben helyezem el. Választásunk a hajdúhadházi nagy paradicsomkertre esett, ahol feleségem és családja birtokos volt, és így gyakran megfordultunk kint. Ez a gyümölcsös a szokásos hajdúsági szőlőkert. Mintegy 50 holdnyi területén a szőlősorok tele vannak 40–50 éves gyümölcsfákkal, főleg almákkal, dülön sok takaros pajta fehérlik, feljűk terebélyes diófák borulnak. Tiszta mezőtalaj; keletről és északról fásoros szántóföldek szegélyezik; délről és délnyugatról két hasonló nagyságú gyümölcsös, s ezeken túl, déli irányba, másfél kilométerre az erdő húzódik.

(Kitérve itten a nyelvészkedés területére, hajdúbószörményi parasztembertől én nem hallottam soha ezt a szót „gyümölcsös”. A gyümölcs neki „csemege”, a gyümölcsfa: „csemegefa” és az a hely, ahol a szőlő és gyümölcsfa vegyenes van telepítve: „szőlő”. Hajdúhadházon ismertem meg a „bigecs” szót: ez annak a kis pusztá helynek a neve, amit az építendő pajta céljára a dülő mentén a birtokos lehegy és nem természet benne semmit.)

A bigecsnek madártani jelentősége is van. Hazaszállításgy ezen szokták lerakni a gallyat, venyigét és néha évekig rajta hever a rőzse; alkalmas fészkelőhely a barázdabillegető számára; tavasszal-ősszel új búvóhely a vörösbegynek, ökörszemnek; de a cinegéknek is, ha a karvaly közéjük vág és menekülniük kell.)

A telep részére a Madártani Intézet 18 gyár fatörzsdűt és egy dűtetőt küldött. 1950. XII. 10-én függesztettem ki és töltöttem meg az etetőt és raktam ki kilenc odút téli szállásnak. 1951 tavaszán további öt odút helyeztem ki.

A 14 odú egy holdnyi területre került. Tizenkettő gyümölcsfákra – jobára almáakra, átlag 240 cm magasságban; egy széles szájú C típusú odú a prészah ereszebe, egy pedig lugastartó faoszlopra, mindössze 120 cm magasan a földtől. Ezen az egy holdon kb. 30 öreg és 30 fiatal gyümölcsfa volt; hasonló sűrűség jellemző az egész kertre.

A következő években az odúk száma 16–18 között váltakozott. Idő közben némelyik tartófa kiszáradt; ki kellett vágni, az odút máshová áthelyezni. Kísérletképpen tettem öreg almáakra kettőt is, egyet pedig igen sűrű lombzatú fára, ágakkal beárnyékolta helyre.

1951 és 1961 között, ezekben az odvakban mindössze egyetlen pár szencinege fészkelte, mégpedig 1953. évben. Májusban 11 tojást rakott, júniusban 8 fiókát repített.

Kerti rozsdafarkú háromszor rakott fészket: 1954-ben, 1956-ban és 1957-ben. 1957-ben öt fiókája kelt szárnyra. Csak két költése volt sikeres, mindkettő júniusban. 1956-ban fészket elhagyta, mert az első tojás lerakása után egy vihar kidöntötte a tartó lugasoszlopot.

Nyaktekercs 1951-ben 7, 1952-ben meg nem állapított számú, 1958-ban 5 és 1960-ban 7 fiókát repített, mindet júniusban.

Búbos banka 1959 júniusában 7 tojást rakott és júliusban 5 fiókája repült ki.

Seregély 1953-ban 3, 1954-ben 4, 1956-ban 3, 1958-ban 1, 1959-ben 4, 1960-ban 2 és 1961-ben 2 fészkeljat nevelt fel. Ezekben kívül még kétszer rakott tojásokat, 1954-ben és 1960-ban, de ez a két fészkelja elpusztult – feltehetően kiszedte valaki.

Mezei veréb 11 év alatt 211 alkalommal kísérletezett fészkekrakással (beleértve évi kétszeri, sőt néha háromszori költését) ténylegesen 88 fészkelaljból 292 fiókája kelt szárnyra.

Házi veréb 45 ízben rakott fészket, jórészt tojásai is megvoltak már; de csak 1 pár repített fiókákat.

A telepet tehát a verebek rendkívül erőteljes fellépése jellemezte. A megkísérelt településeket táblázatba foglalva:

Szencinege	1
Kerti rozsdafarkú	3
Nyaktekercs	4
Búbos banka	1
Seregély	21
Mezei veréb	211
Házi veréb	48
	<hr/>
	289

az tűnik ki, hogy a mezei verebek tették ki a települők 73%-át, házi verebek a 17%-át és az igazán várt fajok csak 10%-kal jelentkeztek.

A hasznos énekesek ilyen csekély számú megtelepedését is csak erőteljes verébbirtással lehetett elérni. Ennek méretét jellemzi, hogy a házi veréb 48 fészkelaljból 47-et pusztítottam el, a 211 mezei verébfészkeknek és tojásainak is több mint felét: 123-at. Öreg madarakat is lötem le légfegyverrel: 1953-ban 4 házi és 6 mezei verébet, 1954-ben 4 házi és 7 mezei verébet, 1956-ban 1 házi és 6 mezei verébet, 1959-ben 1 házi verébet. De még így is nagyon nehéz volt a többi fajok helyzetét. Ha év szerint összeállítjuk a táblázatot a verebekben kívüli települőkről:

akkor az derül ki, hogy verebekben és seregélyekben kívül minden évben csak egyetlen odút tudott elfoglalni és megtartani más faj. Amikor nyaktekercs fészkel, nem volt kerti rozsdafarkú; amikor a szencinege vagy a búbos banka fészkel, nem volt se nyaktekercs, se kerti rozsdafarkú.

Ez azt a látszatot kelti, hogy a nagyobb testű seregély sikeresebben száll szembe a verébhaddal. En azonban azt tapasztaltam, hogy a seregély egyedül nem boldogul a toladó verebekkel szemben. 1953. és 1954. évi megtelepedését csakis a következetes tavaszi verébbirtás tette lehetővé. 1955 év tavaszán súlyos operáció mentem keresztül és egészen július 12-ig nem tudtam kijutni a szőlőbe. Emiatt 1955-ben kizárólag csak verebek fészkeltek az odvakban. A szőlőcsoász és kint lakó ismerősöm egybehangzóan mondták el, hogy tavasszal visszatértek a seregélyek, de a verebek csoportosan rájuk támadva, elkergették őket. Az erdőből aránylag távol eső homoki gyümöl-

Év	Szén- cinege	Kerti rozsdaf.	Nyak- tekercs	Bübos banka	Seregély
1951	—	—	1 pár	—	—
1952	—	—	1 pár	—	—
1953	1 pár	—	—	—	3 pár
1954	—	1 pár	—	—	5 pár
1955	—	—	—	—	—
1956	—	1 pár	—	—	3 pár
1957	—	1 pár	—	—	—
1958	—	—	1 pár	—	1 pár
1959	—	—	—	1 pár	4 pár
1960	—	—	1 pár	—	3 pár
1961	—	—	—	—	2 pár

csőben tehát a sikeres madártelepítés legfőbb munkája a verebek elleni szívós irtóhadjárat. Ámbár a mezei veréb túlnyomóan rovarokkal táplálja fiókait és szemre is csinos, ürge kis madár, mégsem lehet igazi célja a telepítésnek, hogy a verebeket szaporítsuk. A verebek ritkítása, löfőfegyverrel vagy este az odvakból való lefogás útján az öregek elpusztítása, fészekaljaik, tojásaik megsemmisítése a tavaszi hónapokban a legfontosabb, mert ha hasznost odúlakó énekesünk május-júniusban nem tudnak odúhoz jutni, nem telepednek meg. Júliusban ismételtlen álltak odvaik üresen, akkor már nemelyik a verebeknek sem kellett.

Ilyen telepítésnél is rendkívül fontos az ellenőrzés. Itt is csak a fiatalság, elsősorban az iskolák biológiai szakköreinek segítségével lenne alkalmas a jövőbeni madártelepek ellenőrzéséhez, mert ilyen, fizetett munkakört jogszába-

lyaink nem ismernek, más hivatású embertől pedig tartósan nem várható el, hogy a fákra mászson és a verebeket hajszolja.

Hajdúhadházi kis telepemnek legérdekesebb tapasztalata az volt számomra, hogy az odvaknak milyen rendkívüli hívogató hatása van a madarakra. Nyugodtan állíthatom, hogy a madárvédelem elsőrendű eszköze a fészekodú, a téli etetés csak utána következik. Az első télen 1950/51-ben, amikor igen enyhe időjárás uralkodott, az etetést ősszel megtöltöttem – igaz tők-maggal –, de egyáltalán nem jártak rá madarak. Ugyanúgy megtöltve találtam tavasszal. Pedig tartózkodtak ott télen, ezt igazolta az odvakban az éjszakázásuk nyoma, sőt kettőben szénecinegék pihetelait is megtaláltam. Az odú tehát enyhe télen is kedves számukra; de még inkább az a fészkelési időszakban. Igazolta ezt a telepen három odúlakó faj megjelenése.

1948 év óta igen gyakran jártam kint ebben a gyümölcsösben, majd 1950. évben három hónapon át – június közepétől szeptember közepéig – a szőlőben laktam. Napközben kerékpáron jártam be Hajdúbözörménybe, munkahelyemre, de a hajnalt és alkonyatot, amikor a madarak legtöbbet mozognak, mindennap kint töltöttem és szabadnapjaimon végig ott voltam. Ennek ellenére soha nem észleltem ott sem nyaktekercsot, sem kerti rozsdafarkút, sem seregélyt. A nyaktekercs azonban 1951-ben megjelent és költött is, a későbbi években is ismételtlen megtelepült vagy mutatkozott.

1951. IV. 15-én a kerti rozsdafarkú is feltűnt a szőlőben, mégpedig egy tojó, az egyik odú közelében. Május 1-én egy him órákon át énekelgetett a telepen; 27-én is ottan szólt; valószínűleg a kis nádfedeles prészház padlásán vagy üregében költött. 1952 áprilisában ismételtlen mutatkozott, 1953-ban újra a prészház padlásán fészkel, majd 1954-től többször is megtelepült odvakban.

Seregélyeket legelőször 1952. május 8-án észleltem a paradicsomban, négy példányt. Egy pár az egyik nagy rőpnyílású B. odú közelében tartózkodott, de május végére eltűntek a szőlőből. Majd 1953-ban megtelepedtek és hét esztendőben költöttek is.

Hogy milyen nehéz volt 1953. évben a seregélyeket megtelepíteni, azt igazolják egykorú vizsgálati feljegyzéseim:

4-es sz. odú V. 2. Mezei veréb kész fészke kidobva, öreg lelőve
V. 23. Házi veréb kész fészke, kidobva
VI. 7. 2 seregélytojás
VI. 28. 2 felnőtt fióka

10-es sz. odú V. 2. Házi verébfészke, kidobva
V. 23. Seregély 6 tojása
VI. 14. 5 fióka gyűrűzve

14-es sz. odú V. 2. Házi verébfészke kidobva
V. 23. 5 házi verébtőjás kidobva
VI. 7. 5 seregélytojás
VII. 2. 4 fióka gyűrűzve.

Mindegyik odúból ki kellett tehát pusztítanom előbb a verébfészket, némelyikből többször is, hogy a seregély betelepülhessen.

Igy volt ez a szénecinege esetében is. 1953. május 3-án láttam legelőször a telepen, fészkelési időszakban. Hangtalanul rebent ábról ágra, az erdő felé haladva.

A 12-es sz. odú, amit később elfoglalt, alacsonyan, diófavastag törzsén, a pajta és a préház között, a dűlő közelében, tehát elég zajos és forgalmas helyen volt kitéve. 1953. V. 2-án mezei veréb-fészket dobtam ki belőle. Május 23-án 11 széncinegetőjás volt benne, ezekből 9 fióka kelt ki, de egyet a többiek agyonnyomtak, 8-at meggyűrűztem. Bár a következő évben is irtottam a verebeket, széncinege megsem fészkel többöször. Ez megerősítette régebbi tapasztalatomat, hogy széncinege telepítésére sokkal alkalmasabb terep az erdő, mint a gyümölcsös. Bár ez a Nagyparadicsom csak máfél kilométerre volt az erdőtől, mégis távol ahhoz, hogy a széncinegék itt igazán jól érezzék magukat. Noha júliustól kezdve széncinege, kékcinege, sőt baráticinege is megfordult kóborlóban a telep területén; fészkelési időszakban távol maradtak.

1959-ben a nagy röplyukú 8-as sz. odúban V. 2-án mezei veréb-fészket találtam 2 tojással. Kidobtam, a fészket elégettem. V. 23-án ugyanebben a házi veréb-fészket, csupasz fiókákkal. Az öreg tojót lefogtam és fészkeljával együtt elpusztítottam. Ezek után június 13-án búbos banka ült benne 7 tojásán; a kikelt fiókákból ötöt gyűrűztem VII. 2-án.

Még egy ilyen nagy és erős madárnak is emberi segítségre volt szüksége ahhoz, hogy elvehesse a fészkeodvat a verebekről.

Feltűnő vonzó hatása volt az odvaknak a verebekre is. Kihelyezésük előtt összesen három pár mezei veréb költött a telep területén, természetes üregekben (egy a pajta cserepe alatt) és ez a szám már a legelső évben a négyzseresére emelkedett, mert tizenkét pár költött az odvakban, némelyik kétszer, sőt háromszor is. Erőteljes irtás sem tudta őket a teleptől elvadtítani. Az ő megfékezésük, távol tartásuk, a gyümölcsösökben berendezett madárvédő telepek sikerének legelső feltétele. Sajnos, erre sem én, sem más nem tudott eddig biztos eljárást kikísérletetni. Csak az öreg madarak elpusztítása ér legelőbbet. Ismételen tapasztaltam, hogy ha előltem az odvat elfoglaló verebet, helyébe – legalábbis hetekig – nem jött másik veréb. Ilyenkor tavasszal pedig az a pár hét éppen arra adja meg a lehetőséget, hogy más madár befészkelhesse az odúba.

A verebeket kívül más ellenség a szőlőben nem jelentkezett. 11 év alatt egyetlenleg mogyorós pelét fogtam, 1954. VII. 29-én üres odúban. Kártételét nem tapasztaltam. Addig soha nem hallottam arról, hogy szőlőben is előfordul.

Darázs csak a pajták padlására fészkel, odvakba nem.

Nagy fakopáncs többször mutatkozott az odvaknál, de egyet sem rongált meg. A fatörzsdű ebből a szempontból is jobb, de időállóbb is a deszkadűnél.

Házimacska kártételét sem vettem észre, pedig néhány birtokos állandóan kint lakott és macskát is tartott.

A telep madarainak életét tanulmányozva minden évben megállapíthatom, hogy a seregélyek a gyümölcsösben kárt nem okoztak. Rengeteg rovarot hoztak fiókáknak – főleg a környező mezőkről – és nyilván emiatt a mezők közelébe helyezett odvakat kedvelték. Nem zavarta őket, hogy sűrű lomb fa belsejében, árnyékos helyen függött az odú; se az, hogyha kettő is volt szerelve ugyanarra a fára. Etetéskor az öregek hang nélkül röpöttek a fa hegyébe; körülvizsgálódtak és csak akkor ugrottak le az odúhoz, ha nem sejtették bajt. Fiókáikat nyekergő hangon szólították.

Érdekes, hogy a fiókák nagyon sokáig maradtak az odvakban; látszatra már teljesen kifejleszték és még mindig bent ültek napokig. Kirepülésük után azonnal eltávolították az öregekkel együtt a szőlőnek a környékéről is. Magatartásuk igazolta az az általános megfigyelést, hogy az ősszel felhőben felépő és kárt okozó seregély nem azonos azzal, ami tavasszal a szőlőben költ.

1956. VII. 7-én a 17020 sz. gyűrűvel jelöltem egy seregélyfiókat a telepen, amely 1957. II. 28-án Tuniszban, Hafouz nevű helységben kézre került. A párizsi francia természetudományi múzeum hivatalos értesítése erről a mádról, birtokomban van.

A seregélyektől eltérően a széncinege család kirepülése után is sokáig a közelben tartózkodott és a telep gyümölcsfáin rendszeresen bogarászott.

A telep területén egy vastag alfafa vízszintes ágának bemélyedésében szürke légykapó költött; a közvetlen szomszédságban, kis pajta tetéjére rakott venyige köz pedig évről évre barázdabillegető. Ezeket soha nem sikerült a széles szájú C odúba átcsalogatni.

Tapasztalataimról részletes beszámoló küldtem a Madártani Intézethez és az intézet akkori igazgatója, dr. Vertse Albert, az AQUILA folyóirat 1958. évi LXV. évfolyamában a gyümölcsösök országos madártelepítéséről írott tanulmányában megemlékezett a paradicsomkerti kis telep tanulásairól is.

Arra a kérdésre, hogy érdemes-e ilyen körülmények között, öreg gyümölcsösökbe odvakat kirakni, határozott igennel kell válaszolni. Ha csak néhány pár énekesmadarat tudunk megtelepíteni, akkor is megéri a fáradságot. Megfelelő ellenőrzéssel, a verebek gyérítésével és ezekbe a munkákba lelkes fiatalok bevonásával, a gyümölcsösökben is jelentősen emelni lehet az odúlakó hasznos madarak számát.

Virág a képzőművészetben

Az V. országos debreceni virágkarnevál szervező bizottsága és a Déri Múzeum közös rendezvényeként 1970. augusztus 16-án nyitotta meg a Déri Múzeumban a Virág a képzőművészetben című időszakos kiállítást. Megnyitó beszédet mondott dr. Szodoray Lajos egyetemi tanár.

Kiállítás Holló László történelmi képeiből

1970. szeptember 13–27. között került bemutatásra Holló László Kossuth-díjas érdemes művész történelmi képeinek kiállítása a Déri Múzeumban. A nagy érdeklődést kiváltott kiállítást dr. Dankó Imre múzeumigazgató nyitotta meg.

Nyakas Miklósné kiállítása

Nyakas Miklósné debreceni népművész (szöveg) kiállítást 1970. október 3-án nyitotta meg a Déri Múzeumban Elek Sándorné, a megyei tanács köznevelődési csoportvezetője. A rendkívül nagy érdeklődést kiváltott kiállítást részben újabb anyagokkal bővítetten a későbbiekben bemutatjuk Hajdúszoboszlón és Hajdúböszörményben, valamint Sumenben is.

Kiállítás Benkő Ferenc gyűjteményéből

Benkő Ferenc derecskei gyógyszerész, a neves műgyűjtő gyűjteményének legszébb darabjaiból rendezett kiállítást a Déri Múzeum 1971. június 27.–július 1. között. A kiállításához illusztrált katalógus is készült.

Március 15-e*

(Ünnep – gondokkal)

CSORBA CSABA

Az ünnep, az ünnepszervezés a hétköznapi szürkeségében mindig valami újat jelent, illetve újat *kell* hogy jelentsen. Ez csak akkor teljesül, ha az ünnep valóban ünnep, nem válik megszokott automatizmussá, hanyományossá, hanem ismét valami újat, valami időszerűt, előremutatót elemel.

Az egész társadalmat érintő ünnepek megülésének egyik szűkebb formája a munkahelyi megemlékezés. Ez az utóbbi időben a Déri Múzeumban nem volt szokás. Megpróbálunk szakítani ezzel a korántsem haladó hagyományokkal. Minden egyéb mellett nekünk ez azért is fokozottan kötelességünk, mert éppen a muzeológusok feladata a múlt értékeinek földelítése, megőrzése, közkinccsé tetele. Ünnepeink iránti közönyösség munkánk és önmagunk lebecsülése lenne.

Mi sem lehetett szebb, sokatmondóbb kezdet a megemlékezések szokásának újra bevezetésére, mint március 15-e.

Minden naptárunkban olvasható, hogy március 15-e nemzeti ünnep. Ez a két *szürkén-telekén* nyomott szó szerényen húzódik meg a piros betűs ünnepek között. Jelölésére úgy látszik kevés a színes festék, a szemlélore van bízva, hogy észreveszi-e a névnapok hosszú sorozatában.

Pedig minden nép *legnagyobb*, legszentebb ünnepe a *nemzeti ünnep*. Noha ezek országokként különböznek és egyes korszakok mindig mást és mást látnak bennük, de a lényegük *egy*. A nemzeti egység kifejezője, az egy nyelvet beszélők, egy hazában élők és a velük sorsközösséget vállaló idegen ajkúak egységét hirdetik a közös múlt valamely szimbolikussá nőtt tényszerű emlékezés fényében.

Nálunk március 15-e már csak a *nevében* felel meg fenti gondolatoknak.

Az utóbbi időben nemzeti ünnepünk kissé megkopott. Budapesten sem avatja igazi ünneppé az ifjúság felvonulása, a forradalmi ifjúsági napok, de a vidéki diákmegmozdulások, koszorúzások sem (Debrecenben az idén néhány tucai diák és alig nagyobb számú rendfenntartó erő jelenlétében emlékeztek a Petőfi-szobornál).

Külsőség, de hiányzik az ünnepi zászlódsz és a kokárdák, melyek az 1848-as márciusra emlékeztetnek. Valaha az volt a szegény, ha valaki nem tűzött ki kokárdát ezen a napon. Ma szinte a fordítottja... A debreceni utcán legalábbis alig egy-két ember kabátja hajtókáján fedezhették föl a kis háromszögű szalagot. (Ugy tűnik, a farsang megér a városnak annyit, hogy kék-sárga zászlódszt öltön, március 15-e kevésbé. Talán mert nem üzlet?...)

Országos napilapjaink nyúlfarknyi, amolyan tessék-lássék „alibi” emlékeztetéseket közöltek csak, „muszály” lelkesedéssel és színvonalon.

Pedig március 15-e nemcsak az ország határain belül élő tízmillió magyar ügye, hanem szerzte a világban még vagy négy-öt millióé. Igaz, nem

mindenütt ugyanúgy értelmezik az egykori tényeket, mint nálunk. De nem az eszmei egységesség lehet elsősorban a cél, hanem az, hogy március 15-e eszméje is segítsen összefogni a nagyvilágban szerteszóródott, a magyart anyanyelvükön beszélőket. S itt ne csak a távoli Amerikára és Ausztráliára gondoljunk, hanem vegyük észre, hogy élnek hozzánk közelebb is...

Éppen utóbbiak miatt március 15-e megünneplésének bizonyos szimbolikus jelentősége is van. Olyan ünnepek kellene lennie, amelyet a nagyvilág minden magyarja saját ünnepének érezzen!

Debrecen maga sem éppen szegény eseményekben, helyi hagyományokban 1848/49-et tekintve. Felesleges is ezt bizonygatni és a részletekre kitérni, hiszen köztudott! És mégis, annak a városnak, amely két ízben is otthont adott országunk kormányának, s miként címerében a főnixmadár, megújítója volt önmagának és a magyar társadalomnak, ennek a városnak nincs igazán a nagy eseményekhez, 1848/49-hez és 1945-höz méltó *állandó* emlékkiállítás, emlékmúzeuma! Ha a jubileumok sem adták meg ehhez a kellő lökést, akkor mitől és mikorra várhatjuk?!

Tudjuk, ünnepeinket a gondok fölemlégetése nem szokás, akkor szemérmesen még a feketét is fehérnek mondjuk – mintha változatna ez a *tényeken*.

Egyszerűbb lett volna egy „stílusosabb” romantikus-pátoszos emlékezés, néhány bevált frázissal. De ennél március 15-e többet ér, sokkal többet *kell* hogy érjen.

Megjelent a hajdúböszörményi képeskönyv

Reprezentatív kiadásban jelent meg *Dankó Imre* Hajdúböszörményi képeskönyv című könyve. A kiadvány színes és fehér-fekete képeit *Bencze László* fotóművész készítette. A könyvhöz négytízötletű összefoglaló és képjegyzék járul. A képeskönyv fejezetbevezetői jól összefogott, új szempontú vázlatát adják Hajdúböszörmény történetének.

Megjelent a hajdú-szabadságlevelek gyűjteménye

Több melléklettel, *Szendrey István* egyetemi tanár gondozásában és bevezető tanulmányával megjelent a hajdú-szabadságlevelek legteljesebb gyűjteménye. A kiadványt Hajdúböszörmény város Tanácsa jelentette meg. A könyv a továbbiakban mindenfajta hajdúutatásnak alapvető forrása lesz.

* Elmondta a Déri Múzeum munkatársaként. 1971. március 15-én.

A Hajdúság néprajza*

DANKÓ IMRE

A Hajdúság eredetileg a Bocskai telepítette hat hajdváros – Bősörmény, Nánás, Szoboszló, Dorog, Hadház és Vámospercs – területét és népességét jelenti. 1876 óta azonban Hajdú megyéről, 1951 óta pedig Hajdú-Bihar megyéről beszélünk. Ma a közvélemény ezeket a megyealakulásokat tartja Hajdúságnak. A két megyealakulás etnikailag majd azonos területeket és népességet kapcsolt egybe, mind Hajdú megye, mind Hajdú-Bihar megye magába foglalt olyan településeket, amelyek lakossága egykor hajdú volt, de kívül rekedtek az úgynevezett öreg hajdvárosokból alakult hajdúkerületből, és hajdúkváltságait is elveszítették.

Tekintve, hogy Hajdúság alatt ma ilyen összetett földrajzi és népességbeli egységet értünk, ha néprajzilag vizsgáljuk, akkor részeire, összetevőire kell bontanunk.

Már a hat hajdváros települése sem egyforma. Vámospercs és Hadház a Nyírség homokjának legnyugatibb szélén homokra települt, míg a többi hajdváros fekete humusz- és vízjárásos szikes agyagtalajra. Hajdú megye más települései is így oszlottak meg, az északkeleti községek, például Téglás, Hajdúsámsón homoki, míg Balmazújváros, Kaba, Püspökladány, Földes stb. feketeföldi, illetve szikes agyagtelepülések. Az egykori Bihar megyének a megyéhez került északi része talaja és az azon kialakult természeti berendezkedés ismét feketeföldi, illetve kisebb részben agyagos.

A feketeföldi és agyagos talajon állattartás divott és csak az ármentesítés, folyamszabályozás és az azzal párhuzamos mezőgazdasági kapitalizálás után vált jelentőssé, az állattartásnál fokozatosan fontosabbá a földművelés. Bár meg kell mondanunk, hogy egyes szikes területeken hosszú ideig, majdnem napjainkig fennmaradt a külterjes állattartás: például a Hortobágyon. A homoktalajon viszont az erdőgazdálkodás fejlődött ki erdei állattartással, például makkoltató sertésenyésztéssel is; illetve, amikor a földművelés ezen a talajfaján is előtérbe került, nem szemtermelés alakult ki, hanem inkább szőlőtermesztés és kertgazdálkodás.

Ennek megfelelően formálódtak az életmódok is és változtak a gazdálkodási rendszer alakulásának megfelelően. A hajdúk XVI–XVII. századi katonai életformáját gyorsan megváltoztatta a fejlődés. A letelepedés, a háborús idők elmúlása után az életmód a termelőmunkának megfelelően alakult. Az agyagos, szikes legelőkön jellegzetes életformává vált a pásztorkodás, a humusztalajon a földművelés és a vele kapcsolatos istállózó vagy csak félig istállózó, belső-legelő állattartásos gazdálkodás; míg a homokon az erdőllés és a kertészkedés terjedt el.

* A nyíregyházi rádióban elhangzott előadás.

A Hajdúság népeletét alig különbözteti meg valami a szomszédos, nagy etnikai és földrajzi egységek – Sárrét, Nagykunság – népének életétől. Amit mégis fel lehet említeni, az a szabad paraszti életmód és szemlélet, aminek sok túlélő mozzanata a hajdúkváltságok elmosódása, a hajdúkerület felszámolása után is ható tényező maradt. Sokkal nagyobb a különbség a nyírségi, szatmári magyarság és a hajdúság között, mint a nagykunságiak és hajdúságiak között, mert ezek szabad parasztok voltak, a nyírségiak, szatmáriak pedig jobbágyok. Ez a különbség a Hajdúságban élénk történeti érdeklődésben, eleven történeti öntudatban, jogi kategóriákban való gondolkodásban mutatkozik meg.

Dacára annak, hogy a Hajdúság erősen a néprajzi érdeklődés előterében állt és áll ma is népelete mégiscsak nagy vonásokban és meglehetősen hézagosan ismert. Elmondhatjuk azt is, hogy úgynevezett anyagi kultúráját jobban ismerjük, mint a szellemét. Sajnálatos, hogy például folklórgyűjtés alig folyt a Hajdúságban, ami mégis van, az is eléggé vitatható hitelességű és értékű. Károsan befolyásolta a kutatásokat az itt fokozottabban roményesült romantikus szemlélet is. A pusztá, a betyár, a csárda, a csikós környezetébe vesző alakjai a délibáb kódébe vesztek sokszor a jóindulatú, igényesen induló kutatásokat is.

Pedig érdekes, gazdag, bő változatú és egyben sajátos népelet alakult ki itt is az idők folyamán. Az építkezés a legutóbbi időkig szigorúan megszabott rend szerint történt és az épülő házak majdnem azonosak voltak. A háromosztású jellemezte őket, és az épület egész hosszában elhúzódozó faszlopokon vagy kúlbakon álló tornác. A századfordulóján itt is főleg maga készítette eszközökkel dolgoztak és saját természetű kender, kevésbé len, illetve bőrruhákban jártak. Sajátos hajdúsági ruhadarabnak vehető a női kisbunda, ami körgallérszerű, rövid, barna bőrköpeny volt sűrű, díszes, fekete selyemhímzéssel, fekete szőrmezegéssel, galérral. Az ország egykor legrészletesebb fezekasságának, a debreceninek, a kihálása után csak Nádudvaron maradt fenn ez az ősi kézművestevékenység. A nádudvari síkált díszű feketeedények ma is nagy keresletnek örvendenek. Igaz, hogy ma már inkább díszedényként, mint használati edényként vásárolják őket. A városok életében oly nagy szerepet játszó ősi iparágak is kivestek már; nem készült se szűr, se bunda, de a rogyos szárú, oldalvarrott csizma is eltűnt már. Néhány mézeskalácsos ízű csak élénk az oly színes, gazdag múltat egy-egy megfogyatkozott vásáron.

A régmúlt helyébe új lép. Látszólag a Hajdúság mai népelete egyszerűbb, színtelenebb, mint a régi volt. Pedig csak arról van szó, hogy a változások korát éljük. A régi erősen eltűnően van, vagy már el is tűnt, az új azonban még csak részben alakult ki. Ennek a kialakulóban lévő újnak az az egyik fő jellemvonása, hogy egészségesebb lesz a korábbinál, nagyobb, kiterjedtebb terület népessége alkot majd azonos kultúrát, és sajátos hajdúsági kultúrjelenésekről még kevésbé beszélhetünk, mint eddig.

Testvérvárosaink küldöttei a Déri Múzeumban

Június 9-én *Jyväskylä*, augusztus 18-án *Klaipeda*, november 18-án pedig *Sumen* testvérvárosok küldöttsége látogatta meg a Déri Múzeumot.

Budapesti szocialista brigádok a Déri Múzeumban

Augusztus 14-én több budapesti szocialista brigád látogatta meg a Déri Múzeumot. A kiállításokat tárlatvezetések keretében tekintették meg.

Gondolatok az alföldi középkori falukutatásról

CSORBA CSABA

Az Alföld középkori történetének vizsgálatában központi szerepet kell játszania a falukutatásnak. Ugyanis országos tekintetben is meggondolandó, hogy a középkori népesség legalább 3/4 része falun, ill. falusias jellegű településen élt. A falvak arányszáma az Alföldön még nagyobb volt. A mezővárosok többnyire csak jogilag különültek el, településszerkezetileg, gazdasági berendezésüket tekintve nemigen különböztek a tulajdonképpeni falvaktól.

Sajnos, ennek ellenére sem országosan, sem alföldi viszonylatban nem beszélhetünk jelentőségéhez mért arányú és szervezetszerű kutatómunkáról.

Noha az eddig összegyűjtött írásos anyagot (okleveleket és elbeszélő forrásokat) sem aknázták ki, mégis egyre inkább a régészet kerül előtérbe, azért is, mert az írásos anyag száma gyakorlatilag nem csökkenhet, csak nőhet, ellenben a tárgyi anyag évről évre gyorsuló ütemben pusztul. Ezt már 1952-ben is világosan látta Méri István, aki már korábban, 1948-ban meghatározta azokat a feladatokat, amelyek ma is időszerűek, s amelyekből a közben eltelt negyedszázad alatt szinte nem valósítottunk meg semmit. Hiszen miről is van szó: 1. A meglévő anyag számbavétele, ellenőrzése, térképezése – e téren a kezdet kezdetén vagyunk. 2. Nagyobb területek felszíni bejárása, telephelyek megállapítása, oklevelés anyaggal egyeztetése – a most gyorsuló kutatás ugyan elismerésre méltó, de 1948 óta már a befejezéshez kellene közeledni, amiről távolról sem beszélhetünk. 3. Állandó gyűjtőhálózat kiépítése a nép körében – ez még ma is csak álom, a kivételek az elpusztult leletek számához mérten elenyészők. Iskolai oktatásunk (legalsótló a legfelső szintig) ehhez szinte semmivel nem járult hozzá, s a jelenlegi szintet figyelembe véve, valószínűleg még sokáig nem is fog. 4. Egyetemek és múzeumok együttműködése – sőt azóta egy harmadik komponens, az Akadémia Régészeti Intézete is feltűnt, hogy tovább bonyolítsa az „alszervezettségét”. Ahol van pénz, ott nincs ember, ahol van ember, ott nincs pénz – ez a mai képlet. 5. Olyan folyóirat kellene, mely mindenképp a középkori emlékek közlésének adna helyet – itt is tart még a defenzíva.

Sokak szemében – tetszetős kijelentések ellenére – a középkori régészet még ma is „szükséges rossz” és művelői szinte „megtürt páriák”. Tudományos folyóirataink a magyar nép eddigi Kárpát-medencei történetének felét kivevő időszakkal nemhogy felerészben, de még tizedrészben sem foglalkoznak.

6. A feladatok csak hiteles ásatásokkal oldhatók meg. Ezekben nincs hiány, csak éppen mind töredékek és esetlegesen helyüket tekintve, vagyis információk értékük – szigorú tudományos mérccével – erősen vitatható nagyságrendileg.

A középkorban a település formájára és gazdálkodás módjára meghatározó volt a földrajzi helyzet, tehát a kutatást célszerű tájegységenként tagolni. A „földrajzi Alföld” kb. 100 000 km², amelynek nagyjából a fele tartozik ma

Magyarországhoz. A helyzet az, hogy a határainkon túli és inneni kutatás nincs szinkronban, sőt az öllő egyre inkább széténylőben van. A kutatás területi beszűkülése szükségszerűen anakronizmusokhoz, kétes eredményekhez vezet. De ennek elemzése nem tartozik ránk, hiszen nem tudományos, hanem *politikai* kérdés.

Mielőtt az utóbbi évtizedekben kialakult helyzetet vázolnánk, tekintsünk vissza – néhány mondat erejéig – az 1945 előtti időszakra.

Néhány kifejezetten alföldi vonatkozást szeretnénk csak kihangsúlyozni, mert országos viszonylatban Méri István értékelései a mérvadóak és csak szószaporítás lenne azokhoz bármit is hozzáfűzni.

A múlt század monográfusai is felfigyeltek már az alföldi pusztafalvak nagy számára, s igyekeztek fekvésüket kinyomozni, térképen feltüntetni, nevüket az oklevelés adatokkal egyeztetni. Iskolapéldája ennek Hornyik: Kecskemét története.

A régészet külön tudománnyá fejlődésével azonban csak a templomok kiásására, felkutatására kezdtek ügyelni, maga a falu helye, ill. annak földtársa még olyan kiváló kutatók, mint a debreceni Zoltai Lajos, Sőregi János és mások szemében sem látszott fontosnak és egyáltalán szükségesnek.

Szabó Kálmán, Papp László Kecskemét környéki kutatásai jelentik a kivételt Leszli Andor muhi munkái mellett.

A templomok melletti temetőkből is csak keveset ástak meg a szükséges gondossággal, noha ma már Méri István által kidolgozott módszer ismeretében tudjuk, hogy milyen fontos ez is.

1945 után úgy tűnt, e téren is nagy megújulás kezdődik, de a lendületet kezdet hamar megakadt, rövidesen kiderült, hogy csodák nincsenek, s ez azóta is igaz.

Pedig olyan kedvező körülmények között dolgozhatott akkor a régész, amelyek már soha nem térnek vissza. Az intenzív mezőgazdasági művelés ma már pl. sehol sem teszi lehetővé azt, hogy csupán terepbejárások alapján megállapíthassuk egy-egy falu településszerkezetét. Marad az ásatás, bár nem egy esetben a mélyszántások miatt már ez sem hozhat eredményt. A légi fényképezés pedig állítólagos katonai megmondások miatt csak vágyálom lehet. Marad önzönvíz előtti módszerekkel a primitív földtúrás, ahol a leletekért való harcotól elvonja a figyelmet a munkához szükséges fillérekért való hajszá.

Ma az Alföld területén kilenc megyei múzeum, a Budapesti Történelmi Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum és a hozzá tartozó sárospataki múzeum osztozik. Ezeken kívül van vagy feltucatnyi intézmény, mely tényleges régészeti kutatásokat folytat (megyei hálózatba tartozó múzeumok, mint pl. Hajdúböszörmény, Baja, Hódmezővásárhely, Szentés stb.). De a tizenkét nagyobb intézmény közül, tulajdonképpen hat munkája csak részben és a tényleges tevékenységet nézve csak másodlagosan alföldi. Ezek a Magyar Nemzeti Múzeum, a Budapesti Történelmi Múzeum, a Pest megyei Múzeum, az egri múzeum, a miskolci múzeum és a sárospataki múzeum.

A megmaradó hat múzeumot nézzük elsősorban, melyek *kizárólag* Alföld-kutatással foglalkoznak minden tudományágban. A kecskeméti múzeum felszabadulás előtt gyűjtött gazdag anyaga jórészt elpusztult a II. világháborúban, s azt pótolni még részben sem sikerült. A szolnoki múzeum egyik legfiatalabb megyei múzeumunk, középkori anyaga elsősorban az 1960-as évektől kezdett el gyarapodni. Mellette viszont elsorvadt Jászberény, amely 1945 előtt e téren jelentős volt. Debrecen, Kecskemét és Szeged mellett egyik legnagyobb középkori kutatási központ volt, s ehhez képest visszafejlesztődött.

A 60-as évek második felétől kezdve azonban egyre határozottabb fejlődés mutatkozik. Nyiregyháza felszabadulás előtti anyaga szegényes, viszont az utóbbi évtizedben Szabolcs-Szatmár megye területén országos viszonylatban is döntő fontosságú és súlyú munkák kezdődtek. Békéscsaba múzeuma sem korábban, sem az utóbbi negyedszázadban nem végeztetett a megye területén említésre méltó középkori ásatásokat és gyűjtőmunkát. A Magyar Nemzeti Múzeum és az Akadémia Régészeti Intézete viszont évek óta jól szervezett munkát folytat. Szegeden 1945 előtt az egyetem régészeti intézete Budapest után az ország fő régészeti központja volt, ezután viszont jelentősége csökkent, bár Balint Alajos ásatásai révén a középkori kutatás sosem szűnhet.

Jelenleg a hat megye közül háromban dolgozik kifejezetten a középkorral foglalkozó régész, ami különösen akkor tűnik kevésnek, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt negyedszázad folyamán az alföldi múzeumok egy részében sokszor évekig egyáltalán nem dolgozott régész!

Az Alföld nagy részén nem történt még terepbejárás. Kivételt képez a Bodroghöz, Pest, Szolnok, Bács-Kiskun megye egyes részei. Nagyobb arányú munka Csongrád, Békés, Hajdú-Bihar megye területén folyt eddig. Így például Békésben készül a régészeti topográfia.

A történeti kutatások sem kielégítőek. Igaz ugyan, hogy az Árpád-korra vonatkozóan Györfy György Történeti földrajzának eddig megjelent első kötete igen nagy segítséget nyújt, de önmagában nem old meg mindent. Az egyetemi intézetekben (Debrecen, Szeged) nem folyik középkori falukutatás, ugyancsak a területi levéltárakban sem igen. A helynévgyűjtés helyzete eléggé áttekinthetetlen, de annyi biztos, még a kezdeteknél járunk. Nagyobb gyűjtések főleg Hajdú-Bihartól, Szabolcs-Szatmár és Csongrád megyéből ismeretesekek.

Középkori falukutatásaink 25 évét összefoglaló 1970 decemberben tartott előadásában Kovalovszki Júlia részletesen ismertette az alföldi munkák eredményeit is, így az általa elmondottakat szükségtelemnek tartjuk ismételn. Néhány dolgot szeretnénk kiemelni csak. Egyik az, hogy Méri István volt mind az Árpád-kori, mind a késő középkori ásatások beindítója Tiszalök-Rázomon, ill. Turkeve-Móricson. Fontosabbak még Nyársapát, Orosháza-Kardoskút, Szarvas, utóbb pedig Doboz-Hajdúirtás és Tiszaövrény.

Az Orosháza határában végzett terepbejárás plasztikusban mutatta a régészeti adatok szükségességét a történetiek mellett. Ugyanis az írásos források egyetlen települést sem említettek itt, viszont a terepbejárások 43 falunyomot eredményeztek.

A történettudomány eddigi eredményeinek legmagasabb szintű összefoglalását Szabó István két legutóbbi kötete jelenti (A magyar falurendszer kialakulása a X-XV. században. ill. A középkori magyar falu címmel).

A feladatokat számba véve magától értetődőnek látszik az, hogy a régészeti és történeti kutatásokat általánosságban és személyekre bontva is minél inkább közelebb kell hozni egymáshoz, a legszorosabb egységbe fogva. Sajnos, ennek sem a tárgyi, sem a személyi feltételei nincsenek meg. Nincs olyan tájékoztató intézetünk például, amely összpontosítaná az Alföld-kutatást.

Még mindig messze van az összefoglalások ideje ezen a téren azért, mert egyszerűen nincs mit összegezni, hiszen töredék jellegű részeredmények egymás mellé rakása, csak töredékét adhatja az egésznek is!

Az anyaggyűjtés stádiumában vagyunk mind történeti, mind régészeti téren. De az új munkálatok mellett időszerű lenne már egyszer az eddigieket is számba venni!

Adig nem érhetünk el eredményt, míg meghatározott elvek szerint nem készítünk távlati tervet, olyat, amely nem egyéni elképzeléseket tüntet

fel országos, ill. regionális tervként, hanem szigorúan magából a vizsgálálandó anyagból indul ki.

Igy a földrajzi fekvés szerinti falutípusok mindegyikéből több teljes feltárára van szükség. (Alföldi viszonylatban víz menti, száraz területen fekvő; és mocsáros települt falvakra gondolunk). Gazdasági tekintetben pedig városokhoz (nagyobb mezővárosokhoz is) közel, ill. távoli, fontosabb kereskedelmi utak mellett fekvő (rév, várn) és azoktól távol fekvő típusú falvak ásatásaira gondolunk. Birtokosok szemponyjából viszont egyházi és világi (királyi, ill. magánföldesúri) települések összehasonlítása lehet érdekes nemcsak történeti, tárgyi, topográfiai tekintetben is.

De a lényeg az, hogy lehetőleg az írásos forrásokban is bőven dokumentált településeknél végezzünk *tervatást!*

A korai okleveles említés önmagában még nem sokat jelent, ha azután hallgatnak az írásos források a településről. Egy birtokoszály alkalmával leirt falu képe viszont jó alkalom arra, hogy ásatás révén meggyőződhessünk arról, hogy illető időszakban ténylegesen milyen is volt, egyeznek-e a tárgyi és az írásos emlékek adatai.

Különösen fontosak lehetnek az egyes szolgáltató népek falvainak ásatásai, valamint a telepített falvak kutatásai, ugyanis előbbieket morfológiájára igen kevés az adatunk, és nem beszélve arról, hogy Árpád-kori gazdálkodásunk, iparunk történetére nyerhetünk vizsgálatokkal fontos adatokat.

A lényeg minden esetben az, hogy lehetőleg *teljesen* kell feltárunk az egyes településeket, a feldolgozás során közölve az összes kiasótt ház alaprajzát és az előkerült leletanyagot. Eppen utóbbi az, ami nagyrészt ismeretlen. Jelenleg meglévő középkori leletanyagunk háromnegyed része múzeumi raktárakban lappang. Az összehasonlításokra használható anyag olyan csekély, hogy közvetkezéseket csak a legnagyobb óvatossággal vonhatunk le.

A következő probléma az, hogy meg kell találnunk a középkori falvakból az újkori felé tartó átmenetet, megteremteni a régészet és a néprajz közötti szorosabb kapcsolatot. Ehhez segítené hozzá, ha pl. a XVIII. század végi katonai fölmérések térképes és írásos anyagát végre közreadnák. Különösen az egykori utak megismerése lehet jelentős, mint azt az Orosháza környéki terepbejárások tanúsítják. Tudniillik a középkori falvak mind a XVIII. századi utak mentén helyezkedtek el!

Néhány kivételtől eltekintve, az eddigi földrajzi kutatások az Alföldön csak igen kis mértékben segítettek elő a régészeti kutatásokat. A vizsábályozások ugyanis a középkoritól merőben eltérő képet teremtettek. A régi és a mai vízfolyások viszonyát feltüntető kis léptékű térképek viszont mind ez ideig nem készültek.

Fentiek mellett az Alföld kutatásában is az a döntő, hogy falukutatással foglalkozó régészeink száma nem mutat növekvő tendenciát, pedig a mai helyzet távolról sem kielégítő.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy évtizedek múlva hiába lesz elegendő pénz és ember, addig a mélyszántások az alföldi falvak döntő többségét annyira elpusztítják, hogy területükön *eredményes* régészeti feltárára már nem kerülhet sor.

Sajnos, középkori kutatásunkban aránytalanul nagymértékű ma a tempomok, kolostorok és várak kutatása. A *látványosabb* munkák mellett a falvakkal igen keveset törődnek.

Igy hiába hirdetjük azt, hogy a történelemben nem csupán az uralkodó osztályok életét kutatjuk, hanem elsősorban a széles néptömegek sorsának alakulását. A tettek és az eredmények mást mondanak.

Állandó kiállítás nyílt a nagykereki várban*

Kiss Imre, Hajdú-Bihar megye Tanácsa elnökhelyettese beszéde

Az Alföld középkori falvairól még ma is csak olyan keveset tudunk, hogy általánosítgatni eddigi ismereteinkből nemigen lehet. De addig ne is várjunk eredményt, míg a forráskiadás, a történeti földrajzi kutatások, a régészeti topográfia, a helynévgyűjtés stb. mind-mind külön vágányokon futnak, egymásról tudomást sem véve. Hogyan is lehetne komplex kutatás, mikor a történész, a régész, a régész pedig a történész kutatási eredményeit nem tudja sőt sok esetben nem is akarja hasznosítani.

Előadásunk elsősorban a gondokról, hiányosságokról szövegezt. Ez nem véletlen, hiszen az utóbbi időben jó összefoglalások jelentek meg középkori kutatásunk eddigi eredményeiről, felesleges lenne az azokban elmondottakat ismételtetnünk.

A problémák nemcsak alföldi, hanem sok vonatkozásban országos jellegűek. Az Alföld történetéről szót ejtő munkák tele vannak közhelyekkel, melyeknek nagy részéről a jövődől kutatás minden bizonnyal kimutatja, hogy felületesek megállapításai, a valósághoz vajmi kevés közülük van.

A középkori Magyarország területének közel egyharmadát kitevő táj kutatása pedig nem lehet közömbös a történettudomány számára. Készült az 1971 tavaszára tervezett pécsi tudományos ülésszakra. Szervezte a Dunántúli Tudományos Intézet.

Új muzeológus a Déri Múzeumban

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága 1971. szeptember 16-i hatállyal kinevezte muzeológusnak Lovas Mártont. Lovas Márton természettudományi muzeológus, előzőleg a pécsi Janus Pannonius Múzeum ermszettudományi osztályának volt a munkatársa. Kinevezésével hosszú idő után most kapott önálló gondozót a Déri Múzeum természettudományi gyűjteménye.

Gurzsav professzor a Déri Múzeumban

A mongol tudományos élet kimagasló alakja, Gurzsav professzor július 7-9. között Debrecenben tartózkodott. A Déri Múzeum szervezetét, munkáját tanulmányozta, kimondottan azzal a céllal, hogy a tapasztalatok alapján fejlessze a mongol múzeumügyet. Gurzsav professzor látogatása és tervei alapján lehetséges, hogy a mongol múzeumok és a Déri Múzeum között szorosabb kapcsolat létesül.

Derecskén tanácskoztak a földrajzinév-gyűjtők

Szeptember 29-én Derecskén színvonalas szakmai konferencia keretében találkoztak a földrajzinév-, helynévgyűjtők.

Külföldi kutatók a Déri Múzeumban

1971-ben is szép számmal látogatták meg külföldi kutatók a Déri Múzeumot. A sok kutató közül kiemeljük Pankova (prágai művészettörténész, augusztus 13-14.), Godlowska (krakkói régész, november 8.), Szmirnova (régész, a leningrádi Ermitage osztályvezetőjét, november 26.).

Kedves Elvtársak!

Örömmel teszek eleget a megtisztelő felkérésnek, hogy a nagykereki várkastélyban rendezett állandó kiállítást megnyissam.

Műemlékekben szegény vidékünkön minden, még oly töredékesen is megmaradt emlék drága, féltett kincs.

Ilyen a nagykereki várkastély is, amelyik napjainkra sok átalakítással, az erődítményjelleg teljes felszámolásával maradt csak fenn. Ez az épület a háború után már a pusztulás szélén állott. Mostani állapotában a műemlékekről gondoskodó állami és társadalmi szerveink, intézményeink felelősségteljes pártfogásának az eredménye...

Közel egy évtized óta nagy gonddal helyreállítva, célszerűen felhasználva tölt be különböző kulturális funkciókat, ugyanakkor alkotó része patriotizmusunknak, a hazafias nevelés ügyének, a múlt értékei megbecsülésére, megmentésére irányuló tevékenységünknek.

Nem állhatunk megindultság nélkül itt, ahonnan elindult 1604-ben – Bocskai István felkelésével – nemzeti függetlenségünket biztosító szabadságharcaink fényes sorozata. Nem állhatunk itt ezek között a szerény, egyszerű falak között tisztelettel nem gondolva Bocskai Istvánra, aki népén segítő, ezért hagyta oda a fényes prágai udvart, ezért a kis váracskaért, ezért a vidékért, a kizsákmányolt, nemzeti létben veszélyeztetett magyarságért.

Nem állhatunk itt meghatódottság nélkül – emlékezve öseinkre, a hajdúkra, erre a szertekőborló, hazájából kiülődött –, bárkinke a szolgálatába szegődő népre, akik itt ennek a várnak az ostromában szegődtek Bocskaihoz, álltak zászlaja alá, s váltak öntudatos magyarokká, a magyar nemzeti függetlenség s a társadalmi haladás ügyének harcosaivá.

Tisztelettel adózunk Bocskai Istvánnak azért is, mert hosszú századokra kihatóan, történelmünk egyik legnagyobb szociálpolitikai tettét hajtotta végre a hajdúk letelepítésével.

* * *

Tiszteletünk szerény jele ez a kiállítás is, amit a debreceni Déri Múzeum készített és most kerül bemutatásra. Kiállításunk egyaránt kitér a várépítmeny ismertetésére, Bocskai István alakjára, tevékenységének felidézésére és a hajdúk bemutatására.

Kicsi kiállítás ez – már csak terjedelménél fogva is –, szerény azokhoz a nagy, egész népünk életére kiható, innen elindult eseményekhez, személyiségekhez képest, akikről előbb szóltam. Azonban ezt kezdenek fogjuk fel és folytatására törekszünk.

* Elmondta 1971. május 5-én Nagykerékiben, az új állandó kiállítás megnyitójaként, az országos múzeumigazgatói értekezlet keretében.

Külön örömmre szolgál, hogy kiállításunkat az országos múzeumigazgatói értekezlet programjába iktatva nyithatjuk meg, hogy itt – hazánkban ezen a távoleső pontján – üdvözölhetjük múzeumügyünk felelős vezetőit. Ugy véljük, hogy nemzeti létünk, társadalmi fejlődésünk egy-egy kimagaslóan fontos helyén hasonló kiállításokkal szolgáljuk napjaink nagyon is aktuális ügyét, a hazafias nevelést, a szocialista patriotizmus fejlesztését.

Megvallom, nemcsak mint a Hajdú-Bihar megyei Tanács képviselője mondom ezt, állok itt, hanem úgyis, mint idevaló, itt született, nevelkedett ember; akit a várkastély, Bocskai egyénisége, a hajdúk küzdeldetei tisztelettel töltöttek el kora gyermekkorom óta.

Egyéni örömmnek is adok kifejezést akkor, amikor ezt a kiállítást megnyitom és köszönetet mondok mindazoknak, akik létrehozásában bármilyen módon részt vettek, közreműködtek.

Menyhárt József hetvenéves

Menyhárt József grafikus- és festőművész, a Déri Múzeum volt munkatársa hetvenéves. A 70. életév természetéből 1971. augusztus 24-én kiállítás nyílt a Déri Múzeumban. A nagy érdeklődéssel kísért kiállítást *Onosi László*, Debrecen városi Tanács művelődésügyi oszályának vezetője nyitotta meg.

Rácz Edit szobrászművész kiállítása

A Hajdú-Bihar megye több helységében bemutatott kiállítást 1971. szeptember 19-én nyitotta meg a Déri Múzeumban *dr. Julow Viktor* kandidátus, a Déri Múzeum volt munkatársa.

Kiállítás legújabb szerzeményekből

1971. szeptember 25-én nyitotta meg *dr. Dankó Imre* megyei múzeumigazgató azt a kiállítást, amit a Déri Múzeum legújabb grafikai és pasztell szerzeményeiből rendezett. A kiállításon *Senyei Oláh*, *Medgyessy, G. Szabó, Holló* stb. művek szerepeltek.

Kijev hős város című kiállítás a Déri Múzeumban

A Magyar–Szovjet Baráti Társaság és a Déri Múzeum közös rendezésében 1971. november 27-én nyílt meg a Kijev hős város című dokumentumkiállítás. A kiállítást *dr. Sütő Sándor* tanítóképző intézeti igazgató nyitotta meg.

„csak bujdosás volt életünk”

(Karcagi feljegyzések a XVII. század végéről)

BELLON TIBOR

Győrffy István a Nagyunsági krónikában is megírta a nagy futást, midőn a Bécs ostromára vonuló török seregek martalóc hordái végigpusztították az alföldi városokat, falvakat. Előlük csak kevés embernek sikerült elmenekülnie. Aki menteni akarta életét, annak örökösen futnia kellett. A történetírás feltárta ennek a kornak eseményeit, melynek visszhangja a szájhagyományban napjainkig elevenen él. Az elmúlt év néprajzi gyűjtőútján találtam olyan kéziratot, melyben a szemtanúk által elmondottakat rögzítették.

A XVIII. század közepén, mikor a Nagyunságba Mária Terézia jól megfontolt politikai célból katolikusokat akart telepíteni, nagy ellenállásba ütközött. A városok minden módon keresték e veszedelem elhárításának módját. Ebben az időszakban keletkeztek ezek a feljegyzések. A bennük levő hivatkozások, melyek a város protestáns jellegét emelik ki, a fentiek miatt kaptak ilyen hangsúlyt. Az irat eredetijét a református templom falába egy palackba rejtve építették be, melyben idős emberek elmondása alapján rögzítették ezen nehéz évtizedek eseményeit, amikor még a puszta emberj lét sem volt biztosított. Nemcsak Karcagra, de Bihar, Békés, Debrecen, Hajdúság vidékeire is elvezetnek ezek a feljegyzések. A benne szereplő emberek életútja szinte az egész Tiszántúlra kiterjed.

„... öreg Aggod János halála előtt mintegy 3 esztendővel t. i. 1765. esztendőben Juliusnak 26. napján ezeket beszélte minékünk. A Tökölly járáskor voltam 8 esztendő, közöttük nyaralóztam. Bihar vármegyében Tóti nevű helységben születtem mely faluban, mind kálvinista magyarok laktak, egy sem volt oláh hanem a pusztulás után ülték meg az Oláhok ha elpusztultunk. Onnan jöttem Sápra egy bátyámhoz ott laktam egy darabig. Onnan jöttem Nádudvarra ott Ökör Csordás voltam esztendeig. Onnan ide hoztak (t. i. Karcagra) kondásnak, a tatár rablás előtt 3 esztendővel ránk ütött a tatár én a disznókkal együtt a réten maradtam meg. Volt akkor itt Predikátor de nem tudom, hogy kinek hitták a jámbort, hanem azt is el vitte a Tatár. Mind kálvinisták laktak mint most, nem is hallottam, hogy más vallásúak laktak volna valaha.

Ezerhétszáz hatvanegyedik esztendőben Május hónapnak 26. napján eltemetett öreg Széles Pál ... szájából ezeket hallottuk: Születtem Derecskén, Bihar vármegyében, hol kálvinisták laktak, valamint most is, de Tökölly az Országot pusztította, azért Derecske elpusztult. Mi is Váncsod nevű faluba mentünk lakni az édes Atyámmal s édes Anyámmal a háborúság miatt. Akkor voltam 11 esztendő ott is mind kálvinisták laktak, mi is laktunk velek együtt mint egy 4 esztendeig. Azután megcsillapodván a háborúság, ismét vissza mentünk Derecskére. Onnét ismét az Apám, hogy még én is jobban kapaszkodtam, mentünk Földesre, onnét Nádudvarra, ott csak egy télen laktam és 18 gázdával együtt ide Karcagra jöttem. Akkor pedig a török Bécs alá

ment, és akkor voltam 12 esztendő. ... Arra is emlékszem, hogy a török Bécs alól vissza jöven, minden féle életet elrontott, ez a föld akkor pusztulásba volt. ... Mikor Harsányi Prédikátorunkat és Nagy Bálint Kapitányunkat az én apámmal és a néppel együtt a Török el vitte már három gyermekeim voltak. Mi pedig a templom kerítésiben megmaradtunk. Amint számba vették nagyját-apraját mintegy 800 embert vittek el. De az akkori Nótárius Ujfalu uram azt mondta kiltelt 700 személyre. Ezt a Nótáriust is elvitte a tatár, 30 évig raboskodott.

Ezerhét százötvenkilencedik esztendőben három az örökkévalóságra készülődő öregek u-m Szilágyi István, Ágoston Gergely, és Varga István tanúbizonyoságot tévén, tőlük ezeket hallottuk: ... Ágoston Gergely vagyok 86 esztendő, ha nem több. Ecegen születtem e világra. Akkor pusztulásba volt ez a föld, hogy Karaffa Debreczenbe kirozott, elfutottunk Ványára, Ványáról Komádiba. A sok tolvajok rajtaütöttek Komádira, minden juhainkat, marháinkat elhajtottuk, s azt hirdették azután, hogy a Töröktől nyerték. Egyszer neki ment a pogány s mind levágta őket. Aztán a víz közé Ványára vissza jöttünk. Ott megúván a hamis emberek miatt, Turra mentünk, a Tatár ránk jött. Ekkor mind Ványa mind Tur mind pedig az egész föld elpusztult. Szólnok felé szaladtunk, jut eszembe, hogy a hidra nem bocsátotta a Német a futottak, letaszgatta a hidról, aztán minden szekeret egy aranyért bocsátott által. Aztán Ceglédnél teletünk, onnan Nánásra jöttünk. Ott ha egy esztendeig laktunk, onnét jöttünk Karczagra. De akkor azután is csak bujdosás volt életünk."

A tizedik múzeumi hónap

Egyes szórványos elszigetelt kezdeményezéseket nem számítva az 1971. évi múzeumi hónap a tizedik. A jubileumi múzeumi hónap tárgyköre bővült és ennek megfelelően múzeumi és műemléki hónapról beszélünk. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet ezt a múzeumi hónapot a sárospataki múzeumokkal közös rendezvényként tartotta meg. A közös rendezvény kiállítások, előadások cseréjében, kirándulásokban stb. nyilvánult meg. A múzeumi hónapnak több kiemelkedő eseménye volt. Két műemléki emléktáblát helyeztünk el (Herpály, Hajdúdorog), öt műemléki kirándulást szerveztünk (Sárospatak, Bakonszeg-Herpály, Gyula, Vaja és Eger), négy műemléki filmbemutatót tartottunk. A sárospataki múzeumok önálló tudományos előadásorozat keretében mutatkoztak be, a debreceni múzeológusok pedig négy előadást tartottak Sárospatakon. Érdekes színfoltja volt a múzeumi hónapnak az, hogy a Hajdú-Bihar megyében éppen akkor rendezett Bolgár kultúra hete című rendezvénysorozatba erőteljesen bekapcsolódtak. Három bolgár kiállítást mutattunk be és ami a legfontosabb: a Déri Múzeum munkatársai önálló bolgár tudományos előadást rendeztek. A sok szép eredmény mellett egy szépség-hibája is volt a múzeumi hónapnak: a felújítás elhúzódása és be nem fejezése miatt nem tudtuk megrendezni a különben teljesen előkészített hajdúböszörményi állandó képzőművészeti kiállítást. Különben a múzeumi hónapra – hagyományosan – újabb kétpéldányos vándorkiállítást készítettünk; ezáltal természetudományit (Tájunk sajátos növényzete).

A múzeumi hónap keretében emlékeztünk meg *Mészáros Károlyról* szülő-helyén, Hajdúdorogon, születésének 150. évfordulója alkalmából. A már majd teljesen elfeledett *Mészáros Károly* jogtudós, író, a szabadságharc lelkes híve, a Kossuth rendelkezletére felállított haditudósító szervezet vezetője, a hajdúság egyik első történetírója volt.

A múzeumi hónap keretében alakult meg az *Alföld-kutató Munkaközösség*, amiről más helyen bővebben is szólnok.

„Patika a Napnál – Debreczenbenn”

BERTÓK LAJOS

Városunk főterén, a volt Piac utca 3. sz. a. házban nyitotta meg 1802-ben gyógyszerterét a debreceni születésű NAGY MIHÁLY, aki a bécsi egyetemen szerezte meg gyógyszerészi diplomáját. Az 1803. november 18-án megtartott patika-ellenőrzésről beszámoló főorvosi jelentés az előző (tehát 1802-es) esztendőt jelöli meg a megnyitás évének. NAGY Mihály 1823-ban bekövetkezett haláláig saját maga vezette patikáját. Egyesági örökösei nem lévén, oldalági rokoni javára a hatóság eladta az üzletet és egyéb vagyontárgyait. A patikát BEÖR László debreceni gyógyszerész vette meg és vezette 1858-ig, amikor átadta azt vejenek, MURAKÓZY Károlynak, 12 000 o. é. forintért. A tulajdonjog és vezetés a Murakózy család kezében maradt egészen 1911-ig. Attól kezdve elég gyakran változtak a gazdák. SAÁGHY Ferencné 1912-től 1918-ig, amikor vagy betegség, vagy anyagi romlás miatt kezelőt neveznek ki DÉNES Artúr személyében, aki még 1919-ben is vezeti a gyógyszerterét mint gondnok, a tulajdonos Általános Forgalmi Bank RT. megbízásából. A Bank 1920-ban BARDÁCH Dezsőnek adja el a patikát, aki azt 1929-ig bírja, amikor is továbbadja TOLVAI Dezsőnek, akiről 1931-ben TOLVAI Imréről száll át a tulajdonjog, míg az ő tulajdonjogát a negyvenes évek végén foganasított államosítás meg nem szünteti. Ezzel vége is a patika történetének, mert az átszervezés a teljes megszüntetést eredményezte. Majdnem másfélszázadig állott fenn, egy-két év kieséssel mindig egyazon helyen.

A gyógyszerterét történetére vonatkozó régibb adatokat RÓTHSCHNEK V. Emil „A Debreczen-Bihar megyei Gyógyszerész-Testület és az Általános Magyar Gyógyszerészegylet III. kerület IV. járás gyógyszerterái, testülete és egyletének története alapításuk óta” c., Debreczenben 1882-ben megjelent műve 125–126. lapjairól vettem. BARADLAY János-BÁRSONYI Elemér: A magyarországi gyógyszerészet története az ősidőktől a mai napig. 1–2. köt. is foglalkozik a kérdéssel (2. köt. 335. l.), de semmi újat nem mond, csak a RÓTHSCHNEK-féle adatokat használja fel.

A mellékelt képillesztráció fényképmásolata annak a réznyomatú ex librisnek, amelyet NAGY Mihály, a Nap gyógyszerterét egykori alapítója és 22 évig tulajdonosa egyik könyvébe beragasztott. MARTONFALVI György Szent históriája ez a könyv. (Debreczen, 1681. Rosnyai János ny.)

A Debreceni Egyetemi Könyvtár tulajdonosa ma. Könyvtári jelzete: 701 256. Közvetlen előző tulajdonosa id. RÉVÉSZ Imre volt, akihez 1855-ben jutott a Révész s. k. bejegyzése szerint. Mai helyére 1933-ban került, amikor a Révész-könyvtár egy jelentős részét az unoka, dr. RÉVÉSZ Imre eladta a könyvtárnak.

A könyv eredetileg 1804-ben juthatott NAGY Mihály birtokába. Az előzék-lapon beirt NM: 1804 ezt látszik igazolni. A könyvjegy beragasztása később történhetett, s talán nem is ex librisnek készült, hanem inkább patikai célokat szolgáló, valamilyen nyomtatvány cégjelző részének. Erre mutat az eredeti beragasztott példány erősen körünyirt volta. Az ismeretlen rajzoló

eléggé hangulatos képet alakított ki sikerült ábrázolásával. A koszorúba helyezett virágos mezőt és a sugarait dúsán szétsugárzó napot harmonikusan zárja be a felső és alsó szalagra írt „Patika a Napnál – Debrecenben” szöveg és a felső szalag feletti virágfüzérbe helyezett NM betűpár.

A Déri Múzeum munkatársai Bulgáriában

Szeptember második felében *G. Kapusi Erzsébet* és *Módy György*, november első felében pedig *dr. Dankó Imre* két-két hetes tanulmányúton voltak Bulgáriában. *G. Kapusi Erzsébet* a bolgár munkásmozgalom történetét, *Módy György* a Kossuth-emigráció művelődéstörténeti hatását, *dr. Dankó Imre* pedig a bolgári népi építészetet, valamint a balkáni népi árucserét tanulmányozta.

Kardos Pál halálára

TÓTH ENDRE

Amikor beszélt s vitatkozott: egy nagy irodalmi korszak atmoszféráját éreztük a közelében. Származás, hajlam, hivatás, környezet: mind-mind az irodalomra predestináltak. Apja a pátriárka korban mártírként elpusztult Kardos Albert volt, a Gyulai Pál eszményeit valló irodalomtörténész, Tóth Árpád tanára, Oláh Gábor kitartó pártfogója. S ő maga a debreceni Kollégium növendéke, annak a „nagy osztálynak” egyik tanulója, amely Szabó Lőrincet és Gulyás Pált, Törő Imrét és Bay Zoltánt indította el a költészet és a tudomány magas régiói felé. 1919-ben Babits előadásait hallgatta a pesti egyetemen, s a forradalom bukása után hazatért Debrecenbe, tanárként és kritikusként szolgálva a magyar literatúrát.

Néhány év múlva Debrecenben Kardos László, Juhász Géza és Gulyás Pál oldalán megalapította az ország első Ady Társaságát, bátran hirdetve az ellenforradalmi hatalommal szemben a szellem szabadságát, a haladás gondolatát, a magas színvonalú irodalom és művészet egyedüli létjogosultságát.

Radikális polgárból vált meggyőződéses szocialistává, s a l' art pour l' art elvétől fokozatosan jutott el a szocialista realizmushoz. Világpolgár tudott lenni, s egyszerre – debreceni lokálpatrióta. Latinból, héberből, németből,

franciából, oroszból fordított, rajongott a klasszikusokért és a felvilágosodás nagyjairól, de – amikor egy régen elfelejtett debreceni költőre emlékezünk – kiderült, hogy közülünk egyedül ő tudott fejből citálni azonnal négy-öt verset. Bámultuk hihetetlen tudását, sokoldalú tájékozottságát és káprázatos memóriáját. Élő enciklopédia volt, sőt többet tudott az írott lexikonoknál, mert ő olyan intim emberi momentumokat is megőrzött írókról, tudósról, közéleti személyekről, amelyeket illetl kifejezteni. Előfordult, hogy pontos ismereteivel telefonon eldöntött olyan kérdéseket, amelyekről előzőleg órákon át vitatkoztunk. De amikor tanulmányait, esszéit, kritikáit, emlékezéseit írta: nem az adatok tömegével untatta olvasóit, hanem élvezetes stílusával, szenvedélyes eszmeiségével, szellemes és elegáns írásművészetével nyugozta le.

Ismert és számon tartott mindenkit a régi és a mai Debrecenben, aki a közművelődés, az irodalom vagy a művészet terén bármilyen munkát végzett. Hagyományossá vált, böles hozzászólásaival számos olyan vitát indított el, mely az ő kezdeményezése nélkül hamvába halt volna. Nem ismert fáradtságot: ha egészségi állapota megengedte, minden fontos kulturális eseményen megjelent. Érdeklődött a mások munkája iránt, mindig kiállt az értékek védelmében. Fiatal költők első kötetéről rendezett vitákon hasznosan és érdemben szolgált fel.

Nem most van az alkalma annak, hogy széles körű irodalomtörténeti és kritikai munkásságát szerbe-számba szedjük és méltassuk. A Nyugatban, a Pandorában, a Válaszban, a Csillagban, az Irodalomtörténetben, a Nagyvilágban, az Alföldben, évkönyvekben és napilapokban megjelent írásai sok kőtetet tennének ki. Nagyobb terjedelmű, önálló munkái közül csak az úttörő érdemű, adatgazdag Nagy Lajos-monográfiát, a rövidségében is teljes Fagyjev-életrajzot, az általa szerkesztett Nagy Zoltán-kötetet, s a Hviezdoszláv válogatott verseskötetét emeljük ki. A Möricz Zsigmondra vonatkozó irodalmat a Magoss Olgához szóló levelek kritikai kiadásával gazdagította. Évekig tartó munkával befejezte eredeti kutatásokon alapuló, új szempontú Babits-tanulmánykötetét, de megjelenését már nem érthette meg. Utolsó éveiben Tóth Árpád összes műveinek kritikai kiadásában működött közre. Halála az egész magyar irodalom, s az irodalomtörténet-írás súlyos vesztesége, Debrecen szellemi életének pedig szinte kiheverhetetlen csapása.

Juhász Géza-emlékest a Déri Múzeumban

1971. november 15-én az Írószövetség debreceni csoportja a Déri Múzeum előadótermében Juhász Géza-emlékest rendezett.

Húszéves a Túrkevei Múzeum

Az Alföld egyik legfiatalabb és szerény körülményei ellenére is szépen fejlődő múzeuma a Túrkevei Múzeum. Fennállása huszadik évfordulója alkalmából emlékkönyvet ad ki. Az emlékkönyvet a múzeum alapítója, dr. Dankó Imre szerkeszti és a debreceni Alföldi Nyomda készíti.

A szerencsi és tarcali hajdúk kiváltságlevele 1609. június 1.

BENDA KÁLMÁN

Hajdúböszörmény város kiadásában nemrég jelent meg Szendrey István munkája (*Hajdú-szabadságlevelek. Debrecen, 1971.*), mely 180 hajdúknak adott fejedelmi és magánföldesúri kiváltságlevél szövegét adja közre, köztük számos lejelet, amely eddig ismeretlen volt a történeti irodalomban. Ez a kiadvány nélkülözhetetlen forrása lesz mindazoknak, akik a hajdúság történetével foglalkoznak.

Ehhez a nagyszabású gyűjteményhez most egy kiegészítéssel járunk hozzá, amikor közreadjuk Rákóczi Zsigmond fejedelem özvegye, Telegdy Borbála és három fia: György (a későbbi fejedelem), Zsigmond és Pál (a későbbi országbíró) 1609. június 1-én Makovicán kelt patensét, melyben a szerencsi és a tarcali hajdúknak ad a katonai szolgálat fejében a jobbágyi szolgáltatások alól mentességet.

A kiváltságlevél eredetije nem maradt ránk, legalábbis mindaddig nem került elő, de két egykorú másolatát ismerjük, mindkettőt a Magyar Királyi Kamara levéltára őrizte meg. Jelzetük: Magyar Országos Levéltár. Neo-regestrata acta. E-156, Fasc. 718, No. 48. Közlésünkben a teljes szöveget adjuk. A családneveket betűhíven közöljük, egyébként a szöveg helyesírását a mai ortográfiai szabályoknak megfelelően ártituk.

Mi az néhai tekéntetés és nagyságos Rákocz Zsigmond uram megmaradt özvegye, Thelegdi Borbála és árva fiai, Rakoczj György, Rakoczi Zsigmond és Rakoci Pál, adjuk emlékeztetre az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, hogy tanálának meg bennünket Szerencsen és Tarcalon lakozó hajdú vitézek, hadnagyok Mikola Miklós uram által, könyörögven azon, hogy szabadságok felől bizonyosbak lehetnének, adnánk nekik pccsiten leve-lünkét arról; mely levelünk mellett szabadságokban megmaradhatnának, senkitől szoktalan dolgokkal meg ne bántatnának, és hogy ők is az mi határunkon dézma-adatlan szánthatnának, vethetnének, kaszálnak, egyébképpen is semmiben meg ne bántatnának. Mi is azért megtekéntvén külömb külömb dolgainkban, üdőkben és helyekben hozzánk mutatott hű szolgál-jokat, melyre ennekutána is hűséggel igirik és kötik magokat, adtunk, engedünk szabadságot nekik az mi jöszálgokban mindaddig, miglen mine-künk és maradékinknak magok avagy maradékjog ezen hűséggel szólnának, az mint magok felől igirik, kötik magokat, és az mi nevünkét viselik, tőlünk hallgatnak, hogy mind ő magok, mind maradékjok mindennemű paraszti szolgálattal, szerjástól, valamikkel minekünk tartoznának, vagy maradékinknak tartoznának, szabadosok, őrsek legyenek. Bor, búza és egyéb veteménből semmiből semmi dézmat ne adgyanak, mindenféle adófizetésből, mellyel nekünk tartoznának, hasonlóképpen szabadosok legyenek. Szántó-földeket, réteket, határunkban valamelyeket közében intizettünk, adunk és adatunk, azokat szabadoson tartásák, kaszálják, minden azokból illendő jövedelmet nekik megengedvén megengedünk. Ilyen okkal és móddal pedig,

Az esztétikum és egészség kapcsolata az urbanizációs folyamatban

DANKÓ IMRE

Tisztelt Tudományos Ülésszak!

Talán messziről indítottunk hat tanácskozásunk, ha előadásom címét nézzük: az esztétikum és az egészség kapcsolata az urbanizációs folyamatban. Pedig nem arról van szó, hanem azt jelzi, hogy egyrészt egész tanácskozásunk elvi alapvetése kíván lenni, másrészt pedig utalni akar bizonyos korábbi vonatkozásokra, kapcsolatokra. Mindenekelőtt a múlt évi *Urbanizálódás és virágkultusz* című tudományos ülésszakunkra, illetőleg annak eredményeire. Az elvi alapvetés a későbbiek során nyer kifejtést, ellenben a múlt évi tudományos ülésszak eredményeiről itt kell, hogy szó essék. Közülük mindössze egyre kívánom a figyelmet felhívni. Nevezetesen arra, hogy fórum teremtődött az urbanizáció és nem kimondottan gyakorlati vonatkozásainak országos szintű megbeszélésére. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy bár ezek a megbeszélések sok vonatkozásban nagyon is gyakorlati tárgyakról folytak és folynak, elsősorban nem gyakorlati célúak. Már csak természetükből következőleg sem lehetnek azok, mert nincsen tanácskozásunknak közvetlen hatásköre. Mindössze tájékoztatni kíván és formálni kívánja a közvéleményt ezekről a lényeges, mondhatni, korunk égető kérdéseiről. Abban bízva, hogy a kellően informált közvélemény majd megtéti a szükséges lépéseket, intézkedéseket az arra hivatottakkal, a közélet hivatalos szerveivel, és ezért tudományos ülésszakunkat és minden más, hasonló tanácskozást, megbeszélést hasznosnak, a közjón munkálódó tevékenységnek kell minősítenünk.

Tisztelt Tudományos Ülésszak!

Az urbanizáció korunk központi problémája. Műdjainak, természetének vizsgálata számtalan szervezet, intézmény, mozgalom létesült és dolgozik, a legkisebbektől az egész világ idevonatkozó problémáit összefogni hivatott ENSZ-szervekig. Ezek a szervezetek, intézmények a legkülönfélébb szempontokból, célokkal vizsgálják az urbanizációs folyamatokat és igyekeznek odaadni, hogy az urbanizálódás zökkenőmentes legyen, másrészt, hogy mind-azt a káros mozzanatot, ami az urbanizálódással jár, csökkentésük, illetőleg lehetőleg kiküszöböljék. Ezen intézmények tevékenységének alapja az, hogy az urbanizálódással sok probléma vetődik fel, sok kimondottan káros tényező mutatkozik. Ezeknek a problémáknak a megoldása, a káros tényezők kiiktatása olyan lényeges feladat, olyan széles körű és egyben mély gazdasági, társadalmi összetevő, hogy összességükben korunk alapvető, az összemérésre kiható, a jövő gazdasági és társadalmi életét alapvetően meghatározó tevékenységgé fejlődött. Ezekhez a távlatokhoz mérve a mi tanácskozásunk igazán kicsi, mindenképpen szerény, de egyben megint csak lényeges: a maga korlátaival, a maga szerénységével is a korszerű, a világ közvéleményét élenként foglalkoztató, nagyon is aktuális kérdéshez nyúl, tehát időseim feladatvállalás.

hogy valamikor mely időben és valahon az szükség kívánja és kívánjuk, ellenségünk ellen mellettünk fejenként felül, házainkat, jószágainkat ótal-mazni tartozzanak mindenkor. Mind minékünk, mind maradéknak tisztességes, illendő szerekkel hogy legyenek, kívánjuk. [Ha] táborban kiszál-lások lenne, miglen táborban lesznek, addig méltó, illendő fizetéseket mi is megadgyuk, amikor az szükség kívánja. Ez mellett messzére és hamar való levélhordozással, egyéb illendő szolgálattal is tartozzanak postasággal: (a) levelek elvitelében méltó, illendő költséget is adunk és adatunk nekik. Me-lyekre hogy hívek, igazak lesznek, hozzánk és maradéknakhoz, hittel legye-nek kötelesek és leveleket is adgyák róla, ezt is hozzá tévén, hogy valamelik közülök oly szennyvedhetetlen dolgot, kárt, vételt cselekednek, az hadnagyok tartoznak megfogni, törvént tenni, illendő büntetéssel megbüntetni. Ha pedig valamelik főnekek nem tetszenék az törvén, mi személyünk, avagy utánunk való gondviselőink, tisztartóink eleiben hozhassák, appellálhassák, azok is törvén szerént meglátván, mind egy félnek, mind másnak igazat szolgál-tassanak. Az ki pengi közülök megfogatna hadnagyok, avagy más rendbeliek, éjjel [ha] az tömlőben nem hálna, egy pint borral tartozzanak porkolábunk-nak, avagy tömlőcartóinknak; ha pengi ott lenne hálása, negyven pénzzel tartozzék. Hadgyuk azért az mi tisztartóinknak, gondviselőinknek, hogy mindenkor minden időben az mi hozzájuk mutatott ígirt, megadott jóakar-tunkhoz tartásák magokat ennekutána, [azokat,] az kik mi nevünk alatt lesz-nek és levelekben magokat mi alánek beiratják, semminemő illetlen, szokat-lan, mód nélkül való dolgokkal meg ne bántsák, háborítsák, se illessék őket. Nec secus facturi harum nostrarum vigore et testimonio literarum me-diantis. Datum in arce Makovica, feria secunda proxima post festum Ascensionis Domini et Salvatoris nostri, anno recuperato salutis 1609.

Az Alföld-kutató Munkaközösség megalakulása

Jelentős eseménye volt október 30-án múzeumi hónapunknak az *Alföld-kutató Munkaközösség* megalakulása. A munkaközösség tömörítési szereténe mindazokat, akik a legkülönbözőbb tudományágak keretében az Alföld kér-déseivel foglalkoznak. Végső célként egy, a Magyar Tudományos Akadémia pécsi *Dunántúli Tudományos Intézetéhez* hasonló tájékatási tudományos in-tézet kialakítása lebeg előttünk. Most azonban, ahogy az az alakuló ülésen is megfogalmazódott, a kezdeményezés viszonyai között, feltételek hiányában önkéntes munkával, társadalmi tevékenységként az alapokat kívánjuk csak lerakni.

Az Alföld-kutató Munkaközösség két osztályban (természettudományi és társadalomtudományi) húsz-húsz, összesen negyven taggal, valamint egy négy-tagú vezetőséggel kezdi meg munkáját. A tagok mellett, akik önkéntes vál-lalásként kötelesek a munkaközösség számára dolgozni, kutató és feldolgozó-munkát végezni, a munkaközösség mindenki munkájára számot tart, mint külső munkatársára. A külső munkatársak számára *lehetőség* és nem kötele-ség az önkéntes társadalmi munka.

Az Alföld-kutató Munkaközösség tagjai és munkatársai munkáit évkönyv-ben, illetve füzetorozatban kívánja az alföldi megyék, városok támogatásával megjelentetni. Ezenkívül évente legalább két felolvasó ülést tart az Alföld más és más városában.

Az urbanizálódás mindenképpen eltávolodás a természettől, a természetes állapotoktól. Ebben az egyszerű, de legáltalánosabbnak vehető meghatározásban az is benne van, hogy urbanizálódás nemcsak napjainkban van, hanem réges-régen is volt, mindattól az időponttól kezdve ismert folyamat, amióta az ember, illetve helyesebben egyes emberi csoportok, kisebb-nagyobb közösségek eltávolodtak a természettől, a természetes viszonyokat mesterségesekkel váltották fel. Természetesen más az ókori és más korunk urbanizációja. Az ókorban, ha nagymértékben el is tértek a természetes viszonyoktól, mégiscsak jobban, sokkal inkább bent maradtak a természet keretein belül, mint ma, amikor a civilizáció legkülönfelebb vívmányai általánosan elterjedtek, a tudomány és technika megvívta a maga forradalmát és az emberiség egészét inkább egy mesterséges, az ember által teremtett környezetbe helyezte, mintsem a természetes, jóllehet esetleg átalakított helyzetébe hagyta. Jól illusztrálja mindezt egy ókori és egy mai város összehasonlítása. Az ókori város, ha különben a mesterséges környezet fogalmát teljes mértékben ki is meríti, összetevő elemeiben a bolygatatlan természet, a természetes körülményekhez kötött. Míg a ma városra merőben, tehát összetevőiben, elemeiben is mesterséges.

A természet élő organizmus, örökös körforgás, kiegyensúlyozott egész. Legfőbb jellemzője a harmónia, az összhang, ami viszont a legfontosabb esztétikai kritérium is. Minthogy a természet, beleértve a maga talán nem kedvelt részleteit is, harmonikus, a természet a maga egészében szép is. Az esztétika három kritériuma kölcsönös előfeltétele egymásnak és így, ha a természet szép, akkor jó is és igaz is. A művészetet mindenkor problémája, hogy ezt a három kritériumot, tehát a szépet, a jót, az igazat, vagyis a természet, azaz az élet valóságát kifejezze a maga sajátos eszközeivel, módján. Nem egyszerű és könnyű dolog ez, mert ezek a kritériumok, ha önmagukban állandóak is, tartalmukat tekintve az egyes korok gazdasági és társadalmi viszonyainak megfelelően módosulnak. De mindjárt hozzá is tehetjük, hogy minden módosulás mellett vagy még inkább ellenére a természetben, azaz az élet egészében adott harmónia vagy legalább a harmóniára való törekvés állandó marad és maradt is, afféle *modell*, amihez hol ösztönösen, hol pedig tudatosan nemcsak hasonlítani akarnak kifejezési törekvéseink, hanem azonosulni is kívánnak vele.

Korunk a gazdasági és társadalmi fejlődés egy bizonyos rendkívül hosszú és differenciált folyamata után, igen összetett. Ez ezek a kérdések közel sem olyan egyszerűek, mint ahogy azt a fentiekben összefoglalni igyekeztem. Hogy mennyire így van, annak igazolására csak a különféle nagy kifejezési áramlatok egymást váltó, egymásba folyó folyamataira utalok. A rokokó jártékosság éppúgy az élet egészét kívánta kifejezni, mint a vaskos naturalizmus; mondjuk azt, hogy mindkettő és mind-mind a többi is, eredménytelenül vagy legjobb esetben is csak részeredményekkel? Ami végeredményben nem sikerült a művészeteknek, az nem sikerült a tudományoknak sem. Hiába ismerik a természettudományok mai és múltbeli életünk minden részletének komponensét, az emberiség mindig megújuló, újabb és újabb problémákkal bővülő kérdéseiben nem tudtak egyértelmű, végleges megoldást adni. Hasonlóképpen a társadalomtudományok sem, jóllehet, a természettudományokhoz hasonlóan sok-sok adatot, ismeretanyagot tártak föl, sőt rendszereztek is. Tárgyunk szempontjából legfontosabb tudományág, a *szociológia* például, a legapróbb részleteiben ismeri az urbanizáció folyamatát, a vele kapcsolatosan felmerülő és felmerülhető kérdéseket, sőt a felvetődő kérdések elméleti megoldására is vállalkozik; mégis az alapvető kérdésekben nem hatékony. A történelmi dialektika ellentmondás ellentmondást teremtő tana érvényesül ebben a kérdésben, s bizonyára nem fogalmazok helytelenül, ha ebben a

rendkívül összetett kérdésben az angolszi természet dialektikájára utalok. Visszatérve kiindulópontunkhoz, tudniillik az esztétika három alapkritériumához; a széphez, a jóhoz és az igazhoz, azt is elmondhatjuk, hogy a három alapkritérium kölcsönös előfeltételezettsége adta harmónia *egészséget* is jelent. Nem lehet számunkra közömbös, hogy a legkézenfekvőbb egészséget, a *test békéjét*, az esztétikai és a filozófiai tudományokban oly jártas görögök így magyarázták. Az egészség nem más, mint a test harmóniája, és ha ez a harmónia bármi okból megbomlik, áll elő, jelentkezik a betegség.

Távol álljon tőlem, hogy a modern urbanizáció kérdéseinek megoldásában az előbb elmondottak alapján következtetéseket látszó, romantikus, *vissza a természethez* jelszót hangoztassam. Ennek a jelszónak a felvetése tudományos ülésszakunk lényegével, a tudományossággal van éppen a legélesebb ellentétben. Merőben tudománytalan ugyanis korunk gazdasági és társadalmi viszonyai között a *vissza a természethez* jelszót hangoztatni. Ugyanis az emberiség hosszú fejlődése során a mesterséges világ olyan egységét építette ki maga köré, hogy az ma már ugyanúgy nem nélkülözhető, mint a természet. Ebből a maga teremtette mesterséges világból egyes excentrikus lényeknek lehetséges talán kivonulniuk, de csoportoknak, tömegeknek nem. Sőt, annak a néhány excentrikusnak is csak a társadalmi segítségével lehet. Jó példa ennek megvilágítására a nyugati *hippimozgalom*, amely többek között „a vissza a természetbe” elvet is vallja. Igen ám, de hol és hogyan? Ebben a világban, ebben a társadalomban és ha az adott gazdasági, társadalmi körülményeknek nem is minden vonatkozását használják ki, élik; de egy bizonyos *részét* szükségszerűen igen.

Az urbanizáció és egészség kapcsolata nem „a vissza a természetbe” elvben realizálható. Hanem abban a szükségszerű összhangban, amit a fentebb elmondottak alapján az esztétikum és egészség relációjáról mondtunk. Az esztétikum és egészség kapcsolatát természetesen relatíven és dialektikusan kell felfognunk és alkalmaznunk. Körülbelül így:

Az urbanizáció szükséges, megállítani nem lehet, hanem nem is szabad. Fel kell ismernünk, hogy az urbanizáció éppen korunk központi gazdasági és társadalmi feladata, s mint ilyen, feltartozhatatlan. Ellenben úgy kell megvalósítani, hogy az esztétikum szempontjai ne szenvedjenek kárt, azaz következtetéseinkhez visszanyúlva úgy, hogy az az élet egészét szem előtt tartó, vagyis *egészséges* legyen.

Így jutottunk el – remélhetőleg helyes következtetési sort befutva – az esztétikum és az egészség kapcsolatahoz, a modern urbanizációs folyamatokhoz. Elvi alapvetésünkkel egyúttal azt is szeretnénk volna bizonyítani, hogy ez a kapcsolat nem egyszerű és olcsó megoldásokat követel, holmi parkosítást, virágtalakat kihelyezést stb., hanem annál sokkal többet és ami lényegesebb; sokkal összetettebb feladatokat, nem kevesebbet, mint a modern élet harmóniájának megteremtését.

Ezekfelé a kérdés nagyságához képest olcsó, és végeredményben nem kellően hatásos intézkedések irányába különben is több lépést is tettünk. Még-hozzá nem is ma, napjainkban, hanem már korábban. Sok városunkban ismeretes volt például szépészeti vagy hasonló nevek alatt működő bizottság, amiknek a tevékenysége egy-egy szobor elhelyezésében, parkirozási kérdések eldöntésében stb. kimerült. De – jellemzően – odáig már nem szélesedett, hogy kapcsolatot találtak volna saját tevékenységük, feladatuk és mondjuk az egészségügy között.

A felvázolt elvi kapcsolat alapján, modern urbanizációs gondjaink között is az általánosból kell kiindulnunk. Ebben az általánosban kifejeződik a korábban emlegetett harmónia is. Elfogadhatjuk általános tételként például

azt, hogy a szemét, a hulladék nem szép és egyben nem is egészséges. Ehhez az egyszerű, talán túl általános hasonlathoz nyúlva bizonyára leszögezhetjük, hogy ez a kapcsolat minden esetben azonos, állandó és megállapíthatjuk, hogy a ma városában is mindaz, ami nem szép, az nem is egészséges, hanem egészségtelen. A közvéleményben rokonszenvesebb az a küzdelem, ami az egészség biztosításáért folyik, és sajnálatosan kevésbé népszerű az esztétikai célokért folyó. Ez a sajnálatos, tájékozatlanságon alapuló közvéleménybeli helyzet azt teszi szükségessé, hogy a fogalmakat tisztázzuk, és esetlegesen propagandaeszközökkel is világítsuk meg az esztétikum és az egészség szoros kapcsolatát még az urbanizációs folyamatokban is. Ez a fogalmi tisztázás elvezethet odáig, hogy erre a kapcsolatra vonatkoztatva végső leszűkítésben elmondhatjuk, hogy az esztétikum, a forma és az egészség a tartalom. A forma és a tartalom közötti dialektikus összefüggés magyarázhatja meg legtartalmasabban azt a törekvésünket, hogy az urbanizációs folyamatokban, az esztétikum szempontjainak érvényesítése által az egészségügyet kívánjuk szolgálni.

Tanácskozásunk ezt a tételt az egészségügy, a városépítést, városrendezés, illetőleg az erdészet, kertészet szakmai megvilágításában hivatott tárgyalni. Ez az összefoglaló bevezető előadás mindössze azt kívánta bizonyítani, hogy az esztétikum és az egészség nem különálló, hanem nagyon is összetartozó fogalmak, amelyek érvénye az urbanizációs folyamatokban is megvan.

Tanácskozásunk szakmai előadásai nyilván nem ezt a tételt hivatottak igazolni, hanem a szakterületnek megfelelően fognak beszámolni egyrészt a status praesensről, másrészt a tennivalókról, mégpedig az urbanizáció egy középponti kérdéshez, a levegőszennyezettség kérdéséhez kapcsolódóan.

Az elmondottak után nyilván nem kíván további kifejtést, magyarázatot, hogy a debreceni virágkarnevalok nem pusztán vidám, színpompás felvonulások, hanem – ahogy azt különben tanácskozásunk egyik előadása majd kifejti – az esztétikum és egészség kapcsolatának sajátos várospolitikai kifejezője. Mondhatnánk azt is, hogy propaganda mindannak a jó, hasznos és szükséges ügynek az érdekében, amit részben a múlt évi tudományos ülésszakunkon, a földterületek hasznossága, részben ezen a mostanin pedig a levegőszennyezettség vonatkozásában, és a tervezett következőkben a legkülönbözőbb vonatkozásokra tekintettel, szóvá tettünk, illetve szóvá teszünk.

Szombathely város levegőjének szennyezettsége

SZABÓ LÁSZLÓNÉ

Az igények természetes növekedése, a városokban megtalálható jobb munkalehetőségek folytán ismeretes, hogy a lakosság egyre inkább városokba tömörül. A tömörüléssel együtt jár egy sereg urbanisztikai probléma, köztük leglényegesebb az ipari és háztartási tüzelések, valamint a gépjárműforgalom okozta légszennyeződés.

A nagy városok szennyezett levegőjének egészségkárosító és gazdasági kihatásairól szerte a világon írnak és beszélnek. Az egyre növekvő, levegőt szennyező anyagot ma már a levegőtisztasági rendeletek sem képesek csökkenteni, és földünk nagyvárosaiban a fűtési időszakban a szakemberek állandó „smog-veszéllyel” számolnak.

Magyarországon 1950-ig – Budapest kivételével – nem tulajdonítottunk túl nagy jelentőséget városaink levegőszennyeződésének. Vidéki városaink első, tájékoztató jellegű vizsgálatait azonban ettől az időtől kezdve egyre több megdöbbentő eredményre mutattak rá, és egyre több helyen kezdenek hozzá városok és ipartelepek légszennyeződésének felméréséhez.

A Vas megyei KOJAL a megyeszékhely légszennyeződésének vizsgálatait 1966 decemberében kezdte el. A munkába való bekapcsolódás a KOJAL-ban nem felsőbb utasításra, hanem Szombathely város levegőszennyeződésének felmérése érdekében, *spontán* történt.

A városi légszennyeződést befolyásoló legfontosabb tényezőket a következőkben ismertetjük.

Levegőszennyeződés oka és hatásai

Földünkön teljesen tiszta levegő sohasem volt. A növények, elhullott állatok bomlástermékei, tűzhányók és erdőtüzek füstgázai, szálló por mindig szennyezték a levegőt. Légszennyeződésről, mint szociális problémáról azonban csak a XIII. sz. óta beszélhetünk. A nagy városok kialakulásával ugyanis egyidejűleg kimerültek az erdővidékek fatartalékai, és egyre inkább rá kellett térni világszerte a széntüzelésre. Ennek következményei először Angliában jelentek meg. A szén magas kéntartalma, a tökéletlen tüzeléstechnika ugyanis a fánál sokkal intenzívebb légszennyeződést eredményezett. A kőszén már a görögök és rómaiak is ismerték. A szénről és az elégetése során keletkező füstgázok hatásairól i. e. 341-ben THEOPHRASTUS így nyilatkozott: „Fosszilis anyagok, melyeket szénnek neveznek, hosszú ideig égnek, de illatuk kellemetlen és bajt hoz.” HORATIUS is i. e. arról panaszkodott, hogy „Róma oltárjai megfeketednek a füsttől”.

Nagyobb területeket érintő problémaként azonban a légszennyeződés csak a XIX. sz. végén, a XX. században jelentkezett. A városok növekedése, a lakóterületek zsúfoltsága, a gyártelepekkel való szoros összeépülés területegyenként egyre nagyobb füstkibocsátást eredményezett.

A légkört szennyező anyagok gáz, folyadék és szilárd halmazállapotúak lehetnek. Direkt vagy indirekt módon gyakorolnak hatást mérgező és ingerlő úton az emberre. Jelentős azonban a korrozív úttján kifejtett káros hatásuk is. *A levegő szennyezettségének mértékét azonban mindig a reagáló objektum szempontjából kell megítélni, ahol a központban elsősorban az ember védelme áll.*

A szennyeződés mértéke a kibocsátott füstgázok mennyiségétől, minőségétől és a meteorológiai körülményektől függ. Ipari üzemek és rossz háztartási tüzelő háztartási tüzelőberendezések részesedése igen változó lehet. Ugyanígy elhanyagolható vagy igen súlyos tévelt képviselhet a közlekedésből származó légszennyeződés aránya is.

Nem ipari városok, így Szombathely levegőjének szennyeződését is, elsősorban az elégetett energiahordozók mennyisége és fajtája, a háztartási fűtőberendezések határfoka és a gépjárművek forgalma határozza meg. A szennyező anyagok mindenkori koncentrációja szempontjából azonban mindig igen lényegesek a pillanatnyilag adott meteorológiai körülmények is.

Fűtés hatása a levegő szennyeződésére

A háztartási tüzelésből levegőbe kerülő szennyező anyagok közül a pernye, korom, szénmonoxid, széndioxid, kénvegyületek és carcinogén anyagok

a legfontosabbak. Ezek mennyisége mindig a hőszükséglettől, az energia-hordozóktól, a fűtési rendszerektől, ezek hatásfokától, karbantartásától és automatizáltságától függ. Széntüzelés során a levegőt szennyező gázok közül közegészségügyi és gazdasági szempontból, káros hatásuknál fogva, a kénvegyületek jelentősek. Különösen a kéndioxid. Jelentőségéről először BABA-JÁNC beszél. Javaslatára, a sznek magas kéntartalma miatt, a városi lég-szennyeződés indikátoraként ma a kéndioxid mennyiségét tekintik.

A kéndioxid mennyiségét tüzeléstechnikai módszerekkel lényegesen megváltoztani nem lehet. Települések kéndioxidszennyezettségét csak egyetlen módon lehet csökkenteni: kis kéntartalmú energiahordozókat szabad felhasználni.

A szén és a fűtőolajok kéntartalma azonban közel azonos: 2–4%. Elégésük során egyaránt nagy mennyiségű kéndioxid, kéntrioxid és kénhidrogén képződik. Magasabb kalóriaértéke miatt mégis az olajtüzelés a szennyeződés csökkentése szempontjából a kedvezőbb, mert egyegységi kalória előállításához kevesebb fűtőolaj elégetése szükséges, mint széné. Ez azt jelenti, hogy azonos kalóriamennyiség kinyerésénél széntüzelés esetén kb. háromszor-negyszer nagyobb mennyiségű kéndioxid kerül a levegőbe, mint olajtüzelés esetén.

ENSZ-statisztika alapján 1955-ben legkisebb mértékben az USA területén mutatkozott szilárd tüzelőanyag okozta légszennyeződés, ahol a felhasznált energiahordozóknak csupán 24%⁰-át képezte szilárd tüzelőanyag. A táblázatban szereplő 83%⁰-os magyar érték a világ 52%⁰-os átlagához viszonyítva is igen magas volt, amin feltétlenül változtatnunk kellett.

A Magyarországon felhasználásra kerülő szén-, olaj- és gázfogyasztás dinamikáját 1960–1980 között vizsgálva látható, hogy a gáz- és olajfelhasználás hazánkban már az utóbbi években is intenzív emelkedést mutat. Míg 1960-ban összes energiaszükségletünknek alig 21%⁰-át biztosítottuk csak gáz- és olajtüzelésből, ez a részesedés évek során folyamatosan emelkedik, és terveink szerint 1980-ra 60–62%⁰-ra fog emelkedni.

Ugyanakkor a szénfélések felhasználásának részaránya 72%⁰-ról folyamatosan 20%⁰-ra csökken. Ez a csökkenés azonban elsősorban ipari üzemek átállításából ered. A lakosság által felhasznált energiahordozókban sajnos ilyen jelentős mértékű áttérés nem várható. 1980-ig ezen a területen a csökkenés csak 39%⁰-ra remélhető.

A szilárd halmazállapotú energiahordozók közül lakosságunk elsősorban sajnos magas kéntartalmú barnaszéntelésekkel fűt. Szombathelyen a TŰ-ZÉP-telepeken felvásárolt szilárd energiahordozók 80%⁰-a magas kéntartalmú barnaszén. Alig valószínű, hogy hazánkban bárhol is más lenne a helyzet!

A tüzelőberendezések hatásfoka és légszennyező hatása közötti összefüggéseket vizsgálva látjuk, hogy nemcsak a különböző energiahordozók, hanem a különböző tüzeléstechnikai eljárások és a keletkezett légszennyező anyagok mennyisége között is szoros a viszony. Azonos energiahordozó esetében is a különböző típusú tüzelőberendezések hatásfoka, valamint a keletkező pernye, hamu és kénvegyületek mennyisége eltérő. Legrosszabb, 45–50%⁰-os hatásfokkal a vaskályha dolgozik. Hatásfoka különböző energiahordozók esetén 10–15%⁰-kal alacsonyabb a cserépkályha hatásfokánál. A füstgázokkal távozó kénvegyületek, a pernye mennyisége is a vaskályhánál a legmagasabb. Ebből van viszont legtöbb üzemben nagy városainkban!

A háztartási tüzelések füstje ezenkívül igen sok elégtelen szénhidrogént, kátrányt is tartalmaz. Becslések szerint háztartási kéményeink füstjében a

cseppfolyós és szilárd alkotórészek kátránytartalma meghaladja a 30%⁰-ot. Ismeretes ezek ködképző, valamint rákkeltő hatása!

A széntüzeléshez viszonyítva az olajtüzelés a kedvezőbb. Az olajkályhák általában jól szabályozhatók, az olajégetésből keletkezett korom mennyisége minimális.

Legkedvezőbb mind hatásfok, mind pedig szennyezőhatás szempontjából a gáz- és a táufűtés.

Szombathelyen a szilárd tüzelőanyagok részarányának csökkentését távlati tervek is szabályozzák. Ezek elsősorban gáztüzelés, nagyobb létesítményeknél pedig olajfűtést írnak elő. Egy jelenleg kialakulás alatt álló, 1000 lakásos új lakótelepünkön már távfűtésre rendezkedünk be, amit kis szennyező hatású, olajfűtésű energiatelepre építünk. Az uralkodó szélirányban fekvő, jelenleg kb. 10 000 lakost magába foglaló Derkovits-lakótelepünkön pedig kizárólag gázfűtésünk van. A közlekedés okozta levegőszennyeződés városokban szintén számottevő. A kipufogó gázok egészére ártalmas összetevői: szénmonoxid, széndioxid, nitrogénoxidok, kéndioxid, carcinogen hatású benzopirén, aldehidek és az ólom, jól ismertek, a magas koromtartalom pedig a közlekedés biztonságát és a személyi tisztaságot is veszélyeztetik.

Az idegrendszerre káros hatású szénmonoxid mennyisége üres járatásnál és gyorsulásnál a legnagyobb.

A szénmonoxidnál is veszélyesebb nitrogénoxidok viszont normális üzemelés esetén jelentkeznek maximális mennyiségben. A cacinogen hatású szénhidrogének a motorok lassulásánál mutatnak legmagasabb koncentrációt a kipufogó gázban. Amerikai nagy városokban, különösen Los Angelesben, a város levegőjének nitrogénoxid koncentrációja a higiénés határérték többszörösét is el szokta érni. Hazánkban ez az egészségügyi probléma – Budapest forgalmasabb gócait kivéve – még nem jelentkezett.

A szilárd szennyező anyagok között – mennyiségük miatt – a járművek okozta por- és koromszennyeződésről is beszélnünk kell. Pormentes burkolatú országúton a korom- és egyéb aerosolszennyeződés 15–20 ezer szemcse literenként. Budapest főútvonalain azonban ennek 10-szeresét is mérték.

A levegő koromtartalma városi autóbuszok mögött – főleg induláskor és emelkedéskor – meghaladja az 500 ezer szemcseszámot is. Ez a korom-mennyiség már carcinogén tartalma miatt is káros. Alagutak, garázsok porában a magas koromtartalma miatt igen jelentős benzopirénkoncentrációkat mértek az OKI munkatársai.

Meteorológiai és klimatikus befolyásoló tényezők

Adott szennyezőforrások esetén is erősen befolyásolják a szennyezettség mértékét a meteorológiai tényezők: a szél iránya, sebessége, a levegő egyen-súlyi állapota stb. Turbulens légáramlásnál a maximális füstgázkoncentráció a szennyezőforráshoz közel észlelhető. Lamináris áramlás esetén viszont a füstgázok alig képesek felhúgni, és jelenlétük a várostól több kilométerre is kimutatható. A felhígulás szempontjából optimális levegősebesség a 2–3 m/sec. szokott lenni. 10–30 m/sec. légsébség esetén azonban már megvan a lehetőség arra, hogy a füst közvetlenül a kémények mellé csapódjon le, és növelje utcák, terek és udvarok légszennyezettségét.

Budapest, Debrecen és Szombathely klimatikus viszonyait összehasonlítva megállapítható, hogy a levegő középhőmérséklete, napfénytartalma a há-

rom város közül Szombathelyen a legalacsonyabb. A csapadékos napok száma, valamint a csapadék mennyisége viszont itt a legmagasabb. Ez azt jelenti, hogy Szombathelyen több a hűvös, eső előtti „nyomott levegőjű” órák, napok száma, mint Budapesten vagy Debrecenben. Légsebesség szempontjából is vezet Szombathely, mert a fűtési hónapokban mért átlagos légsebesség 4,15 m/sec. Ugyanekkor a győri, pécsi, debreceni és budapesti légsebességek a 3,5 m/sec. átlagot sem haladták meg. Téli hónapokban pedig különösen gyakoriak Szombathelyen az Alpokról lefolyó, orkánserű, 30–50 m/sec. sebességű szelek. (Szombathelyen járó turisták meg is szokták jegyezni, hogy Szombathelyen „vagy fúj a szél vagy haragognak...”) A gyakori, néha orkánserű széljárás viszont azt jelenti, hogy füstgázaink káros hatása turbulens hatás miatt a város szívében érvényesül.

A levegőszennyezettség mértéke azonban nemcsak az időjárásnak a függvénye, hanem fordítva is érvényes: szennyezett levegő jelentősen módosíthatja nagy városok és ipartelepek időjárás adatait is.

A légszennyező anyagok jelentékeny része ugyanis *hygroszkópos* tulajdonságú. Nagyobb mennyiségük tehát ködképződést eredményez. Szombathelyen, a város belterületén, főleg télen, igen gyakori az *izoláltan jelentkező* ködképződés.

Ha pedig a szennyező anyagok egy felszálló jellegű légmozgással a magasba kerülnek, kondenzációs magként részt vesznek a felhőképződésben, és csapadék formájában ismét a talajra kerülnek. Ezzel a törvényszerűséggel magyarázzák a Pécselt időnként jelentkező felhőszakadásokat is.

A füstgázok felhígulását a meteorológiai tényezőkkel párhuzamosan jelentősen befolyásolja a kibocsátó *kémény magassága* is. Ugyanannyi kibocsátás esetén egy 10 méteres kémény 58-szor koncentráltabb szennyeződést okoz azonos területen, mint egy 100 méteres.

Szombathely háztartási kéményei általában alacsonyok. Magasságuk alig 6–15 méter között váltakozik. Alacsony jellegüket Szombathelyen még külön is kedvezőtlenül befolyásolja, hogy a belvárosban a földszintes és emeletes házak igen sűrűn váltakoznak. De általában ez a helyzet hazai nagy városainkban szinte mindenütt!

A földszintes házak kéményeinek füstje, a belvárosban szokásos nagyfokú beéptettség miatt is, füstgomoly formájában közvetlenül az utcákra, udvarokra kerül. Szélirányba eső utcákon azután, főleg inverzió esetén, hosszú távolságokra eljut.

Városunkban sajnos még a *központi* fűtésű házak füstgázainak azonnali és nagyobb mértékű felhígulására sem igen lehet számítani. A központi fűtésű házak kéményei sem haladják ugyanis meg a 10–30 méteres magasságot. Viszonylag alacsonyok tehát főleg a felhasznált energiahordozók *menyiségére* vonatkozóan. Sajnos ugyanez a helyzet ipari létesítményeink kéményeire vonatkozóan is.

A levegőszennyeződés káros hatásai

Ismeretes, hogy a szennyezett levegő szinte felmérhetetlen személyi és tárgyi károsodásokat okoz. Ezek közül elsősorban az emberi szervezetre gyakorolt hatással kell foglalkoznunk. Közismert, hogy a városi gyermekek általában vérszegényebbek, rachitásra utaló tünetek is gyakrabban jelentkeznek városban élő gyermekeken, mint falun. A fertőző és egyéb légúti meg-

betegedések előfordulási aránya is a városban lakókon mindig gyakoribb, mint a tisztább levegőjű területeken élő gyermekeken. Nyugat-Németországban a 14 éves, városlakó gyermekeknél a bronchitisek gyakorisága másfélszer, a szemszűrűlékeké négyszer nagyobb a vidékieknél. Asztmásokra szintén jelentős hatása van a szennyezett levegőnek. Az ismeretes londoni kódkatasztrófa is elsősorban asztmásokon jelentkezett.

Mezőgazdaságban a szennyezett levegő káros hatása növények csökkenő termőképességében, *állóeszközöknél* pedig ezek élettartamát csökkentő korrozio káros hatásában nyilvánul meg. A légszennyeződés *épületekre* és *szobrokra* gyakorolt hatásai csak lassabban, de könyörtelenül jelentkeznek. Gondoljunk csak fővárosunk szép, nagy középületeinek folyamatos pusztulására és rekonstrukciójára, szobraink károsodására. Az említett általános érvényű megállapítások után rátérnek városunk, Szombathely levegőszennyeződését dokumentáló vizsgálatainak részletesebb ismertetésére.

Szombathely nem ipari jellegű város. Levegőjének szennyezettségét leg-
alább 70%₀ *részesedéssel* a *rossz hatásokú háztartási és irodai fűtések okozzák*. A belvárosban levő földszintes házak füstgázai legtöbbször hígítás nélkül azonnal le is csapódnak az amúgy is kis területű udvarokba és terekre. A belterület 30 ezer kéménye közül 10 000 a belváros területén található. Egy olyan, aránylag szűk kis belvárosi utcában, mint a Kőszegi utca (az egész alig hosszabb 100 méternél!) naponta 540 kémény ontja a füstöt! Fűtési időnyben ezért az esti ködképződés a városmagban szinte mindennapos jelenség. A város felett kialakuló ködkupola pedig a Kálvária hegyről nézve szépen kirajzolódik. Az organoleptikusan mindenki által észlelt és szenvedett tapasztalatokat 1966. december 6-tól kezdődően kezdtük műszeresen is felmérni. Meghatározásaink a levegő össz-kén-, kéndioxid-, -kénmonoxid koncentrációjára, ülepedő anyagok mennyiségére, valamint a csapadék szulfát-tartalmára irányultak.

A levegő *összkén-* és *ülepedőanyag-tartalmát* a városban 7 mintavételi helyen; továbbá a várostól távol, egy mintavételi helyen: a meteorológiai állomás területén mintáztuk meg. Mintavételi pontjainkat úgy választottuk meg, hogy mind a belső, mind a külterületek szennyezettségéről képet kaphassunk. A mintavételek 1,5 méter magasságban, az erre a célra készített MORIK-állványon történtek. Az állványokat minden esetben olyan helyen állítottuk fel, ahol közvetlen kéményhatás nem jöhetett számításba.

Vizsgálati módszer és kiértékelés

Összkéntartalom meghatározására a Magyarországon elterjedt LIESE-GANG-módszert alkalmaztuk, mely a kénvegyületek lúgos abszorpcióján, majd szulfáttá történő oxidációján alapul. Az abszorpció ideje minden esetben 100 óra volt. *Ülepedő anyagok* meghatározásánál adott felületre: 158 négyzetcentiméterre egy hónap alatt kiülepedett szilárd anyagok mennyiségét néztük. *Csapadékszulfát* tartalmát a szedimentációs minták szűrletéből határoztuk meg. A *kéndioxid* meghatározása kénsavas fuchsin-formalin reagenssel, kolorimetriás módszerrel történt. A *szénmonoxid* koncentrációkat DRÁGER-készülékkel vizsgáltuk.

Szombathely levegőjének *összkéntartalma*, havonkénti átlagértékeket számítva, 1967–70. között a bemutatott diagram szerint alakult.

Mint látható, a fűtésből származó kénvegyületek koncentrációja városunkban igen magas. Az *összkéntartalmak* átlagértékei decembertől májusig jóval meghaladják a 10 mg-os higiénés-határértéket.

A négy évre számított átlagértékek sokkal jellemzőbbek a városra, mint-ha csak egyetlen esztendő értékeit ismertettük volna, mert az összkéntartalmak mindenkorai értékei – a felhasználó energiaforrások mennyiségétől, minőségétől, valamint a meteorológiai viszonyoktól függően – *havonként és évenként erősen változnak. Pl. a legmagasabb összkéntartalom-értéket 1968-ban, 1970-ben januárban, 1969-ben pedig februárban és decemberben mértük. A négyéves átlagolás tehát szükséges volt.*

Azokban a hónapokban, amikor a levegő kéntartalmának átlagértékei messze meghaladták a vízszintes vonallal jelzett higiénés határértéket, a légszennyezettség következményei is jól megfigyelhetően jelentkeztek. Gyakoriak voltak az esti és reggeli ködképződések.

A hőmérséklet emelkedésével együtt természetesen a füstgáz kibocsátás száma és mennyisége is lecsökken. Májustól decemberig Szombathelyen levegője kényegületek szempontjából nem tekinthető szennyezettnek. Átlagértékei jóval a higiénés normavonal alatt jelentek meg.

A téli és nyári vizsgálati eredményeink közötti igen nagy különbség azt mutatja, hogy a megyeszékhely levegőjét elsősorban *háztartások és irodák* fűtése során keletkező füstgázok szennyezik. Becslésünk szerint a megyeszékhely füstgázszennyeződésének csupán 10–15%-a származhat télen iparvállalatok kibocsátóiból. *Ez az egyetlen felismerés is jelentős tennivalóinkat illetően.* A város füstgázszennyeződésének gócaira vonatkozóan is műszeres adatokat nyerhetünk. Ezek a góccok az emeletes és földszintes házakkal zsúfolt belváros, valamint a vasútállomás környéke voltak. Ezek a területek az összkéntartalom éves átlagértéke is mindig igen magasnak bizonyult. Megközelíti a budapesti belvárosi értékeket. Helyi maximumaink meghaladták a 30 mg-ot is!

BIERSTECKER vizsgálatai szerint a levegő kéndioxid tartalmának 20⁰/₀-a a természetes huzat következtében a lakószobákba jut. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy fűtési hónapokban Szombathelyen a vasútállomás környékén és a városközpontban tiszta levegőről a lakásokban még szellőztetés esetén sem lehet beszélni.

Ipari üzemek (mezőépgyár, REMIX stb.) füstgázainak hatása Szombathelyen is – az irodalmi adatokkal megegyezően – a kibocsátás helyétől távolabb keletkezett. Mindkét üzem környékén a levegő csak egészen kismértékben bizonyult szennyezettnek. A városközponttól kb. 4 km-re levő meteorológiai állomásnál mért 12 mg-os összkéntartalom-maximum viszont a város felett kialakuló szennykúpola széthúzódására utal.

A levegő kéndioxid tartalma fűtési hónapokban a higiénés határértéket képviselő 200 mikrogramm/köbméter általában szintén meghaladta. A minimum 60 mikrogramm érték volt, a maximum azonban 670 mikrogramm köbméterenként. A megyeszékhely belvárosában és vasútállomásának környékén a kéndioxid koncentráció olyan magas, hogy az már légzőszervi megbetegedésben szenvedőkre biztosan káros hatású.

A *csapadék szulfátartalmát* az összkén- és a szedimentációs vizsgálatokkal azonos mintavételi helyen vizsgáltuk. Eredményeink a várakozásnak megfelelően alakultak. Magasabb szulfátartalom a csapadékban mindig ott jelentkezett, ahol a levegő összkéntartalma is magas volt. Eredményeink alapján ezért úgy véljük, hogy tájékoztató jellegű vizsgálatok esetén elegendő lenne kizárólag a csapadékvíz vizsgálata szulfátartalomra, ami által kiküszöbölhető lehetne a levegővizsgáló állvány kihelyezése. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy ez az egyszerű módszer csupán a határérték felett várható összkéntartalom esetén alkalmazható.

Hazánk jelentősebb településein a levegő összkéntartalmának átlagértékeit kimutató táblázat szerint kényegületekkel különösen azokon a területeken szennyeződik a levegő, ahol a lakosság vagy az iparelemek magas kéntartalmú szénfelvételeket tüzelnek. Legmagasabb értékek elsősorban az ipari és a bányavárosokban jelentkeztek. Elgondolkodtató azonban, hogy vidéki városaink közül Pécs, Debrecen és Győr levegője azonos szennyezettséget mutat Szombathelyével. A bemutatott átlagértékekből arra lehet következtetnünk, hogy a levegő összkéntartalma nagy városainkban általában magas, még akkor is, ha éves viszonylatban és folyamatosan nem is haladja meg a higiénikus határértékeket. A téli hónapok eredményei mindenesetre jóval a határértékek felett kell hogy legyenek.

Szénmonoxidra irányuló vizsgálatokat Szombathelyen a forgalmasabb utcákon és az autóbusz-pályaudvaron végeztünk. A műszeres vizsgálattal kapott értékek következetesen alacsonyok voltak, a higiénés határértéket meg sem közelítették.

Ülepedő anyag vizsgálata Szombathelyen

A levegőszennyeződésnek ez az összetevője fűtésből származó koromból, pernyéből, szél által felkavart, igen vegyes összetételű mikro- és makroszkopikus részecskékből áll.

Szombathelyen nagy mennyiségű port kibocsátó gyár vagy üzem nincs. A füstgázok is aránylag alacsony pernyetartalommal távoznak. Az ülepedő anyag zömét tehát építkezések és az utca pora képviseli.

Az ülepedő anyagok mennyiségének havonkénti átlagértékeit tartalmazó diagram szerint az aránylag alacsony szedimentációs értékek az időjárástól erősen függenek. A higiénés határértéket: négyzetméterenként és havonként 12,5 grammot átlagban nem haladják meg.

Különösen alacsony értékeket kaptunk novemberben, januárban és februárban, valószínűleg az esőzés és havazás okozta légtisztulás következményeként. A tavaszi hónapok erősebb széljárása azonban jól látszik a magasabb átlagértékeken. Az alacsony átlagértékek viszont azzal magyarázhatók, hogy azokon a helyeken mintavételi állványaink utcai portól, építkezéstől távol, kertekben vagy az utcától házsról elválasztott területen voltak felállítva. Az ülepedő por mennyiségi és maximális koncentrációt táblázatba foglalva látjuk, hogy legnagyobb a levegő ülepedőanyag-tartalma Szombathelyen a vasútállomás és a forgalmasabb utcáink környékén, de 4 éves átlagértékei egyetlen mintavételi helyünkön sem haladja meg a higiénés határértéket.

A városostól mintegy 4 km-re eső meteorológiai állomás területén a szedimentációs por mennyisége a higiénikus határérték tizedrészét is alig éri el.

Határértéket meghaladó, maximális koncentrációkat akkor mértünk, amikor fűtésből származó pernye és korom mennyiségéhez a szél által szállított jelentős mennyiségű utcai por is hozzájárult. Általában úgy tapasztaltuk, hogy az ülepedő anyag *több mint 50%-át télen korom képezi.* Carcinogén jellege miatt azonban még ez az alacsony érték is jelentőséggel bírhat. Az OKI vizsgálata alapján Szombathelyen az ülepedő anyagok carcinogén jellegű összetevői 3,8 mikrogrammot képviselnek grammként. Ez az érték megegyezik a győriével, de magasabb a debrecenivel, viszont kb. fele a Budapesten mért carcinogén anyagtartalomnak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Vas megyei KÖJÁL vizsgálatai szerint Szombathely levegője a téli hónapokban erősen szennyezett. A levegő kéndioxid és ózonszéntartalma ilyenkor a higiénés határérték többszörösét is eléri. A fűtési hónapok igen magas koncentrációja miatt az ózonszéntartalmak éves átlagértékei is meghaladják a 10 mg-ot. Szombathelyen azokon a területeken, ahol az éves átlagértékek – a nyári igen alacsony értékek ellenére is – meghaladják a határértéket, jelentősebb egészségügyi és gazdasági hatásokkal kell számolni.

A város üledékanyag-tartalma alacsony, nem haladja meg a higiénés határértéket, de magasabb carcinogéntartalma miatt figyelemre méltó.

Az utcák levegője makroszkopikus porral erősen szennyezett. Szennyezettsége a hiányos útburkolatok, hiányos járdaszigetkiképzések, továbbá a tökéletlen utatisztogatás, porral járó háziszeméltávolítás és a jelentős járműforgalom miatt intenzív.

Bizonyított, hogy a megyeszékhely fűtőgázszennyeződésének zömét nem ipari telepeink, hanem lakóházaink és irodáink fűtőbűből származó szennyeződés okozza. Újabb lakótelepek kialakításánál, várostervezésnél ezzel valósan kell számolni.

Mindent összevetve: Szombathely levegőszennyeződése a városok szennyeződési „ranglistáján” előkelő helyet foglal el. Hogy ez a szennyeződés tovább ne emelkedjen, Budapesthez, Miskolcra és Pécshez hasonlóan, vizsgálataink hatására Szombathelyen is most készül a levegőszennyezettség csökkentésére tanácsi szabályrendelet. Összeállításához – úgy véljük – a KÖJÁL is komoly segítséget nyújthatott.

Tisztelt Hallgatóim!

Klasszikus megállapításként érvényes ma már, hogy „*városban élni anynyi, mint rossz levegőben élni!*” Hogy ez alatt mit kell érteni Szombathelyen, úgy véljük, jól tükrözik vizsgálataink. De, hogy ez a klasszikus megállapítás mit jelent országos viszonylatban, arra csak az elkövetkező évek sok hasonló vizsgálati eredményei fognak felvilágosítást, és remélhetően a megoldáshoz is komoly segítséget nyújtani.

A levegőszennyeződés elleni küzdelem története és eredményei Angliában

MÓRIK JÓZSEF

I.

A légkör fizikai és kémiai hatásaival, tiszta állapotában is befolyásolja a – litoszféra és hidroszféra bázisán kialakult – bioszférát. Az atmoszféra mindig meglévő alap, illetve természetes „szennyezettsége” és a bioszféra

között évmilliók alatt dinamikus egyensúly alakult ki. Azonban az ember mesterséges tevékenységének hatására, az atmoszféra elszennyeződése az utóbbi időben nagyon nagymértékű lett és veszélyessé vált.

A füst látása és rossz szaga, minden objektív hatástól eltekintve, éppoly kellemetlen, mint a szennyes, zavaros víz. Kristálytiszta patak, tö vagy tengervíz kellemes érzést ébreszt az emberben; vágyik benne megfürödni, vízből inni, közelében tartózkodni. Nem átlátszó, zavaros, szemmel láthatóan szennyes víz undort kelt, függetlenül ártalmas vagy ártalmatlan voltától. A levegőszennyeződés miatt csökkent látástávolság, a füst vagy a kőd szubjektíve éppoly kellemetlen hatással van az emberre, mint a nem átlátszó víz.

A levegő természetes körülmények között is „szennyeződik”. A világból a légkörbe kis mennyiségben állandóan jut por, az úgynevezett kozmikus por. Fegyverszék csillagász adatai szerint a föld tömege a kozmikus por kicsapódása során naponta 600–1500 tonnával gyarapodik. Ez a mennyiség megfelel évi 0,5 kg/km² értéknek, mely kb. tizedred 10^{-6} -a egy tiszta levegőjű hely (50 t/km²/év) szennyeződésének.

Nagyobb szennyeződést idéznek elő a vulkáni kitérők és jelentősen nagyobb szerepet játszanak a légkör természetes szennyeződésében a szárazföldi eredetű porok, valamint a tengervíz apró cseppjeinek beszáradásakor keletkező sókristályok. A földet borító növényzet virágporát szintén megtaláljuk a légkörben.

A levegő mesterséges szennyeződése szorosan kapcsolatos az emberi tevékenységgel, és története párhuzamot mutat a tüzelőanyagok történetével. Az ókori kézműipar főleg fát használt tüzelésre. A kőszén azonban már a görögök és a rómaiak is ismerték és használták is. Egéstermekének levegőrontó tulajdonságairól tudtak. Erre vonatkozik az i. e. 341-ben Theophrastus azon feljegyzése, hogy a „kőszén hosszú ideig ég, de a szaga kellemetlen és bűdös”. Horácius (i. e. 65–8) pedig az egyik írásában panaszkodik a kőszén füstjének kormozó hatására.

A kézműipar idején Angliában is a fatüzelés volt elterjedve. A XIII. század közepére azonban a London környéki erdők már jórészt kipusztultak, és kőszén lett az általános használt ipari tüzelőanyag. A primitív tüzelő berendezések miatt igen sokat panaszkodtak a füstre. I. Edward király a parlament ülése idejére tiltotta a kőszén használatát. Már ekkor általánosságban tiltják Londonban a kőszén használatát, és még a kovácsoknak is fával kellene tüzelni. 1307-ben pénzbírsággal sújtják azt, aki a belvárosban szénét éget. 1343-ban rendeletekkel akarják szabályozni a széntüzelést, mert már ekkor egyes háztartásokban is szénell fűtenek. Először kerül a füstkerés, és annyira köztudatba megy át a füst ártalmassága, hogy III. Vilmos Londonból Kensingtonba költözik. Egyesek nem látogatják azokat a házakat, ahol szénell fűtenek, és nem fogyasztottak olyan ételt, amelyet szénell főztek. Mindennek ellenére London és a környező, egyre növekvő iparvidék szennyeződése fokozódik.

A szénell már régen ismerték és használták, de csak a XVIII. század második felében, a gőzgépek elterjedése után kezdett a szénfogyasztás rohamosan emelkedni. Emiatt Angliában 1819-ben parlamenttől bizottság foglalkozik az ipari és 1845-ben a háztartási fűtés levegőszennyező hatásával. Az 1853–56. évi törvény a rendőrség, majd az 1866-os egészségügyi törvény az egészség-

ügy feladatává teszi a gyárak, fürdők, mosodák és a Thameson járó hajók füstjének ellenőrzését.

II.

A levegőszennyeződés hatására vonatkozó adatgyűjtés már a múlt században megkezdődött, de a levegő szennyezettségének az emberi szervezetre gyakorolt káros hatását azon a néhány tragikus eseten lehet leghatékonyabban demonstrálni, amelyek a század eleje óta fordultak elő a világon, és füstköd-katasztrófa néven váltak ismeretessé.

I. TÁBLÁZAT

Súlyos füstköd-katasztrófák külföldön

Helye	Ideje	Következménye
Glasgow	1913	A légzőszervi megbetegedések száma 2% ₀₀ -ról 13% ₀₀ -re emelkedett.
Meuse-Valley (Belgium)	1930	Több száz megbetegedés, 60 haláleset.
Donora (Pennsylvania)	1948 okt.	A lakosság 42,7% ₀ -a megbetegedett (súlyosan 10,5% ₀), meghaltak 20-an. Főleg szív- és légzőszervi elváltozások. (Összlakosság 14 000)
Poza Rica (Mexikó)	1950	Mérgezési tünetekkel megbetegedettek száma: 329, meghalt 22 személy.
London	1952 dec.	10 ezer megbetegedés és több mint 3000 haláleset. Főleg a csecsemőket és a 45 éven felülieket érintette (összlakosság 8 millió).
Los Angeles	1953-1954	A 65 évnél öregebbek korcsoportjában a halálzási arányszám emelkedett.

Ezen a helyeken hasonló, de kisebb hatású „smog”-helyzetek azóta is többször előfordultak.

III.

Az eddig ismert legnagyobb mértékű ködkatasztrófa 1952-ben Londonban következett be, ahol már a XIII. században problémává vált a füst, és több mint 600 éven át foglalkoztak annak csökkentésével, felszámolásával. A hatóságok intézkedések fogantatásához az 1952. évi december 5-9-ig tartó szörnyű füstköd adta meg az indítékot. Ez alkalommal annyi áldozata volt – az addig általában veszélytelennek tartott – szennyezett levegőnek Londonban, mint az 1854. évi kolerajárványnak.

Angliában a kedvezőtlen klimatikus adottságok miatt a levegő tisztán tartásának az ügye már nagyon hosszú idő óta különös figyelmet érdemelt. 1273 óta különböző jelentések, rendszabályok és törvények kerültek kiadásra, amelyek a levegő tisztaságának a védelmét szolgálták. Jóllehet, a levegő tisztán tartásához évszázados rendszabályok vannak Angliában, a levegőszennyeződés különösen a XIX. század közepén kezdődő iparosítás és az ezzel szorosan összefüggésben levő urbanizálódás által inkább növekedett, mint csökkent.

London, valamint a többi nagyváros és iparvidék levegőjének a tisztán tartását két törvény szabályozza:

- a) az alkálitörvény („The Alkali Act”) és
- b) a tiszta levegő törvény („Clean Air Act”).

Az „alkáli” név a *Leblanc* szerinti szódagyártás első idejéből ered, amely-nél a sóvágy jelentékeny mennyiségben jutott az atmoszférás levegőbe. Az alkalis szódagyár kibocsátásának a megfékezésére hozták létre 1881-ben az első alkálitörvényt. A törvény háromszoros módosítás után 1906-ban lett véglegesen elfogadva a betartása érdekében az Alkáli Hatóság gyakorol felügyeletet. Egymás után más üzemek és technológiai folyamatok is alárendeltek magukat az alkálitörvénynek úgy, hogy 1958-ban 2160 üzem és 3412 különböző eljárás állt az Alkáli Hatóság felügyelete alatt. Különösen az 1956-ban megjelent tiszta levegő törvény (Clean Air Act) alapján fogantatott államigazgatási (minisztériumi) rendelkezések hatására került sok üzem újjá az Alkáli Hatóság felügyelete alá. 1957 és 1958 között az Alkáli Hatóság ellenőrzése alatt álló üzemek száma megháromszorozódott, az ellenőrzött eljárások száma pedig megduplázódott.

A felügyelők az Alkáli Department alkalmazásában állnak, amely a lakásügyi és a helyi hatóságok minisztériumához tartozik.

1956-ban az angol királynő által jóváhagyott „Clean Air Act” éppen a kormány szintű és közigazgatási vonatkozású intézkedéseket foglalta törvénybe, és reaktíválta a szakmai szempontból már korábban jól megalapozott alkálitörvényt, illetve az Alkáli Hatóság munkáját. Biztosította a pénzügyi fedezetet is.

A nagy anyagi áldozatokat kívánó levegőtisztaság-védelmi munka Angliában végre eredményesnek mondható. A levegő szennyezettsége jelentős mértékben csökkent, és Londonban, Manchesterben, Liverpoolban egyre gyakrabban lehet látni kék eget.

IV.

Magyarország korszerű iparral rendelkező, fejlett mezőgazdasági ország. A levegő szennyezettsége a fővárosban és vidéki ipari településeinken azonban igen jelentős mértékűt ér el. Budapesten, Miskolcon, Pécsen, a város egyes nagy forgalmú, sűrűn lakott részeiben kedvezőtlen időjárási helyzetekben füstköd alakul ki. Bár ezek a füstködök néhány óra alatt általában feloszlanak, de mégis a levegő nagyfokú elszennyeződését bizonyítják.

Ma már Magyarországon is szükségessé vált a légszennyeződés csökkentésének érdekében hatósági intézkedéseket hozni. Eppen ez év elején, 1971. március 17-én jelent meg a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány 2008/1971. (III. 17.) sz. határozata a levegőtisztaság védelmével kapcsolatos feladatokról. Erdemes – és helyes is – ezt a rendelkezést néhány szóban ismertetni.

A levegőtisztaság védelmének országos hatáskörű központi irányítását az építészeti és városfejlesztési miniszter látja el.

A környezetet levegőjét a megengedett mértéken felül szennyezőknek 1973. január 1-től bírságot kell fizetni, amely a szennyeződés mértékétől függően progresszív. A levegőtisztaság védelmével kapcsolatos operatív munka (intézkedések stb.) érdekében az ország területét

- kiemelten védett,
- védett, illetve
- egyéb

területi kategóriákba sorolják.

– A légszennyezőket pedig a környezetükre kifejtett veszélyességük alapján I–IV. kategóriába kell sorolni.

Biztosítani kell a levegőtisztaság védelméhez szükséges költségeket. A szennyezők 1971–1972. években a költségeik terhére alapjárulékot kötelesek fizetni.

– Az I–II. veszélyességi kategóriába sorolt, legalább 300 000 Kcal/óra teljesítményű, szénrel vagy 3⁰/₀-nál nagyobb kéntartalmú fűtőolajjal üzemelő hőtermelő berendezésekkel rendelkező légszennyezők esetében 0,1⁰/₀₀-e

– a III. veszélyességi kategória esetében 0,8⁰/₀₀-e

– a IV. veszélyességi kategória esetében pedig 1,2⁰/₀₀-e az alapjárulék a bruttó árbevételnek.

1973. január 1-től az alapjárulék megszűnik és progresszív bírságot kell fizetni.

Az alapjárulékából Országos Levegőtisztaság-védelmi Alapot kell képezni.

A kormányhatározat a továbbiakban foglalkozik az emissiók és a levegőtisztasági normák, az ellenőrzés és mérés, valamint a szakemberképzés kérdésével. Meghatározza továbbá az államigazgatási, a tanácsai feladatokat is.

Jelenleg a kormányhatározat végrehajtási utasítása alapján annak realizálása folyamatban van és várhatóan jelentős eredményeket fog hozni városaink tiszta levegőjének biztosítása vonatkozásában.

Károlyi György korreferátuma

Tisztelt Hallgatóim!

Engedjék meg, hogy a témát, amely jelenleg az érdeklődés előterében áll, a lakosság egészségi állapota és az e jelenséget vizsgáló epidemiológus szemszögéből próbáljam megvilágítani.

Ma már szinte közhelynek számít felemlíteni a tényt, hogy a tudományos-technikai forradalom eredményeként az emberiség eseménytörténete az utóbbi évtizedekben erőteljesen felgyorsult. A társadalmi változások, az or-

vestudomány és a gyógyítási technika sikerei következtében a születéskor várható átlagos élettartam mind a fejlett, mind a fejlődő államokban gyors ütemben növekedik.

Az elért eredmények újabb gondokat is hoztak magukkal. Az életkilátások javulása a világ népességszámának rohamos emelkedését eredményezi; e kérdés vizsgálói demográfiai hidrogenbombáról beszélnek.

Alig van olyan tudományág, amelyiket ne foglalkoztatna ennek a ténynek valamilyen vetülete, hiszen mind a ma élő, mind az eljövendő nemzedékek számára egyre javuló életfeltételeket kell teremteni.

Az orvostudomány egyik soron levő feladata éppen a születéskor várható átlagos élettartam növekedésével függ össze. Vizsgáljuk meg ezt a kérdést részletesebben.

A várható élettartam a XIX. század végéig, a fejlett kapitalista országokban is csak igen lassú ütemben növekedett. Franciaországban például 1830–1880 között ötven év alatt 39-ről 42-re, tehát mindössze három évet nőtt. A következő ötven év alatt azonban már 15 év a növekedés, 1930-ban 57 év volt a születéskor várható átlagos élettartam. A halálokok elemzése bizonyítja, hogy az első időszakban a heveny fertőző betegségek és a tuberkulózis volt az elsőrendű oka a sok korai és idő előtti elhalálozásnak; a második ötven év folyamán mindkét betegségcsoport jelentősen visszaszorult, mint halálok. Örvendetesen csökkent a csecsemőhalálozás, jelentősen javultak az életkilátások. A következő harmincéves periódusban – 1930–1960 között – újabb 13 év volt a növekedés Franciaországban.

Teljesen hasonló tendenciák figyelhetők meg más államok lakossága körében is. Sőt, a korábban elmaradott helyzetben levők történelmileg lényegesen rövidebb periódus alatt érik el a 70 év körüli születéskor várható átlagos élettartamot.

Ennél az értéknél azonban lelassul, sőt megtorpan a növekedés! A kiváltó ok meghatározásához vegyük kézbe ismét a halálóki statisztikát. A fertőző betegségek és a tuberkulózis – mint említettem – csak töredéke ma már a korábbiak, első helyre a szív és a keringési rendszer halálhoz vezető betegségei kerültek. Erőteljesen megnőtt a rosszindulatú daganatok és a bal-esetek okozta halálozás is. E három kategória teszi ki napjainkban a halálokok 3/4 részét. Ha mélyebben elemezzük a kérdést, társadalmi síkon az úgynevezett „civilizációs”, egészségügyi síkon a „krónikus, nem fertőző” betegségek és halálokok egyre nagyobb jelentőségű problémájához jutunk el.

A születéskor várható átlagos élettartam további növekedésének ma ezek az elsőrendű akadályai éppúgy, mint a századforduló előtt a heveny fertőző betegségek és a tuberkulózis voltak. A kialakulóban levő holtpontról csak ezek leküzdése után tudunk továbbjutni.

E betegségek kiváltó okainak egy része ismert, vagy nagy valószínűséggel ismert; mások okait nagy intenzitással kutatják. Egyik csoportjukra a „kopási betegség” elnevezés jól jellemző. Ezek általában vele járnak az idős korról, a megelőző évszázadok emberei is szenvedtek bennük, ha megérték az öregkort. Ilyenek azonban viszonylag kevesen voltak, a vizsgálok figyelmelet ezért más, fontosabb kérdések kötötték le, de a vizsgálok módszerek tökéletessége is messze állott a jelenlegitől. Ma, az objektív szükségletek és lehetőségek következtében egyre inkább a figyelem középpontjába kerülnek.

A krónikus, nem fertőző betegségek másik nagy csoportja esetében az életmód, a környezeti tényezők alapvető megváltozása, a meghosszabbodó élettartam következtében ezek tartós hatása a valószínűsíthető kiváltó ok. A biológiai acceleráció, az urbanizáció, az iparosodás, a környezet – levegő,

víz, talaj – nem kívánatos szennyeződése, a táplálkozási és egyéb magatartási szokások megváltozása, végül mindezek komplex hatása feltehetően befolyással van kialakulásukra.

Kapcsolódva az elhangzott előadáshoz, legyen szabad néhány hazai adatot, tapasztalatot ismertetnem. A példaként szóba kerülő betegségszociopar – jelentőségének növekedése miatt – összefoglaló nevet kapott: krónikus aspecifikus légzőrendszeri betegségek, rövidítve: KALB. Ezek kialakulását a környezeti tényezők, klimatikus viszonyok (beleértve a mikro-, mezo- és makroklimát egyaránt) jelentősen befolyásolják. Hajdúszoboszlón, mezőgazdasági lakosok körében végzett komplex epidemiológiai vizsgálataink során azt tapasztaltuk, hogy a tüdőátulás csaknem háromszor gyakrabban fordul elő férfiak, mint nők körében, s az életkor előrehaladtával egyre nagyobb arányban található meg. Okaként a – főleg fiatal korban végzett – nehéz fizikai munkát, az időjárási viszontagságok következtében fellépő, gyakori felső légúti hurutos megbetegedéseket és az elégtelenül ellátott, ismétlődő katarrhusokat és tüdőgyulladásokat tudom megjelölni. A sok, szinte egymásra rakódó heveny – majd idültté váló – hörghurut, a kialakuló és gyakran gyulladással gócot képező hörgőtágulatok súlyos általános állapotokhoz vezetnek, amely a keringési rendszert is rendkívüli módon megterheli és úgynevezett kardiorespiratorikus elégtelenség léphet fel. Hajdú-Bihar megyei állami gazdaságok 60,7 éves átlagéletkorú vagyongörői esetében, a „hörghurut” miatt táppénzen töltött időtartam átlagosan 78,6 napot tett ki. Balogh síófoki adatai szerint három orvosi körzet egészségügyi gondozás alatt álló lakosainak fele állott kardiorespiratorikus megbetegedés miatt gondozás alatt. A betegség – szövődményeit és tömegességét tekintve – jogosan sorolható tehát a jelentős, munkaképességet is erőteljesen befolyásoló kórformák közé.

Pedig a mezőgazdasági munka – ha időnként viszontagságos időjárási körülmények közepette is – legtöbbször tiszta, szabad levegőn folyik. Sok ipari munkahely esetében lényegesen rosszabbak a körülmények. Illés György adatai szerint 1967-ben minden 10 000 dolgozó közül ötöt kellett légúti megbetegedés miatt véglegesen rokkantállományba helyezni. Ugyanezen esztendőben az összes rokkantak 12,6%-a szorult légúti megbetegedés miatt a társadalom eltartására; 1/10-ük állapota alapján semmiféle rehabilitációra nem volt remény.

Az ideiglenes keresésképtelenséget okozó megbetegedések tekintetében sem kedvezőbb a helyzet. Az országos statisztika szerint a légzőrendszer nem fertőző betegségei miatt – sem a tüdőtuberkulózis, sem az influenza értéke nem szerepel tehát ebben az adatban – 1970-ben egy év alatt 100 dolgozóknak 151 táppénzes napot utaltak ki. Előző évekkkel összehasonlítva ezt az értéket, a tendencia komolyan aggasztó: a megelőző öt év átlagához viszonyított emelkedés ugyanis 62^{0/0}-os!

Hazánkban az elmúlt 10 év során Balassagyarmaton (Zalányi és mtsai), Balmazújvároson (Fülöp), Dorogon (Hahn és mtsai) és Tetétlenen (Mányi) végzett morbiditási vizsgálatok egybehangzón bizonyították, hogy a lakosság 55–66^{0/0}-a veszen igénybe évenként többször is orvosi légúti megbetegedései miatt. Ugyanezen okból a lakosságnak mintegy 6^{0/0}-a szorul – vagy szorulna – fekvőbeteg-ellátó gyógyintézet kezelésére.

Hallottuk, de tapasztalhatjuk is, hogy az urbanizáció, az iparosodás, milyen nagymértékben szennyezi azt a légkört, amelyben élünk. Ha nem teszünk idejekorán ez ellen valamit, szinte önmagunkat mérgezzük meg. Az emberiség – kialakulásának évszázadei alatt – tudott alkalmazkodni lassan változó környezetéhez. A szemünk láttára végbemenő környezetromlás azonban oly gyors, hogy az ember biológiai adaptációs mechanizmusa képtelen követni azt.

A társadalom kötelessége, hogy kiegyensúlyozott, boldog életet biztosítson tagjai számára lehetőleg már ma, de holnap mindenképpen. Egyebek mellett ezt a célt hivatottak szolgálni a környezetünk tisztaságát védő törvények. Eredményes végrehajtásuk érdekében azonban nevelünk kell a társadalom minden egyes tagját is a szép, a tiszta, az esztétikus környezet szeretetére, igénylésére, megteremtésére, védelmére. Amit érdekeink miatt kezdünk elrontani, a tudomány és kultúra fegyverével, saját érdekünkben tegyük jóvá. Úgy vélem, nemcsak az öregeknek, hanem a társadalom minden egyes tagjának vágyát fejezi ki a Nemzetközi Gerontológiai Társaság szép jelmondata: „Ne csak éveket adjunk az életnek, hanem életet is az évekeknek!”.

A debreceni virágkarnevál mint az esztétikum-egészség várospolitikai eszköze

TARDI TIBOR

A debreceni virágkarnevál hatéves. Ez a Virágos Debrecenért mozgalom évről évre megismétlődő eseménysorozatának befejező aktsa, amelyen Debrecen város párt- és állami szerveinek vezető testülete fejezi ki köszönetét és elismerését, azokat a városukat szerető embereknek, akik már öt éve, megújult energiával, lelkesedéssel 25 millió forint értékű társadalmi munkát végeznek a város virágosítása érdekében – gazdagítva, növelve ilyen értékű zöldterületet minden évben az esztétikumban, az egészségvédelemben ország-szerte ismert debreceni parkmilliót.

A virágkarnevál nem egy öncélú, egynapos rendezvény. Beleilleszkedik egy olyan igényes, nívós mozgalmi és rendezvényszorozatba, amelyet most már egyre rangosabban értékelnek idehaza és külföldön egyaránt. A virágkarneválról akkor is érdemes volna beszélnünk, ha csak egy augusztus 20-i rendezvény volna. Akkor is megérdemelné a tanácskozást, a vitát, ha csupán annyi volna a funkciója, hogy az alkotmány, az új kenyér, az államalapító király ünnepén boldog, felszabadult hangulatot teremtsen a város utcáján, hogy gyönyörködtesen és szórakoztasson több mint százötvenezert embert. Amint mondtam, a virágkarnevál ma már több ennél. Azon túl, hogy a megye, sőt a megye határán túlról ideérkező tizezreknek évenként felejtethetlen alkotmány napj ünnepséget, vidámságot, nagyszerű, esztétikumban is gazdag – látnivalót biztosít, hogy sikerélményben, az alkotás örömeiben részesíti a diáklányok és diákok, a kertészek és kötőnők százait, hogy elviszi Debrecen város hírét az éter hullámain az ország minden részébe, sőt a határon túlra is, mozgósít és lelkesít – erősíti a város lakóinak patriotizmusát –, kisugárzó hatásánál fogva inspirálja a tudományt, a művészetet, a gyakorlati kultúrunkat. Időszerűvé és lehetségessé válik a város lakossága egészét érintő fontos témák tudományos igényű megválaszolása, megválaszolása, szükségessé válik azok témáinak megoldása. Nem forrása mindezeknek a karnevál, de közvetítő közeg, amely igényli, kívánja az elmondottak kialakulását.

Nem nehéz halálra visszatekinteni. Annál nehezebb volna viszont körkörüben megrajzolni a karnevál megszűléstésének és fejlődésének körülmé-

nyeit. Az viszont vitathatatlan, hogy a város lakosságának igénye, elfojthatatlan vágya, az eseménytelenség megszüntetésének szándéka, az útkeresés szülte a karnevált. 6–7 éve ugyanis mi debreceniek ott tartottunk, hogy a mi városunk, amely olyan sok nemzetközi hírű eseménysorozat színhelye volt, amely otthont adott az első hazai nyári egyetemeknek, ahol szabadtéren hangzottak fel Bartók és Kodály örökség, halhatatlan melódiái – ahonnan Juhász Gyula, Tóth Árpád elindult – ismét a maradiság városává süllyedt. A korábbi nyarak kulturális pezsgése megszűnt, felváltotta a program nélküli debreceni nyár.

A közvélemény nyomására akkor az egyik újságíró, majd ennek nyomán a párt helyi lapja, később a pártbizottság joggal tette fel a kérdést: hogyan lehet, hogy szerte az országban nagyszerű, nemzetközileg is elismert rendezvények teremődnek, csak éppen Debrecenben, ahol pedig a hagyomány, a magyar történelmi múlt kötelez, nem történik semmi.

Széles körű vita bontakozott ki a sajtó hasábjain. Okos javaslatok hangzottak el, láttak napvilágot. Ilyen javaslat volt a virágkarnevál rendezésére vonatkozó javaslat is. Egy világot járt hazánk fia, aki felvonulóként is részt vett valamelyik hatalmas nemzetközi karneválon, aki egyébként az egyik kulturális intézmény vezetését látta el, leírta, hogy virágkarnevált kell rendezni, össze kell kötni a virágot és dalt, mert mindkettő egy tőről fakad. Ezt a javaslatot fogadta el a városi tanács végrehajtó bizottsága, ennek alapján fogott hozzá a virágkarnevál szervezéséhez.

A hatodik országos, sőt bátran mondhatom nemzetközi virágkarnevál méreteit, tömeghatását tekintve a mi 7 évvel ezelőtti elképzelésünk, tervezgetésünk naivnak hat. Először arra számítottunk, hogy az országos virágkötészeti versenyekhez hasonlóan megjelenik majd a karneválon 10–12 kertészeti vállalat és Debrecenből 5–6 iskola. Azt fontolgattuk, hogy az iskolák megtermelhetik saját virágzsükségletüket gyakorló kertjeikben. A nyári vakációban a gyermekek elsajátítják a virágkötészet alapelemeit, s szakember irányításával ők végzik majd az iskolai virágkocsik díszítését is.

A nemrég lezajlott virágkarnevál méreteit tekintve nagyon messze vagyunk ettől az elképzeléstől. Az iskolák száma úgy alakult, ahogyan kezdetben tervezgettük, de a többi résztvevőre már nem lehet a tervekben ráismerni. Alig van néhány tiszta profilú kertészeti vállalat.

Megjelentek és évek óta részt vesznek a karneválon a reklámigényes közép- és nagyvállalatok, azok, amelyek felfedezték, hogy cégük, termékük propagálásának létrejött a megszokottól eltérő, széles tömeghatású formája.

Nem célom a hat karnevál történetét felidézni. Még csak arra sincs lehetőség egy ilyen – viszonylag rövid – előadás keretében, hogy a legérdekesebb élményeket áttekintsük. Inkább azokra a problematikus pontokra mutatok rá, amelyek csak részben oldódtak meg, részben megoldásra várnak, illetve, amelyek megoldásának helyességében mi, a szervezők sem vagyunk biztosak.

Az egyik legnagyobb és ma is megoldatlan kérdés, hogy mit ábrázoljanak, mit szemléltessenek a kompozíciók. Az élő virágból mint anyagból nem lehet bármit megformálni. Az látszik legkézenfekvőbbnek, hogy legyen a virágból virág. Vagyis virágkompozíciók készüljenek a vágott virágból.

A tapasztalat kétségtelenül azt mutatja, hogy a karneválók legsikerültebb kompozíciói a virágot ábrázoló kompozíciók voltak. A miskolci kertészeti vállalat jelent meg a második virágkarneválon egy óriási virágtállal. Az önjáró virágtáll különböző színű virágzásalai úgy ringtak a szélben, mint a mezők lilioma. A közönség felujjongott a csodálkozástól és a gyönyörűség-

től. Ahogyan az ősi Debrecen újjá varázsolt főutcáján, majd a nagyerdei stadionban elvonult a tapsoló ezrek között a miskolciak óriási tájja, olyannak hatott, mintha a mesebeli óriások asztalának egyik díszé siklott volna előtűnk végig.

Ezt az alkotást egyetlen virágtémájú kompozíció sem tudta túlszárnyalni újszerűségben és hatásban. A miskolciak kétszer is próbálkoztak, de az előző tömegsikeret egyszer sem tudták elérni. A következő évi virágkosaruk is gyönyörű volt – talán szebb, mint az előző, el is nyerte a karnevál százezres forintos nagydíját –, de gondolatilag újat nem tudott adni.

Eppen a miskolciak következő évi tulipánkompozíciója bizonyította be viszont, hogy a virág minden fajtája sem alkalmas megmintázásra. A tulipánkoszorúval a miskolciak nem arattak sikert, bár nagyon gondos és igényes keréteszti munkával készültek. A hatalmas tulipánzásalok merevek, virágyszerűeknek hatottak.

Kirobbanó sikert aratott azonban a negyedik karneválon a debreceni kertészeti óriási mezeivirág-csokra, amely száz mezei virágzásalát szimbolizált egy óriási virágkoszoróban. Megdöbbentő volt a méret és a színorgia. Tombolt a tömeg az utcán és stadionban egyaránt.

A sikerhez hozzájárult, hogy azt a középkori nyírfavesszős kocsit, amelyet természeti szépségű, színekben tobzóó virágcsokor díszített, a debreceni ötfogat repítette.

A közönség nem tudott a látvánnyal betelni. A fogat háromszor vágtaözött körül a stadionban, de a tömeg nem mozdult. Nem tudni, meddig gyönyörködött volna ebben a szép kompozícióban.

Azt tapasztaltuk, hogy esztétikailag nem lehet szépen kivitelezni azokat a kompozíciókat, amelyek épületeket, építményeket ábrázolnak. Az ilyen jellegű kocsik tervezői nem mertek elszakadni a valóságos formák vonalaitól, nem mertek modern formákkal szimbolizálni. A kompozíciók merevek voltak.

A karneválók kiemelkedően egyik legelismertebb szereplője a Fővárosi Kertészeti Vállalat volt. Virágkötészetben, a virágzsínnek tobzóadásában, a modern, korszerű megoldások alkalmazásában utólrhetetlen volt. Sem gondolatilag, sem formailag nem láttam sehol kifejezni a Tanácsköztársaság és a felszabadulás szét nem választható eszméiségét, magas gondolatosságát: „egy kidőlt száraz tölgy eleinte gyenge, majd egyre merészebben ivelő csodálatos ágaiból színpompásan tobzóó hajtások fakadtak, amelyekből azonos virágú, de rendkívül jól gyökerezett, életerős új fa fejlődött” úgy, mint ahogyan azt a negyedik virágkarneválon a FŐKERT kompozíciója kifejezte.

A felvonuló karneváliak közül a viráganyagból való emberformálás egyedül a hajdúszoboszlóiaknak sikerült. Színházi emberek, szobrászok többször kísérleteztek emberformálással – mindig sikertelenül. Hajdúszoboszló a népi motívumokhoz nyúlt. Megy a juhász a számaron mondanivalójú, népi ihletű kompozíciója az első olyan emberközpontú kompozíció volt, amely mondanivalójával, modern, de a népiség karakterisztikus vonásait kihangsúlyozó formájával is elnyerte a zsűri és a közönség elismerését egyaránt.

Komoly színelőadók jelentettek a karneválon a reklámkompozíciók. Ezek tervezői nehéz feladatot oldottak meg, hiszen élelten tárgyat formáltak virágból. A merevséget az alkotók élő emberi alakok felhasználásával oldotték fel. Nem a reklámkompozíciókon jelent meg először a modell, de igazi, elválaszthatatlan, szerves összefüggés ezeknél volt leginkább a kocsis és az ember között. Sokáig vita volt, s talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy vita ma is – mi az a mérték, ameddig a reklámkompozíciók reklámszerűsége

megengedhető anélkül, hogy a virágkarnevál virágszerződését rontaná. Vanak, akik azt vallják, nem szabad megengedni a reklámkocsik részvételét. Mások külön mezzőnyt, külön versenydíjakat tartanak szükségesnek. Érdekes, hogy ez az igény mind a kertészeti, mind a reklámozó vállalatok részéről egyaránt felmerült. A kertészek azt állítják, hogy ők nem bírnák annyira a versenyt a tőkeeros, nagy reklám-propaganda költségekkel rendelkező vállalatokkal szemben. Az ipari vállalatok viszont úgy vélik, hogy ők virágkötészetben nem versenyezhetnek a profi kertészekkel.

Felmerül a kérdés, miért volt szükség a nem virágtermelő vállalatok felvonulóként való beszerzésére? Nem lehetett-e ezek távol tartásával karneválokat rendezni?

A válaszhoz tudni kell, hogy a kertészeti vállalatok üzelnagyság szempontjából – néhány rendhagyó esetet kivéve – a kisvállalat kategóriájába tartoznak. Többségük nem tiszta profilú, hanem a virágtermesztés és a kertészeti tevékenység mellett valamilyen kommunális feladat is profiljába tartozik. Ezek a vállalatok nem országosan reklámigényesek – a vetélkedésen túl őket semmi szál nem fűzi a karneválhoz. Nincs meg az érdekek azonosága, egybeesése. A három első év szelektált. Kiderült, hogy egyrészt az anyagiak, másrészt a káderadottságok miatt egyes kertészeti vállalatok esélytelenek a nagy vetélkedőben. Némelyik a tapasztaltabb debreceni középiskolákkal sem bírta a versenyt. Ezeket látva, a kertészeti vállalatok kezdtek elmaradozni. Ha nem akartuk a virágkarnevált felszámolni, akkor meg kellett keresni azokat a partnereket, amelyeknek a karneválon való részvétel nem egyéb egyszerű reklámköltségnél, másrészt a megjelenés a vállalat anyagi helyzetével, érdekeltségével nem ellentétes, s a felmerülő költség nem okoz a vállalatnak megterhelést.

A karneváli felvonulás egy termelő nagy vállalat számára alig drágább néhányperces tv-filmnél, olcsóbb a kiállításnál, szinte az újsághirdetés költség szintjén mozog. Reklám, propaganda szempontjából a karneválon többet lehet profitálni, mint bármelyik más, hagyományos reklámmódszer alkalmazásával. A felvonulásról színes film készül, amelyet országosan terítnek. Kiadnak 6 nyelven, ötezer példányban egy színes prospektust. A tv egyenesben adja a karnevált, esetenként kiejánlja az intervjúkat is. S nem utolszó szempont az sem, hogy az utcán, a stadionban, az erdőn százezernyi néző van.

Vitatható a két vállalati forma vetélkedőben való esélyessége is. Mindkét állítást megcáfolta az élet. A nem virágtermesztő vállalatok elértek már szinte a csúcra. A IV. karneválon a Férfi Fehérneműgyár 50 ezer forintos második díjat, az ötödik karneválon a Hungária Műanyaggyár 75 ezer forintos első díjat nyert. Ugyanakkor tőkeeros kertészeti vállalatnak szerényebb díjjal kellett már megelégednie.

Komoly elismerést érdemeltek ki a középiskolai kompozíciók is. Történelmi hagyományjal, tanulásal, mesével összefüggő témájuk méltán megálta volna helyét a vállalati kategóriában is.

Még valamennyien emlékszünk a Fazekas Gimnázium hajójára, a hétfejú sárkányra, Fazekas Mihály fűvészkönyvére, a körhintára, és a pávasorozatban talán a leggazdagabb színorgiával összeállított hatalmas pávájára.

A többi iskola is kitét magáért. Politikum, esztétikum, játékoság képeztek kompozíciók témáját.

A középiskolák által készített alkotások az azt körülvevő gyermekcsoporttal váltak egészzé és kifejezővé. Hosszú volt az út, amíg a tornamezes

csoportok különböző kéziszerkek és díszítések alkalmazásával, színes ernyők beiktatásával eljutottak az eddigi legmagasabb teljesítményig: a Tóth Árpád Gimnázium cselsztonos, vegyes csoportjáig.

A szépséget, az egészséget, az esztétikumot elsősorban a középiskolák vitték a karneválba. Művészi magaslatra viszont a „tőthárpádosok” emelték.

Azon lehet vitatkozni, hogy melyik iskola ért el több sikert a karneválok nagy vetélkedőjében. Az azonban nem lehet vitás, hogy a karneváli igazi mestereivé a Tóth Árpád Gimnázium diákjai váltak. Igazgatójuk, Polgár Sándor, ott bábáskodott a karnevál megszületésénél. Kezdetül fogva tagja volt a szervező bizottságnak. Iskolai munkájuk mindig szinkronban volt a szervező bizottság elképzelésével.

Az iskolákkal ugyanis több ízben nehéz helyzetbe kerültek. Kiderült már az indulásnál, hogy a diákok nem tudják megtermelni a virágot. A Tóth Árpádban megtermelték, a következő években a virágtermesztést fokozták úgyanyira, hogy néhány év múlva már ők segítettek az eseti virághiányon, ők adtak a repülőgép számára virágszirmot. Beszerverték a bolgár partneriskolát, őket is elláták virággal, segítettek három éven keresztül a bolgár kompozíció elkészítésében, sőt az idei karneválon már Lublin város kompozícióját is ők vitelezték ki.

Példamutatók voltak a nyereségek felhasználásában is. A karneválokön elnyert pénzeket ifjúsági célokra használták zömmel. Elmentek hazai és külföldi kiállításra, s útközben megpihenve felelevenítették a legkedvesebb karneváli élményeket.

Még ma is vitatkozunk a középiskolák eddigi sikerein, azon, hogy a jövőben milyen funkciót kell betölteniük a karneváli ünnepekben. Az iskolák adottságai nem egyformák. A virágkocsik esztétikai megjelenése, művészi kidolgozása, virágszerzése nemcsak tárgyi, hanem személyi adottságok függvénye is.

Van olyan iskola, ahol a rajzot képzőművész tanítja. Ennek az iskolának nyilván könnyebb a dolga, amikor a kompozíciót kell megtervezni, mint annak, amelyik ilyen adottsággal nem rendelkezik. A gyakorlat azonban azt bizonyítja, hogy a szülők kollektívájában rendkívül nagy erő lakozik, és az ilyen képességű tervezőmunkába való bevonása gazdag ígéretet takar.

A másik iskolában művészi ízléssel rendelkező, koreográfiahoz értő, több éves művészi-táncos múlttal rendelkező testnevelő van. Az általa összeállított csoportprodukció évről évre rendkívül szép látványt nyújt. Ilyen adottsággal nagyon nehéz versenyezni annak az iskolának, amelyiknek a testnevelője kiváló atléta.

Szubjektíve érthető tehát, ha az egyik iskola amiatt károsodik, mert kompozíciót kell készítenie, s azt szeretné, hogy a jövőben a gyermekcsoportok kocsik nélkül vonuljanak fel; a másik iskola viszont a gyermekcsoportok elhagyását kéri, mert ő a kompozíció készítésében ért el komolyabb sikereket.

A szervező bizottság azt szeretné, ha még sok éven keresztül olyan aktív résztvevői lennének a középiskolák karneválnak, mint az eddigi években voltak. Azt látjuk ugyanis, hogy még a leggyengébben sikerült középiskolai kompozíció is ugrásszerű fejlődést jelent az első karnevál legjobb iskolai kocsijához viszonyítva is. És ugyanez a helyzet a gyermekcsoportok produkciójához színvonalával kapcsolatban is.

A virágkarneválok sikerélménye nem marad hatás nélkül a résztvevőkre. Élmény részt venni a felkészülés előestéjén egy középiskolai csoport szorgos munkájában. Tanár és tanítvány, gyermek és szülő, szülő és nevelő egymás mellett, együtt izgulva készítik a művet, szülik spontán módra a jobbnál-jobb megoldásokat apró kérdésekben, s a munka lázában ledőlnek a vá-

laszfalak, szinte egybe ötvöződnek. Fiatalokri képességek tűnnek fel, s ha néhány órára is, de elismerésre kerülnek, szerepet kapnak. Az alkotók biznak a sikerben. Az előkészület és a felvonulás menetében is igyekeznek tudásuk maximumát nyújtani. Hisznek benne, hogy a közönségnek is tetszeni fog, amit csinálnak. Mégis, akkor van az igazi sikerélmény, a tomboló öröm, amikor az eredményt hirdetik. Azt hiszem, valamennyien emlékszünk néhány olyan jelenetre, amely előbb megdöbbentett, majd megmosolyogtatott bennünket. Az első helyezést elért diákok két évvel ezelőtt pl. örömkömbben egymást, tanáraikat dobálták a levegőbe, szinte szimbolizálva, hogy milyen elpusztíthatatlan életöröm, mekkora erő van a fiatalságban.

Az a tény, hogy a kompozíció és az ember egysége, szerves egészet alkot, új forma a karneválok nemzetközi történetében. Másol is vannak kompozícióban élő figurák. Olyan viszont sehol a világon nincs, hogy felvirágoztott, vagy éppen karneváli öltözetbe bujtatott fiúk és lányok teszik egészé, teljessé a kompozíciót.

Egy további állandó vitatéma a virágkarneválok karneválszerűsége. Ezzel kapcsolatban szélsőséges nézetek csapnak össze. Forrásuk az, hogy a nemzetközi és hazai karneválok formagazdagsága elűt. Nálunk a virág, a virág és az ember dominál. Nyugaton a virág mellett helyet kapnak a farsangi maskarák, amelyek ötletességet, szellemességet, vidámságot sugároznak.

A Hungária Műanyaggyár az V. karneválon – éppen a külföldi tapasztalatok alapján – papírmassé megoldásokat is alkalmazott. El kell ismerni, hogy ezzel a formával kétségtelenül felismerhetővé tette a Mézga család, és ennek a közismert családnak karneváli felvonulása tudott hasonlítani ahhoz a csetléshez-botlásához, amelyiknek a tv képernyője előtt hétről hétre szemtanói voltunk.

A Mézga család megjelentetése kirobbanó közönségsikert aratott. Bármennyire akarta volna is – bár nem is tudtuk, hogy akarta-e egyáltalán –, a zsűri nem tudta közömbösíteni önmagában a közönség lelkesedését, maga is tapsolt, lelkesedett és a virágszerűségben vitatható, nem magas színvonalon kivitelezett kompozíciót 75 000 Ft-os első díjjal jutalmazta.

A szervező bizottság soha nem igyekezett befolyásolni a zsűrit. Nem tette most sem. Mi a döntéssel egyetértettünk, elismertük, hogy ez a kompozíció gyakorolta a legnagyobb hatást.

Nem így vélekedtek sokan. Azt javasolták, döntsük el; virágkarnevált rendezünk vagy farsangi felvonulást? Mi lenne, ha minden felvonuló hasonló témájú kompozíciót hozna? Virág legyen-e az anyag, vagy papírmassé?

Az ellentábor sem hagyta magát. Hangsúlyozták, hogy a virágkarnevál nemcsak virág, hanem karnevál is. Az lehet derűs, szórakoztató is. Sorolhatnánk az érveket és ellenérveket tovább. Oszintén el kell azonban ismerünk, hogy az 1971. évi karnevál egy kirobbanó Mézga-sikerrrel szegényebb volt az előző évi karneválnál.

Ohatatlan, hogy a karneválok ne kerüljenek kapcsolatba más területekkel, oktatással, népműveléssel, művészettel, tudománnyal. Az érinkezési területek létrejöttek, erősödöben, fejlődöben vannak. A népművelés gyakorlati munkái hamar felismerték a virágkarnevál tömegmozgósító hatását, és kezdeményezésükre a népművelési rendezvények egész sora övezi most már a virágkarnevált. A népműveléssel való kapcsolatban az első lépést a kiállítások jelentették.

Előbb bélyeg-, majd fotókiállítások, később tárlatok jelentek meg, mint a virágkarnevál kísérőrendezvényei. Azt tapasztalhattuk, hogy a karnevál köré csoportosult rendezvények látogatottabbak, mint a hasonló jellegű egyéb rendezvények.

A tárlatokon sikerült gazdasági erők figyelmének a koncentrálna is, és

meccénázni állami szervek, vállalatok jelentek meg, mint vásárlók, s a két első tárlat teljes képanyaga, az ideinek pedig több mint 60 százaléka gazdára talált.

Azt tapasztaltuk, hogy a művészi törekvés, a művészi kifejezőeszköz formája és a közönségigény közelítettek egymáshoz. A virág, a tobzódo színek nyelvén a művész is jobban meg tudja magát értetni. Várható, hogy a kép-zőművészet és a karnevál e kapcsolata továbbra is fennmarad, erősödik, ki-meríti mindazokat a gazdag lehetőségeket, amelyek akár témaválasztásban, akár a művészi kifejezés formáiban még kiaknázatlanul hevernek.

Közvetlenebb kapcsolat is létrejött a karnevál és a művészek között. Több ismert művész – Bíró Lajos, Menyhárt József, Velényi Rudolf – bekapcsoldtak kompozíciók tervezésébe is, s tervük nemcsak sikert aratott, hanem a többi karneváli felvonulók számára irányt is mutatott.

A népművészetet Nyakas Miklósné, az előadóművészetet Ágai Karola és a Repülj páva felfedezettjei, az alkotóművészetet Szabó Iván és még sokan mások közvetítették a karneválhoz. Zenei művek, koreográfiák, jelmeztér-vek jöttek létre, kialakult a népi táncmozgalomban a menettánc.

Büszkök vagyunk arra, hogy a virágkarnevál segített kiemelni az elfe-ledés és mellőzés legyőzhetetlen nirvánájából dr. Papp János népzenekutató példagyűjteményét, s hogy ennek legcsébb virágtémájú dalszövege – kez-deményezésünkre – közelezen kiadásra kerülnek.

Nehezebb volt a kapcsolatfelvétel a tudománnyal, a tudomány képviselőivel. A virágkarnevál sem úgy, mint téma, sem úgy, mint rendezvény nem sorolható a tudomány tárgykörébe, nem rakható le a tudomány asztalára. Ennek ellenére, ahhoz, hogy az első mag gyökeret erresszen, már a tudomány képviselái is ott bábáskodnak; dr. Mőcsényi Mihály egyetemi tanár és munkatársai segítik a szervező bizottságot javaslataikkal, külföldi tapasztalatok átadásával, és zsűriben végzett munkájukkal irányítják, terelik a résztvevők téma- és formaválasztását.

Kőzismert, hogy a karneválok díszítő virágainak zőme nem munkaigé-nyes, jobbára szántóföldi természetést igénylő növény. A karneválok virá-gszerűsége, a virágok leszedése utáni felhasználása, viszonylag rövid időtar-tama, s ugyanakkor a karneváltól elvárható szingazdagság olyan követ-leményt támaszt a virágtermesztéssel szemben, ami az induláskor egyáltalán nem, és most is csak kis mértékben teljesíthető. Olyan virágfajtákra volna szükség, amelyek színbén gazdagok, virágzásuk a nyár végére esik, nagy felületet takarnak, s természetük alacsony költségintzen megoldható. Egy további igény, hogy lazítsák azt a feszültséget, ami jelenleg Debrecen város virágállításában fennáll.

Ez az objektív igény tevékenységre készítette az érdeklődo kutatókat, s az eltelt viszonylag rövid idő alatt több új virágfajtát nemesítettek ki, s ezek közül néhányat örömmel üdvözölhetünk az idej virágkarneválán is.

Szeretnénk szólni néhány szót a karnevál nemzetközi kapcsolatairól is, amely szírintem az egyik legproblematisabb pontja az egész rendezvény-sorozatnak.

Annak ellenére, hogy voltak résztvevők nyugatról és keletről egyaránt, mi mégis elégedetlenek vagyunk az eddig kialakult kapcsolattal. Úgy látjuk, nincs kihasználva a virágkarneválban rejlő idegenforgalmi lehetőség. Határainkon túl van érdeklődes. A résztvevők az ottani lapokban megírják él-ményeiket. Elég sok külföldi újságcikket kapunk. A nemzetközi virágszerve-zet ismeri az eseményeket, kétszer felvonulóként résztvevő is volt, egyszer az ifjú virágkőitőit küldte a kétszer Európából. Tudjuk, hogy a virágkarne-vál plakátjai megjelentek az amerikai utcákon. Ebben az évben itt volt a jugszláv televízió.

Azt világosan látjuk, hogy a nyugati tőkés virágtermesztő cégnek nem növeli a profitját a karneválon való részvétellel. Az ilyenek beszerzésére való törekvés eleve kilátástalannak látszik. Arra kellene ezért törekedni, hogy az egyes – különösen a virágtermesztésben híres országok – küldjék el kocsijait hozzánk. Úgy látjuk, hogy a karneválokról készült filmek forgalmazása terén is van még lehetőség.

Az országos idegenforgalomban Debrecen előkelő helyet foglal el. Az idegenforgalmunk azonban főleg tranzit jellegű. Ezt lehetne ellensúlyozni egy karneváli idegenforgalom szervezésével. Nem tagadjuk a már létező karneváli idegenforgalmat, ebben azonban a mi szerepünk nem kezdeményező, inkább egyttműködő jellegű. A látogatókat nem mi propagáljuk, hanem az idegenek kezdeményezik.

Nagy álmokat ezzel kapcsolatban nem lehet szőni. A város szállodai, vendéglátóipari kapacitása még a jelenlegi forgalmat sem képes augusztus 20-án ellátni. Ezen viszont folyamatos szervező munkával, sőt a társadalmi erők bevonásával is segíteni, enyhíteni lehet.

Közismert, hogy a virágkarnevál nem önálló rendezvény, hanem szervező része, befejező aktsza a Tiszta és virágos Debrecenért mozgalomnak. A bevezetőben már utaltam rá, hogy ez a mozgalom az utóbbi két évben évenként társadalmi munkában 25 millió forint értékűt produkált, ilyen mértékben gazdagította, növelte a város zöldfelületét.

Ezt a mozgalmat kertészmérnökök és orvosok szervezik, egyttműködve elsősorban a Hazafias Népfreont, de a különböző társadalmi szervek sok-ezres aktivistáival.

Ebben a mozgalomban már nemcsak szórakoztatásról és esztétikumról van szó, hanem a város lakosságát közvetlenül, saját kezével, alkotóan vesz részt a zöldterület növelésében, a város virágosításában, s így közvetlenül harcol a levegő tisztaságáért, az ember egészségéért. Ez a mozgalom egészségügyi szempontból inkább a szubjektív elemekre támaszkodott, túlnyomórészt az embereket érzelmükkel fogva ragadta meg, annak ellenére, hogy az egészségügyiek már a mozgalom megindításának kezdetén világosan látták ennek egészségügyi vetületét is.

Komoly feladat az emberek tudati tényezőkké való közelítése is. A legveszélyesebb elleni védekezés most már kezd ismerős probléma lenni. Úgy gondolom, most van az a kritikus idő, amikor a Tiszta és virágos Debrecenért mozgalom szervezése érveik között és a meggyőzés fegyvertárába fel kell venni, be kell illeszteni ezt a témát is.

Örülök annak, hogy a virágkarnevál egyes témáinak ismertetésére ilyen magas szintű körben sor kerülhetett. Köszönöm a figyelmüket.

Barcsa János-centenárium

1971. december 8-án volt száz éve, hogy Barcsa János helytörténész Tetétienem megszületett. A jubileum alkalmából a Déri Múzeum Tetétienem és Hajdúnánason emléktáblát állított, Hajdúnánason pedig Barcsa János-emléknapot rendezett. Az emléknapon közreműködtek: dr. Székely György, dr. Bán Imre, dr. Rácz István és dr. Dankó Imre.

Az őszi tárlat 1971.

Az őszi tárlat képzőművészeti kiállítás ezúttal először Derecskén, majd 1971. december 12-i nyitással Debrecenben, a Déri Múzeumban került bemutatásra.

Háromszéki múzeumi kiadványok

CSORBA CSABA

Aluta I. Múzeum Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgyi Múzeum Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgy, 1969.

Székely Zoltán–Varga Nándor Lajos:

Sepsiszentgyörgy város építészeti emlékei Múzeum Sf. Gheorghe, 1969.

A nagymúltú Sepsiszentgyörgyi Múzeum hosszú szünet után újra évkönyvvel lépett a nyilvánosság elé. Sőt, külön kiadványban megjelentették Sepsiszentgyörgy város építészeti emlékeit ismertető írást.

Méltóképpen reprezentálják ezek a kötetek a múzeum kilencvenéves jubileumát. Sajnálatos, hogy éppen ezzel az eseménnyel egyetlen tanulmány sem foglalkozik, még egy rövid bevezetés vagy előszó sincs, amely bemutatná a múzeum legutóbbi időkben végzett munkáját. Aki erre is kíváncsi, annak fel kell lapoznia a Kovászna megyei Megyei Tükör 1969. évi számaiban Székely Zoltán, Kovács Sándor és Kónya Ádám írásait (1969. 97., 98., 101. sz.).

1929-ben közel 800 oldalas emlékkönyvvel ünnepelte meg a Székely Nemzeti Múzeum fennállásának ötvenéves jubileumát. A legjobb szakemberek írta tanulmányokon kívül, akkor a Székelyföld társadalomtörténeti és természetrajzi bibliográfiájának megjelenése volt legnagyobb jelentőségű.

A sokáig meglehetősen mostoha körülmények között dolgozó múzeum helyzete a II. világháború után, Románia felszabadulásával megváltozott. 1945 és 1949 között hét füzetes kiadvány jelent meg, néprajzi, régészeti, történelmi, természettudományi tárgykörű. Különösen Székely Zoltán munkássága kiemelkedő, aki jelenleg is a múzeum igazgatója.

1955-ben, a hetvenöt éves jubileumra újra évkönyvvel jelentkezett az intézmény. A kötet írásai a néprajzról a természettudományig foglalkoztak a múzeumi gyűjtőmunka minden területével, áttekintést adva a felszabadulás után eltelt tíz év tevékenységéről is.

Másfél évtizedet kellett várni a következő, immár kilencven éves fennállást ünnepelő évkönyvre, mely az előzőt terjedelemben több mint kétszeresen felülmúlja, kiállításában is megfelel a korszerű követelményeknek.

A tanulmányok román és magyar nyelven íródtak, ill. egy német nyelvű biológiai írást is találunk. A román nyelvű közlésekhez általában rövid magyar nyelvű kivonat járul, ill. a magyar nyelvűekhez román rezümé.

A kötet közel egyharmadát teszi ki a régészeti rész. Ebben Cserey Zoltán a wietenbergi kultúrához tartozó sepsiszentgyörgyi leletet ismertette. Az évkönyv legerjedelmesebb tanulmánya Székely Zoltánnak, a csernyahovi kultúra emlékeit feltáró több éves munkásságát összefoglaló közlése. Igen nagy mennyiségű tárgyi anyagot közöl jó rajzokkal, sajnos azonban a képek többségét kivevő fényképfelvételek egy része – bizonyára nyomdatechnikai okokból – csaknem teljesen használhatatlan.

A régészeti részt Eugenia Zaharia rövid összefoglaló cikke zárja le Románia VIII–XI. századi régészetéről és történelméről, melyben a szerző a dák–román kontinuitást igyekszik igazolni.

A történelmi tanulmányok között középkori egyetlen egyet sem találunk, a XVI–XVII. századdal is csak egy gazdaságtörténeti közlemény foglalkozik, Imreh István és Pataki József műve (Adatok Udvarhelyszék mezőgazdaságához 1570–1610).

Az 1848/49-es szabadságharc gazdag hagyományait és az önkényuralom éveit két tanulmány tárgyalja: Böződi György Gábor Aron fegyvergyártásának szervezésére, nehézségeire közül újabb, figyelemreméltó adatokat. Arvay József pedig Váradi József és Bartalis Ferenc személyével foglalkozott, akiket 1854-ben végeztek ki Sepsiszentgyörgyön, a Makk ezredes szervezte felkelési kísérlet szervezésében való részvétel miatt.

Változatos a kötet természettudományi része – Petre Samson, Costin Radulescu, Kovács Sándor, Kohl István és Harkó József írásai. Különösen a Rétyi Nyír monografikus teljességű bemutatása – ami első ilyen jellegű kísérlet – jelentős.

A néprajzi tárgyú közlemények között a legszelesebb szakköröket bizonyára Kós Károly–Orbán Balázs: Székelyföld leírásának néprajzi tárgymutatója fogja érdekelni. Az Orbán által összegyűjtött nagy mennyiségű adatanyag így válik igazán használhatóvá. Három tárgyi néprajzi tanulmányt közül az évkönyv ezen kívül. Gazda Klára a Sepsiszentgyörgyi Múzeum gyűjteményében fellelhető figurális kályhacsempéket dolgozta fel. Kár, hogy az újabb magyarországi kutatásokkal nem vetette össze az anyagot, irodalomjegyzéke a tárgykörnek csak felszabadulás előtti bibliográfiái anyagát tartalmazza. Pedig ezen a téren éppen azóta történt jelentős lépés előre, régészek (főleg Méri István, Holl Imre, Kozák Károly) és néprajzosok együttműködése folytán. Erős János a bélaifalvai olajütőt ismertette jó illusztráló, dokumentáló rajzanyag kíséretében. Módszertanilag kiemelkedik Molnár István tanulmánya a körösi (Kovácsna megye) szita- és rostakéreg-készítésről.

Az évkönyvet három művészettörténeti tanulmány zárja be: Kónya Adám rövid írása a zaláni reneszánsz boltzatról és falfestményről, fontos adalék Erdély művészeti emlékeinek összegyűjtéséhez. Varga Nándor Lajos Barabás Miklós három, 1945-ben elpusztult, egykor a Sepsiszentgyörgyi Múzeumban őrzött festményéről közöl alapos tanulmányt, a műveket beleágyazza nagy festőnk egész életművébe. Végül Lukács Irén meleg szavakkal emlékezik meg Mattis-Teutsch festészetéről, művészetszemléletéről.

Sepsiszentgyörgy város építészeti emlékeit ismertető kötet Székely Zoltán és Varga Nándor Lajos közös műve. Előbbi írta a rövid, mindössze négy oldalt kitevő szöveg részt (magyar, román és német nyelven olvasható), utóbbi készítette hozzá az egyes épületeket ábrázoló rajzokat.

Az 1461-ben oppidumként, 1492-ben civitasként említett Sepsiszentgyörgy építéstörténete jobbra feltáratlan. Mind ez ideig nem ismerünk például a város területéről román kori művészeti maradványt. A gótika legkiemelkedőbb itteni emléke a XIV–XV. század fordulópontja körüli épített templom, amelynek reneszánsz ajtaja is figyelemre érdemel. A barokk kor emlékei teljességgel hiányoznak, copf stílusban csak néhány polgárház épült. Jelentősebb építkezések folytak viszont a XIX. század első felében, klasszicista stílusban, melynek szép, népies változataival is találkozhatunk. A XX. századi emlékek közül legjelentősebbek Kós Károly alkotásai, köztük a múzeum épülete. A kötet illusztrációi közül a múlt századi ábrázolásokon kívül valamennyi kép (31) Varga Nándor Lajos műve, művészi és egyben dokumentatív jellegű ábrázolások.

A Sepsiszentgyörgyi Múzeum két kiadványa is jelzi azt, hogy az utóbbi időben a romániai magyar múzeumügy publikációk tekintetében is fejlődött. De még a nemzetiségek lakta terület legtöbb múzeuma kiadványaiban is sajnálatosan kevés az erdélyi magyarság és székelység múltjával foglalkozó tanulmány. Eppen ezért fontos számunkra a két sepsiszentgyörgyi kötet, amelyek új, fontos adalékokat szolgáltatnak az erdélyi magyar nyelvtérület múltjára nézve. A múlt, a hagyományok ápolása pedig alapvető fontosságú a magyar nyelvű kisebbség szempontjából.

A MÚZEUMBARÁTOK KÖRE tagjainak folytatólagos névsora

(Lezárva 1971. december 1-én)

370. Tóth Lajos	Hajdúnánás, Áchim A. u. 28. sz.
371. Dr. Dezső Lászlóné	Debrecen, Kálvin tér 17. sz.
372. Miklóssy József	Debrecen, Homokkert u. 3. sz.
373. Schwamm Tibor	Debrecen, Bellegelő 180. sz.
374. Körtvélyesi Ilona	Földes, Vörösmarty u. 48. sz.
375. Kónya Lajos	Debrecen, Erzsébet u. 32. IV/6.
376. Torkos Gyuláné	Debrecen, Arany János u. 14. sz.
377. Makai István	Debrecen, Mester u. 34. sz.
378. Knock Miklós	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 17. sz.
379. Zsindely Attiláné	Debrecen, Weszprémy u. 13. sz.
380. Németi Ferenc	Balmazújváros, Böszörményi u. 35. sz.
381. Felhősi Sándor	Balmazújváros, Vasvári P. u. 76. sz.
382. Szakácsi János	Debrecen, Rákóczi u. 66. sz.
383. Becs Katalin	Debrecen, Nyár u. 6. sz.
384. Dr. Nagy Imre	Debrecen, Petőfi tér 20–21. II. 3.
385. Komárom m. Múz. Igazg.	Tata
386. Rácz Zsigmond	Hajdúböszörmény, gimnázium
387. R. Trocsányi Zsolt	Budapest II., Lithay u. 21. sz.
388. Somogy m. Múz. Igazg.	Kaposvár, Rippl-Rónai tér
389. Nagy Csaba	Bagamér, Bocskai u. 10. sz.
390. Nagy Antal	Bagamér, Bocskai u. 10. sz.
391. Hatvani Ferenc	Debrecen, Gyöngyösi u. 12. IV. 1.
392. Hatvani Ferencné	Debrecen, Gyöngyösi u. 12. IV. 1.
393. Dr. Hófer Tamás	Budapest II., Szilágyi E. fasor 17. sz.
394. Oláh Erzsébet	Földes, Eötvös u. 64. sz.
395. Savaria Múzeum	Szombathely, Kisfaludy S. u. 9. sz.
396. Dr. Dienes Erzsébet	Szolnok, József A. u. 63. sz.
397. Szima Mária	Debrecen, 1. sz. Posta

398. Ármós Márta	Debrecen, Kossuth u. 58. sz.
399. Dr. Németh Péter	Nyíregyháza, Stadion u. 34. sz.
400. Kékessy E. András	Debrecen, Kodály u. 8. sz.
401. Bauer Ferenc	Debrecen, Pallagi út 11.
402. Derne Zsuzsa	Debrecen, Poroszlai út 8.
403. Farkas Lilla	Debrecen, Hatvan u. 1.
404. Bálint Edit	Debrecen, Nyár u. 10., fszt. 1.
405. Banos Károlyné	Debrecen, Jókai u. 23. sz.
406. Vámos Frigyesné	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 54. sz.
407. Farkas Lilla	Debrecen, KLTE
408. Bauer Ferenc	Debrecen, KLTE
409. Deme Zsuzsa	Debrecen, KLTE
410. Cseh Kálmán	Debrecen, Zákány u. 5. sz.

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban — Terjedelme: 6 (A/3) fv
71-7091 Szabadság Lapnyomda, Debrecen
Felelős vezető: Reményi Sándor